

Філософ-і-Я:

наукові розвідки студентів

Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

Випуск 10 (3)

УДК 101 (051)

ББК 87.2я52

Ф-54

Зареєстрований НАЦІОНАЛЬНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ

З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ

Ідентифікатор медіа R30-02187 від 18.01.2024 № 132

Друкується згідно з рішенням вченої ради історичного факультету Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

протокол № 10 від 17.11.2025 р.

Рецензенти:

Попович М. Д., доктор філософських наук, професор кафедри права професійної та соціально-гуманітарної освіти ЗВО «Подільський державний університет»

Ганаба С. О., доктор філософських наук, професор кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Науково-редакційна рада:

А. В. Найчук, кандидат філософських наук, доцент (голова);

Т. В. Сулятицька, кандидат філософських наук, доцент (відповідальний редактор);

М. П. Плахтій, кандидат філософських наук, доцент;

О. В. Віннічук, кандидат політичних наук, доцент;

С. Г. Вонсович, доктор політичних наук, професор;

В. Ю. Маркітантов, кандидат політичних наук, доцент;

В. Г. Чабанов, кандидат філософських наук, старший викладач;

З. С. Шевчук, кандидат філологічних наук, старший викладач (літературний редактор).

Філософ-і-Я: наукові розвідки студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : наук. журнал / гол. ред. А.В. Найчук. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Випуск 10 (3). 138 с.

Перший в Україні науковий журнал студентської філософської есеїстики та студентських наукових статей із філософії, у якому висвітлено актуальні для студентської молоді філософські проблеми, філософське осмислення сьогодення, людського буття, життя соціуму, сучасної культури, релігійного життя, екологічні та аксіологічні проблеми сучасності. Журнал містить розділ філософської есеїстики, у якому презентовано роздуми студентів про любов до мудрості, досягнення людського життя та буденні проблеми і парадокси молоді України.

Призначений для всіх, хто цікавиться філософією, філософським осмисленням буття та людського життя.

УДК 101 (051)

ББК 87.2я52

© К-ПНУ, 2025

ЗМІСТ

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО - ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

Боднар Юрій

Реакція Європейського Союзу на початок гібридної війни росії проти України у 2014 році.....5

Вонсович Анастасія

Вплив глобалізації на трансформацію суверенітету держави.....10

Горліцький Олександр

Властивості сучасної демократії.....15

Гринчук Тарас

Політична філософія Аль-Фарабі: концепція «добродітного міста».....19

Гуменюк Ірина

Гібридні війни в історії міжнародних конфліктів.....24

Дмітрієва Віталіна

Волонтерські рухи в Україні та їх вплив на соціальні зміни.....27

Єремеск Максим

Ідея економічного лібералізму у працях фізіократів та історичні умови їх формування.....32

Ісаков Святослав

Повга як гуманізація суспільних відносин.....38

Кацал Наталія

Третя Карабаська війна: політичні кроки до деескалації вірмено-азербайджанського конфлікту.....49

Компанієць Вікторія

Внутрішній конфлікт чоловічої свідомості у новелі М. Коцюбинського «Цвіт яблуні».....52

Кочурка Олександр

Правове регулювання лобізму в Україні.....55

Мала Софія

Криза любові у постмодерному світі: актуальність гуманістичної концепції Еріха Фромма.....61

Нетеча Всеволод

Формування концепції комунікативного розуму в філософії Ю. Габермаса.....65

Рощевая Юлія

Проблема свободи та тоталітарного контролю у філософії та романі «1984» Дж.

Орвелла.....70

Саїк Олег

Геополітичне значення Чорноморського регіону та основні актори.....77

Слободян Володимир

Трансформація політичного режиму України в умовах російсько-української війни.....81

Стоцька Дарина

Правовий аналіз вітчизняного законодавства щодо охорони праці жінок.....85

Тібекіна Валерія

Свобода слова як інструмент розвитку громадянської активності.....94

Тодоріко Софія

Етика доброчесності Арістотеля в контексті сучасної моралі.....97

Харчук Олександра

Цифрові технології та пропаганда у сучасних інформаційних війнах.....101

Шутяк Валерія

Логічні помилки як ключовий інструмент маніпуляції в медіапросторі.....104

Розділ 2. ЛЮБОМУДРІЄ (ЕСЕ)

Василинчук Катерина

Чи може мова бути інструментом дискримінації?.....112

Ворожейкіна Вікторія

«Гарне використання часу робить час ціннішим» (Жан-Жак Руссо).....113

Гуревська Вікторія

Мудрість – це.....115

Ковальчук Аліна

Мова як інструмент підпорядкування або стигматизації.....117

Компанієць Вікторія

Жінка між ідеалом і стереотипом: образ у літературі кінця XIX – початку XX століття.....119

Кучер Дана

Свобода –це вседозволеність чи відповідальність?.....121

Мушик Дарина

«Все дійсне розумне, все розумне – дійсне».....124

Присяжнюк Анастасія

Свобода і відповідальність мовця: що означає говорити усвідомлено?.....126

Собко Анна

Соціальна епістемологія та конструювання знань.....128

Чифурко Богдана

«Гнів лікується часом, ненависть – невиліковна» (Аристотель).....132

Щербакова Юлія

«Основа всієї мудрості – терпіння» (Платон).....133

Яценко Соломія

Софістика сьогодні.....135

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІЛОСОФІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК 327(061.1ЄС):355.48(470:477)"2014"

БОДНАР Юрій,

студент групи Р1-М24з

Науковий керівник:

к. філос. н., доцент **СУЛЯТИЦЬКА Тетяна**

РЕАКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ПОЧАТОК ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2014 РОЦІ

У статті розглянуто реакція ЄС на початок гібридної агресії російської федерації проти України у 2014 році. Проаналізовано еволюцію політичних, дипломатичних та санкційних заходів Європейського Союзу та Ради Європи у відповідь на анексію Криму й розгортання війни на Донбасі. Розглянуто роль європейських інституцій у формуванні спільної позиції. Висвітлено інформаційно-пропагандистський аспект гібридної війни.

***Ключові слова:** гібридна війна, російська федерація, Європейський Союз, санкційна політика, інформаційна війна, міжнародне право, безпека Європи.*

Початок гібридної війни російської федерації проти України у 2014 році став каталізатором системної кризи європейської системи колективної безпеки та важливим маркером трансформації міжнародного правопорядку. Анексія Автономної Республіки Крим і подальше розгортання війни на сході України засвідчили еволюцію стратегій агресії. Застосування росією гібридних методів війни порушило базові принципи міжнародного права, зокрема, суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав, поставивши Європейський Союз перед необхідністю переосмислення власної безпекової парадигми. Реакція європейської спільноти, яка проявилася у багатовекторних політичних, дипломатичних та санкційних механізмах, продемонструвала водночас прагнення до збереження норм міжнародного порядку і вразливість інституцій колективного реагування.

Метою публікації є з'ясування особливостей реакції Європейського Союзу на агресію російської федерації проти України у 2014 році, а також аналіз основних напрямів його політики, спрямованої на підтримку України та запровадження санкцій проти рф.

1 березня 2014 року Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон рішуче засудила рішення Кремля застосувати військову силу проти України, назвавши це «безпідставною ескалацією напруженості» та загрозою європейській стабільності. Згодом її наступниця, Федеріка Могеріні, попри звинувачення у надмірній м'якості до Москви, неодноразово заявляла про неприпустимість агресивних дій росії та її деструктивну роль у конфлікті на Донбасі, наголошуючи, що така політика позбавляє рф статусу стратегічного партнера ЄС [8, с. 413].

Найвагоміших результатів у міжнародно-дипломатичному вимірі Київ досяг саме завдяки активній взаємодії в межах інституційної структури Ради

Європи. Парламентська Асамблея цієї організації однією з перших на європейському континенті продемонструвала політичну рішучість і відреагувала на початок російської агресії проти України. Уже 7 березня 2014 року Постійний комітет ПАРЄ ухвалив офіційну заяву, у якій беззастережно підтримав суверенітет і територіальну цілісність України, водночас різко засудивши протиправні дії Кремля. У цьому документі наголошувалося, що введення російських військ до Криму та загроза розширення збройного втручання на інші регіони української держави становлять відверте порушення базових засад міжнародного права, зафіксованих у Статуті Організації Об'єднаних Націй і Гельсінському Заключному акті ОБСЄ, які є фундаментом сучасної системи європейської безпеки [8, с. 412].

На саміті Європейської Ради наприкінці березня 2014 року керівництво Європейського Союзу підтвердило підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, рішуче засудивши дії росії, пов'язані з анексією Криму та Севастополя. Подальше розгортання збройного конфлікту на Донбасі спонукало ЄС долучитися до дипломатичних зусиль із врегулювання ситуації. Спочатку ці дії відбувалися у межах Женевського переговорного процесу за участі України, росії, США та ЄС, однак уже в травні 2014 року цей формат було замінено на Нормандський, у якому від Європейського Союзу залишилися лише Франція та Німеччина. Таким чином, ініціатива у вирішенні конфлікту фактично перейшла до провідних європейських держав, що відповідало усталеній практиці ЄС у подібних ситуаціях [2, с. 46].

Попри передачу частини політичної відповідальності окремим країнам, Європейський Союз продовжував відігравати важливу роль у міжнародному реагуванні на російську агресію. ЄС залишав за собою ключові напрями зовнішньої політики – політико-дипломатичну підтримку України, надання фінансової допомоги та запровадження санкцій проти росії. Водночас під впливом вимог Москви, запровадження Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС було тимчасово відкладено, що продемонструвало прагнення

європейських структур уникати прямого загострення відносин із важливим торговельним партнером, навіть попри його агресивну політику щодо сусідньої держави [2, с. 47].

Уже 10 квітня Рада Європи призупинила право голосу делегації росії [11].

У квітні Ештон знову висловила серйозну стурбованість ескалацією ситуації на сході України, зокрема діями проросійських бойовиків у Слов'янську, й закликала росію відвести війська від українського кордону та повернутися до дипломатичних засобів вирішення конфлікту кордону й припинити дестабілізаційні дії, підкресливши підтримку ЄС єдності та суверенітету України [3].

Наприкінці квітня Європейський Союз визначив мету своїх санкцій, наголосивши, що вони не є покаранням, а інструментом впливу, спрямованим на зміну політики чи дій держав, організацій або осіб, відповідальних за порушення міжнародного права. Обмежувальні заходи спрямовуються саме на ті рішення, механізми та виконавців, що призвели до агресивних чи незаконних дій. Водночас ЄС підкреслив, що прагне мінімізувати негативні наслідки санкцій для цивільного населення та не перешкоджати законній економічній і гуманітарній діяльності, поєднуючи принциповість у захисті міжнародних норм із відповідальністю перед суспільством [9].

Одним із провідних напрямів дій Європейського Союзу у відповідь на російську агресію стало застосування багаторівневої системи санкцій, покликаної обмежити економічні та політичні ресурси Кремля. Початкові адресні заходи, спрямовані проти окремих російських чиновників, не забезпечили очікуваного впливу, тому ЄС перейшов до секторальних санкцій, які охопили фінансову, енергетичну та оборонну сфери. Водночас санкційна політика супроводжувалася складними внутрішніми дискусіями: у межах Союзу сформувалися різні підходи до глибини й інтенсивності обмежувальних заходів. Частина держав, передусім Чехія, Греція, Кіпр, Франція, Угорщина та Італія виявляли схильність до пом'якшення

санкційного курсу, побоюючись економічних втрат і загострення політичного протистояння з Москвою [1, с. 24; 7, с. 85; 5, с. 22].

Конститутивним інструментом російської агресії стала масштабна інформаційно-пропагандистська операція. Головнокомандувач сил НАТО Філіп Брідлав охарактеризував дії росії як блискавичний наступ у сфері інформаційної війни, який будь-коли спостерігався [6, с. 7].

Суть діяльності російських медіа полягає не у спробі переконати аудиторію, а у свідомому розмиванні меж між правдою та вигадкою. Така стратегія спрямована на створення стану плутанини, дезорієнтації та втрати довіри до офіційних джерел інформації. Не менш показовим є економічний бік цього процесу: ще у 2014 році бюджет телеканалу RT перевищив 300 мільйонів доларів, а його керівництво планувало активне розширення мовлення на європейські країни. Як наголошується у спільній доповіді Пітера Померанцева та Майкла Вайса «The Menace of Unreality», російська інформаційна політика ґрунтується на створенні ілюзорної картини світу, покликаної підірвати віру суспільства у факти, раціональність та демократичні інститути [6, с. 7].

Незважаючи на цю неоднорідність позицій, ЄС зміг зберегти політичну згуртованість і виробити спільну лінію дій, спрямовану на підтримку України, зміцнення її економічної стійкості та обмеження потенціалу російської агресії. Водночас частина аналітиків висловлює сумнів у здатності санкційних механізмів ефективно впливати на сучасну російську політичну систему, що характеризується високим рівнем внутрішньої адаптивності, централізацією влади та стійкістю до зовнішнього економічного тиску [10, р. 130-131].

Європейський Парламент 18 вересня 2014 року ухвалив резолюцію, яка засуджувала порушення територіальної цілісності України та закликала до посилення санкцій проти росії, підкреслюючи необхідність перегляду відносин з москвою [4].

Отже, гібридна агресія росії була не лише викликом для України як суб'єкта міжнародного права, але й для всієї європейської цивілізації, яка

орієнтується на принципи мирного співіснування та верховенства права у міжнародних відносинах. Реакція європейської спільноти на російську агресію стала важливим етапом переосмислення власної безпекової та зовнішньополітичної стратегії. Вона показала, що ефективне реагування на нові форми гібридних загроз потребує комплексного поєднання політичних, економічних, інформаційних та гуманітарних інструментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2022. № 31. С. 10–34. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Mzu_2022_31_3 (дата звернення: 24.10.2025).
2. Горюнова Є. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Науковий журнал «Politicus»*. 2022. № 4, 2. С. 45–49. URL: http://politicus.od.ua/spec_2022/7.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
3. Ештон наполегливо порадила РФ відвести війська з України. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/13/7022261/> (дата звернення: 01.11.2025).
4. Коментар МЗС щодо резолюції Європейського Парламенту про ситуацію в Україні та стан справ у відносинах ЄС - Росія від 18 вересня 2014 року. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247615367> (дата звернення: 02.11.2025).
5. Кузик Р. Яку роль відіграє Європейський Союз та інші західні організації у врегулюванні конфлікту на Донбасі. Роль ЄС у врегулюванні війни на сході України. Політико-економічний вимір. *Матеріали студентського диспуту*. 2017. С. 21–24. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/МАТЕРІАЛИ_СТУД._ДИСПУТУ_2017.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
6. Легкодух В. Кіберзброя і дезінформація: як гібридна війна РФ формувала уявлення про «Новоросію» у Європі. *Вісник гуманітарних наук*. № 11. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/225/219> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Руденко Р. Реакція Європейського Союзу на гібридну агресію росії проти України. *Стратегічні напрями зовнішньої політики Європейського Союзу : Матеріали IV всеукраїнської наукової конференції* / ред.: Д. В. Миколенко, В. П. Солових. 4-те вид. Харків, 2022. С. 131. URL: <https://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/b39f13f54dc4f733f63234b54fc3a339.pdf#page=82> (дата звернення: 02.11.2025).

8. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / ред. В. Горбулін. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
9. Council of the European Union. EU restrictive measures. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/135804.pdf (date of access: 01.10.2023).
10. Elonheimo A. Comprehensive security approach in response to russian hybrid warfare. *Strategic studies quarterly*. 2021. P. 113–132. URL: https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/SSQ/documents/Volume-15_Issue-3/Elonheimo.pdf (date of access: 03.11.2025).
11. Harding L. Russia delegation suspended from Council of Europe over Crimea. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/10/russia-suspended-council-europe-crimea-ukraine> (date of access: 01.11.2025).

УДК 321.011:005.44

ВОНСОВИЧ Анастасія,
студентка групи P1-M24z

Науковий керівник:
к. філософ. н., доцент **НАЙЧУК Антон**

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації. Розкрито ключові тенденції обмеження та переосмислення суверенітету під впливом економічних, політичних і соціокультурних чинників, спричинених зростанням глобалізаційної взаємозалежності.

Ключові слова: глобалізація, суверенітет, держава, взаємозалежність.

Глобалізація є загально-цивілізаційним процесом, який здійснює величезний вплив на всі сфери людського буття, сприяючи взаємозв'язку та взаємозалежності усіх країн та етнонаціональних спільнот, «спресовуючи» світ у єдине ціле [2, с. 107-108]. У сучасній політичній науці її розглядають як один із ключових чинників трансформації державного суверенітету, що змінює співвідношення між внутрішньою та зовнішньою автономією держави, спричиняє перерозподіл владних ресурсів між національними та наднаціональними інститутами, а також суттєво впливає на структуру

політичної лояльності та ідентичності. Як зазначає І. Алексєєнко, глобалізаційні процеси посилюють внутрішні суперечності національних держав і становлять суттєву загрозу їхньому конституційному ладу, територіальній цілісності та недоторканності [1, с. 117]. Ці процеси перетворюють суверенітет із категорії абсолютної незалежності на характеристику адаптивної здатності діяти у складній системі глобальної взаємозалежності.

Згідно із значеною кількістю досліджень підкреслює, що більшість сучасних держав реалізують свій суверенітет у межах, які є набагато вузькими, ніж це передбачає класичне розуміння. М. Саракуца звертає увагу на те, що, формально володіючи суверенітетом, значна кількість держав фактично зазнають політичного, економічного, а іноді й військового впливу з боку більш потужних держав. Це свідчить про багаторівневість державного суверенітету, який визначається вже не лише формально-юридично чи доктринально, а й фактичним становищем держави у міжнародній системі [3, с. 789].

Глобалізація, як зазначають Д. Гелд і А. Макгрю, супроводжується стисненням часу й простору, що означає миттєвий вплив подій в одній частині світу на ситуацію в інших регіонах, що змушує національні уряди реагувати в умовах різкого скорочення часових меж [6, р. 4]. Така динаміка суттєво обмежує здатність держави самостійно ухвалювати рішення виходячи виключно з внутрішніх потреб. Усе більше державні рішення приймаються з огляду на глобальні фінансові ринки, міжнародну торгівлю, інформаційні потоки та норми міжнародних організацій. Тому суверенітет перестає бути стабільною властивістю і дедалі частіше постає як результат постійного балансування між внутрішніми інтересами та зовнішніми вимогами.

Особливо виразно вплив глобалізації на суверенітет держави проявляється в економічній сфері. Глобалізація супроводжується зростанням взаємозалежності національних економік, посиленням ролі міжнародного капіталу та транснаціональних корпорацій, що фактично знижує ефективність

державного контролю над економічними та технологічними процесами [5, с. 216]. Лібералізація торгівлі, участь у міжнародних економічних об'єднаннях та фінансових організаціях передбачають певне самообмеження держави у сфері митної та інвестиційної політики. Рекомендації МВФ, Світового банку чи інших міжнародних фінансових організацій часто визначають параметри бюджетної, монетарної чи структурної політики країн-позичальників, а вплив глобальних фінансових ринків може змінювати вектор економічних реформ більш ефективно, ніж внутрішні інститути.

Водночас вплив економічної глобалізації на державу є амбівалентним. З одного боку, відкритість кордонів забезпечує доступ до інвестицій, капіталу та технологічного розвитку. З іншого – держави стають уразливішими до глобальних криз, фінансових спекуляцій та політики окремих акторів, що не підконтрольні національним урядам [5, с. 212]. Така подвійність засвідчує, що роль держави не зменшується, а радше трансформується, зосереджуючись на регулюванні взаємодії з глобальними ринками, забезпеченні стабільності та захисті національних інтересів новими механізмами та інструментами.

Вплив глобалізації на політичний вимір державного суверенітету виявляється у зростанні ролі міжнародного права та наднаціональних структур. Участь держав у міжнародних організаціях і регіональних інтеграційних об'єднаннях передбачає певне передання повноважень наднаціональному рівню. Держави погоджуються на це добровільно, очікуючи колективних вигод, зокрема стабільності, доступу до ресурсів, вирішення глобальних проблем тощо. Проте фактично це означає звуження внутрішньої автономії, оскільки частина найважливіших рішень ухвалюється з огляду на зовнішні зобов'язання.

Соціально-культурний вимір глобалізації впливає на структуру ідентичностей і формує нові типи політичної лояльності. Масові комунікації, цифрові платформи та культурні індустрії створюють передумови для формування наднаціональних і навіть глобальних ідентичностей. Водночас, попри зростання ролі наднаціональних інститутів, саме національна держава

залишається основним джерелом політичної та культурної ідентичності більшості громадян, які передусім ідентифікують себе як громадян власної держави, а не членів глобальної спільноти [4, с. 160]. Формування стійкої лояльності до наднаціональних структур є тривалим і суперечливим процесом, що вимагає реальної спроможності цих інституцій забезпечувати добробут, безпеку та свободу.

Політична сфера глобальних трансформацій характеризується турбулентністю та нестабільністю інституційних структур. Це створює відчуття невизначеності, яке підсилює запит громадян на державу як на інститут, здатний забезпечити соціальну стабільність, передбачуваність і захист від негативних наслідків глобальних змін. У такому середовищі держава справді втрачає частину традиційних суверенних прерогатив, але водночас зміцнює свої позиції як гаранта соціальної безпеки.

Трансформація суверенітету залежить від типу держави та її потенціалу. І. Троян вказує на мега-, макро-, міні- та мікродержави, наголошуючи, що потенціал реалізації суверенітету визначається насамперед рівнем економічної, військової та політичної потужності держави [4, с. 162]. Провідні держави здатні формувати глобальні правила гри й використовувати добровільне обмеження суверенітету як інструмент розширення власного впливу. Макро- та середні держави мають обмеженіші ресурси, проте можуть використовувати можливості регіональної інтеграції для посилення свого міжнародного статусу. Натомість малі й слабкі держави з ризиком асиметричного скорочення суверенітету, коли вони передають більше повноважень, ніж отримують реальних можливостей впливати на ухвалення глобальних рішень.

Для держав перехідного типу, зокрема України, глобалізація породжує складне завдання – поєднати інтеграцією у глобальні та регіональні структури безпеки й співробітництва з необхідністю зміцнення внутрішніх інститутів і політичної стабільності. Високий рівень залежності від зовнішньої економічної та політичної підтримки може спричиняти фактичне обмеження

суверенітету, навіть попри його формальне збереження. Ефективність внутрішніх інституцій у таких умовах стало ключовим чинником здатності держави не лише реагувати на глобальні виклики, а й формувати власний порядок денний у межах міжнародної взаємодії.

Отже, глобалізація трансформує суверенітет держави, але не ліквідує його. Суверенітет перестає бути статичним правовим статусом і дедалі більше постає як динамічна спроможність держави ефективно діяти в умовах глобальної взаємозалежності, захищаючи національні інтереси за допомогою модернізованих інституцій і адаптивних механізмів. Тому ключовим завданням сучасної держави є не збереження суверенітету в його традиційному розумінні, а оновлення відповідно до глобальних реалій, насамперед через зміцнення політичної легітимності, розвиток міжнародної співпраці, інституційну модернізацію та підвищення спроможності реагувати на складні виклики глобального середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика : монографія / Н. А. Бабарикіна, Н. В. Горло, М. Ф. Заболотна, О. М. Кіндратець, Т. І. Сергієнко; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. 226 с. <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/11735/1/0051974.pdf>
2. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
3. Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток. *Форум права*. 2010. № 4. С. 784-791. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f730013a-1fb5-4d15-868f-3c149291f111/content>
4. Троян І. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2011. Вип. 23. С. 158-164. URL : <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d5fdf73b-98da-4aa2-b797-11761551cf25/content>
5. Grinin L. State Sovereignty in the Age of Globalization: Will It Survive? *Globalistics and Globalization Studies*. P. 211-237. URL :

https://www.sociostudies.org/books/files/globalistics_and_globalization_studies/211-237.pdf

6. Held D., McGrew A. *The Great Globalization Debate: An Introduction* // Held D., McGrew A. (eds.). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*. 2nd ed. Cambridge : Polity Press, 2003. P. 1-50. URL : https://soc303.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/12/soc303_globalizationdebate.pdf

УДК 321.7

ГОРЛИЦЬКИЙ Олександр,
студент групи Р1-М24

Науковий керівник:
к. політ. н., доцент **МАРКІТАНТОВ Вадим**

ВЛАСТИВОСТІ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті проаналізовано ключові властивості сучасної демократії. Розкрито зміст народного суверенітету, принципів більшості й представництва, механізмів поділу влади, верховенства права, політичного плюралізму та системи прав людини. Особливу увагу приділено критеріям демократичного процесу, а також інституційним параметрам демократії.

Ключові слова: *демократія, народний суверенітет, політичний плюралізм, поділ влади, права людини, поліархія.*

Демократія є однією з найважливіших політичних категорій сучасної науки, що поєднує в собі ідеї народовладдя, свободи, рівності та політичної участі. Упродовж історії її розуміння зазнавало суттєвих змін: від класичного трактування демократії як форми державного правління до сучасного її сприйняття як складної політичної системи, що охоплює інституційні, процедурні, ціннісні та культурні виміри. У політичному дискурсі демократія розглядається як легітимаційна модель, що передбачає визначальну роль громадян у формуванні та контролі влади, а також як спосіб організації політичної боротьби, спрямований на забезпечення стабільності в умовах плюралістичного суспільства.

Із другої половини XX століття в науковій думці посилюється переконання, що демократія є найбільш гнучкою та ефективною формою політичної організації суспільства. Цю позицію підтверджує А. де Токвіль,

наголошуючи на здатності демократії стимулювати громадську активність і забезпечувати динамічну взаємодію соціальних сил» [5, с. 203]. У сучасних умовах демократія є не лише практичною моделлю врядування, а й певною нормативною ціннісною рамкою, що зорієнтовує розвиток державної влади та суспільства. Розширення сфери застосування демократичної риторики, яке спостерігається сьогодні, засвідчує її загальну привабливість, хоча нерідко спричиняє надмірне спрощення її змісту.

Невід'ємним елементом демократії є принцип народного суверенітету, що передбачає визнання народу єдиним джерелом влади. Саме цей принцип визначає загальний характер відносин між державою і громадянами, закріплюючи їхню здатність брати участь у формуванні політичних рішень як безпосередньо, так і через представницькі інститути. Народний суверенітет нерозривно пов'язаний із принципом більшості, який слугує механізмом практичного ухвалення рішень. Проте, як слушно зазначав К. Поппер, демократія не може ґрунтуватися виключно на владі більшості, оскільки це створює передумови для тиранії більшості та обмеження прав меншості. Тому демократична система потребує ефективних механізмів запобігання домінуванню однієї групи над іншими, що забезпечують баланс між волею більшості та непорушністю прав кожної особи [4, с. 173].

Важливим компонентом демократії є принцип представництва, який забезпечує можливість участі громадян у політиці через делегування своїх повноважень обраним представникам. Представницькі інститути мають на меті артикулювати суспільні інтереси та здійснювати політичну владу в інтересах усього суспільства, а їх функціонування передбачає прозорі процедури делегування та контролю. Водночас представницька модель не позбавлена ризиків: можливі спотворення суспільної волі, надмірна автономія представників чи узурпація влади бюрократичними структурами. Ці загрози актуалізують важливість регулярних виборів, відкритості прийняття рішень і дієвих механізмів горизонтальної та вертикальної підзвітності [6].

Однією з основоположних властивостей демократії є поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Її завдання – запобігати концентрації влади в руках одного суб'єкта, забезпечувати взаємний контроль гілок влади й підтримувати стабільність політичної системи [6]. Поділ влади функціонує у тісному взаємозв'язку з верховенством права, яке визначає домінування закону як універсального регулятора суспільних відносин і гарантує захист прав людини. Система стримувань і противаг, що випливає з ідеї поділу влади, включає судовий контроль, парламентський нагляд, діяльність омбудсмена, спеціалізованих комісій і незалежних ревізійних органів, які забезпечують підзвітність влади та обмежують можливості зловживань.

Демократія є неможливою без реального забезпечення прав і свобод людини, які становлять фундаментальний зміст політичної свободи. Захист прав людини передбачає гарантування можливості політичного самовизначення, участі в управлінні державою, свободи слова, думки, совісті, асоціацій. Міра відповідності між проголошеними правами та їх фактичною реалізацією слугує ключовим індикатором демократичності політичного режиму [1, с. 77]. Без реальної дії прав і свобод демократія перетворюється на формальну конструкцію.

Важливою властивістю демократії є політичний плюралізм, що передбачає визнання різноманітності соціальних інтересів, ідеологій та поглядів. Плюралізм забезпечує відкритість політичного простору, конкуренцію політичних альтернатив та можливість участі широкого кола акторів у політичному процесі. Він сприяє досягненню суспільного консенсусу та запобігає монополізації влади будь-якою групою. У межах плюралістичної концепції держава виступає арбітром, який забезпечує рівні умови для реалізації інтересів усіх учасників політичного процесу.

Значний внесок у сучасне розуміння демократії зробив Р. Даль, який сформулював п'ять критеріїв для оцінки демократичного процесу: ефективна участь, рівність голосування, виважене розуміння, контроль за порядком денним і виправдане включення [3, с. 21-22]. Повна відповідність усім

критеріям становила б ідеальну модель демократії, до якої прагнуть сучасні політичні режими, але жоден із них не відповідає всім критеріям повністю. Саме тому Р. Даль запропонував поняття «поліархії» як визначення реально існуючих демократичних систем, що поєднують демократичні практики з певними обмеженнями.

Своєю чергою Х. Лінц підкреслює, що демократії притаманні інституційно закріплені права на свободу асоціацій, слова та інші індивідуальні свободи, вільна конкуренція, регулярні вільні вибори, участь усіх дієвих політичних сил у процесі ухвалення рішень [2, с. 28].

Отже, демократія постає як динамічний політичний феномен, що розвивається разом із суспільством під впливом нових викликів. Вона зберігає свій потенціал лише за умови реального забезпечення політичних прав і свобод, підтримки громадянської активності та ефективної роботи інститутів влади. Сучасна демократія характеризується комплексом властивостей, серед яких ключовими є виборність влади, політичне різноманіття, забезпечення прав і свобод людини, ефективні механізми стримувань і противаг, незалежність судової влади, інституційна відкритість і підзвітність, рівність політичних прав та доступ до альтернативних джерел інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кабанець О. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2016. 182 с. URL : <http://idpnan.org.ua/files/kabanets-o.s.-demokratiya-yak-yavishche-pravovoyi-diysnosti-teoretiko-pravoviy-analiz.pdf>
2. Музиченко Г. Демократичний процес на регіональному рівні : монографія / під ред. С. О. Матвєєва. Одеса : ОДЕУ, 2007. 192 с.
3. Наумкіна С., Жаровцева Т. Основні підходи до сучасного виміру демократії. *Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць* / керівник авт. кол. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса : Фенікс, 2010. Вип. 39. С. 17-25. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/39_2010/5.pdf
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / перекл. з англ. О. Коваленка. Київ : Основа, 1994. 444 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Popper_Karl/Vidkryte_suspilstvo_ta_ioho_vorohy_Tom_1/

5. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах / пер. з фр. Г. Філіпчука та М. Москаленка. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с. URL : <http://litopys.org.ua/tocq/toc13.htm>
6. Світа Г. Демократія: головні принципи та їх взаємозв'язок. Вісник Львівського університету. Філософські науки. Львів, 2002. Вип. 4. <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Svita.htm>

УДК 01:32](56)"08/09" Аль-Фарабі

ГРИНЧУК Тарас,

студент групи IstP1-B23

Науковий керівник:

к. філос. н., доцент **СУЛЯТИЦЬКА Тетяна**

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ АЛЬ-ФАРАБІ: КОНЦЕПЦІЯ «ДОБРОЧЕСНОГО МІСТА»

У статті проаналізовано політико-філософську концепцію «добročесного міста» (al-madīna al-fādila) Абу Насра Аль-Фарабі. Досліджено вплив античної думки, зокрема "Держави" Платона та «Нікомахової етики» Аристотеля, на формування його ідеальної соціальної моделі. Розглянуто ключову роль правителя-філософа, мету досягнення суспільного щастя (sa'ada) та класифікацію протилежних «недобročесних міст».

Ключові слова: Аль-Фарабі, добročесне місто, політична філософія, ідеальна держава, правитель-філософ, Платон, щастя, арабська філософія.

Абу Наср Аль-Фарабі, знаний у мусульманському світі як «Другий учитель» (*al-Mu'allim al-Thani*) одразу після Аристотеля, справедливо вважається засновником ісламської політичної філософії [2, с. 45].

Саме він здійснив рішучий крок, системно поєднавши та адаптувавши античну філософську спадщину, зокрема політичний ідеалізм Платона та етичний раціоналізм Аристотеля, до контексту арабо-мусульманського світогляду. Якщо його попередники зосереджувалися переважно на логіці чи метафізиці, то Аль-Фарабі першим поставив у центр свого вчення питання про ідеальну організацію суспільства як необхідну умову для досягнення людиною справжнього щастя [4, с. 47].

Його фундаментальна праця «Трактат про погляди жителів добродішного міста» (*Mabadi' ara' ahl al-madina al-fadila*) стала наріжним каменем цієї нової традиції [6].

Метою цього дослідження є розкриття сутності цієї ключової концепції, що заклала основи для всієї подальшої політичної думки в ісламському світі.

Політична філософія Аль-Фарабі є нерозривно пов'язаною з уявленнями про метафізику та космологію тодішньої філософської думки; неможливо зрозуміти бачення ідеального суспільства, не досягнувши бачення Всесвіту. Для «Другого вчителя» політика це не просто набір технік для управління чи здобуття влади, а практична наука, що має на меті відтворити на Землі досконалість і гармонію космічного порядку. Ідеальне місто (*al-madina al-fadila*) є, по суті, мікрокосмом, що імітує структуру макрокосмосу [2, с. 112].

В основі метафізики Аль-Фарабі лежить неоплатонічна теорія еманациї. На вершині буття знаходиться абсолютно єдине, досконале і самодостатнє Першоджерело (Першопричина, або Бог). З Нього, шляхом чистого акту самопізнання, витікає (еманує) перший Інтелект. Цей Інтелект, у свою чергу, мислить Першоджерело, породжуючи другий Інтелект, мислить власну сутність, породжуючи душу та тіло першої небесної сфери. Цей процес продовжується ієрархічно вниз через десять інтелектів, кожен з яких керує своєю небесною сферою (планетами), аж до десятого, «Діючого Інтелекту» (*al-'aql al-fa'al*), який керує підмісячним світом, тобто світом виникнення та знищення, де існує людство [4, с. 49].

Ця чітка космічна ієрархія є божественним прототипом, який має наслідувати «добродішне місто». Подібно до того, як Всесвітом керує єдина Першопричина, на чолі міста має стояти єдиний верховний правитель, який є аналогом цієї причини на Землі. Подібно до того, як у космосі існують вищі та нижчі інтелекти, у місті має існувати ієрархія громадян: філософи та вчені, що наближені до правителя (аналоги вищих інтелектів), воїни-охоронці,

ремісники та землероби, що забезпечують матеріальні потреби (аналогі матеріального світу). Гармонія в місті, як і в космосі, досягається тоді, коли кожна частина виконує свою функцію і підпорядковується вищій [1, с. 115].

Однак ця складна структура не є самоціллю. Вона слугує вищому етичному призначенню, яке Аль-Фарабі визначає як досягнення найвищого щастя (*sa'ada*) [4, с. 51].

Це щастя, як і в аристотелівській традиції (*eudaimonia*), розуміють не як матеріальний добробут, багатство чи тілесні насолоди, а як виключно «інтелектуальна та моральна досконалість» душі. Кінцева мета людського існування це осягнення істини та максимальне уподібнення до Діючого Інтелекту через розвиток розуму. Аль-Фарабі наполягає, що людина, будучи «політичною твариною», нездатна досягти цієї досконалості наодинці. Їй необхідна допомога, співпраця та правильне виховання, яке може забезпечити лише ідеально організована спільнота [1, с. 109].

Центральною фігурою, або «серцем», «доброчесного міста» є його верховний правитель (*ra'is al-awwal*). Саме в його образі найяскравіше втілено унікальний синтез Аль-Фарабі. Він бере за основу ідею «філософа-царя» з «Держави» Платона тобто правителя, який завдяки своєму розвиненому інтелекту здатен осягнути вічні істини та природу буття і поєднує її з ісламською концепцією імама або навіть пророка-законодавця [2, с. 154].

На думку Аль-Фарабі, ця людина не може бути випадковою; вона має володіти набором виняткових вроджених та набутих чеснот. «Другий учитель» детально описує дванадцять якостей ідеального правителя, серед яких: фізична досконалість, гострий інтелект і чудова пам'ять, любов до навчання та істини, красномовство, поміркованість у насолодах, презирство до багатства, любов до справедливості, мужність і, найголовніше, вища теоретична мудрість (філософія) та практична мудрість (здатність керувати).

Цей правитель є єдиною людиною у місті, чий досконалий інтелект здатен встановити прямий зв'язок із космічним «Діючим Інтелектом» (який, як ми з'ясували, є джерелом усього знання у підмісячному світі). Завдяки цьому

зв'язку він отримує вище, абстрактне знання про буття, добро та щастя, однак його ключова функція законодавча та педагогічна. Отримавши абсолютну істину у формі філософії, він, володіючи практичною мудрістю, «перекладає» цю складну істину на мову конкретних законів, релігійних символів, притч та ритуалів, які були б зрозумілі для широких мас (не-філософів). Його роль полягає не стільки в адмініструванні, скільки у моральному вихованні громадян, спрямовуючи всю спільноту до єдиної мети колективного досягнення *са'ада* (щастя). В ідеалі Аль-Фарабі філософія, релігія та закон зливаються в особі одного досконалого лідера.

Для того, щоб підкреслити унікальність та досконалість «доброчесного міста», Аль-Фарабі вдається до методу протиставлення, розробляючи детальну класифікацію його антиподів. Він описує цілий спектр «недоброчесних» (або «недосконалих») міст, які об'єднані однією спільною рисою: їхні мешканці або фундаментально не знають про справжнє, вище щастя (*са'ада*), або, знаючи про нього, не прагнуть до нього, свідомо обираючи натомість нижчі, хибні цілі.

Ці недосконалі суспільства Аль-Фарабі поділяє на три великі категорії. «Невіглаські міста» (*al-madina al-jahiliyya*), мешканці яких взагалі не мають уявлення про вищу інтелектуальну досконалість і помилково вважають кінцевою метою існування матеріальні блага (місто багатства), тілесні насолоди (місто гедонізму), пошану (місто честі) або деспотичне панування (місто влади).

Також існують «аморальні міста» (*al-madina al-fasiqa*), які становлять особливий інтерес: їхні жителі володіють тими ж істинними теоретичними знаннями, що й у «доброчесному місті», але їхні вчинки повністю суперечать цим знанням, і вони свідомо обирають шлях невіглаських міст. Аль-Фарабі виділяє «заблудлі міста» (*al-madina al-dalla*), мешканці яких щиро прагнуть щастя, але мають хибні уявлення про Бога та кінцеву мету, оскільки їхній правитель це лже-філософ, який переконав їх у неправдивих доктринах [1, с. 133].

Ця детальна типологія дозволяє Аль-Фарабі довести, що лише його ідеальна модель, керована правителем-філософом, здатна привести суспільство до істинної досконалості.

Отже, аналіз концепції «доброчесного міста» (*al-madina al-fadila*) Абу Насра Аль-Фарабі демонструє її як одне з найвизначніших досягнень середньовічної арабської думки [3, с. 19].

«Другий учитель» здійснив унікальний інтелектуальний синтез, гармонізувавши політичний ідеалізм Платона з етичним раціоналізмом Аристотеля та адаптувавши їх до метафізичних і соціальних реалій ісламського світу [5, с. 209].

На відміну від суто юридичних чи теологічних трактатів свого часу, Аль-Фарабі вперше представив цілісну політичну філософію, де структура суспільства безпосередньо впливає з космологічної ієрархії, а кінцевою метою держави проголошується не просто виживання чи багатство, але досягнення вищого інтелектуального щастя (*sa'ada*) для її громадян [4, с. 53].

Постать ідеального правителя, який поєднує риси філософа, імама та законодавця, стала ключовою ланкою, що поєднує божественну істину із земним законом.

Через детальну класифікацію «недоброчесних міст» Аль-Фарабі чітко окреслив свою модель як єдино можливий шлях до досконалості. Таким чином, він не просто переклав античні тексти, а заснував нову потужну традицію *фальсафа*, яка визначила напрямки політико-філософських дебатів для наступних поколінь мислителів, зокрема для Ібн Сіні та Ібн Рушда [5, с. 215].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аль-Фарабі. Книга релігії. пер. з араб. М. Якубовича. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 47. С. 236–252. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Al-Farabi/Knyha_relihii/ (дата звернення: 05.11.2025).
2. Mahdi M. Alfarabi and the Foundation of Islamic Political Philosophy. Chicago : University of Chicago Press, 2001. 304 p. URL:

<https://dokumen.pub/alfarabi-and-the-foundation-of-islamic-political-philosophy-9780226774664.html> (дата звернення: 05.11.2025).

3. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Львів : Новий Світ-2000, 2004. 528 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Petrushenko_2004_528.pdf (дата звернення: 05.11.2025).

4. Walzer R. Al-Farabi on the Perfect State (Mabadi' ara' ahl al-madina al-fadila). Oxford : Clarendon Press, 1985. 582 p. URL: <https://archive.org/details/al-farabi-on-the-perfect-state-walzer> (дата звернення: 05.11.2025).

5. Історія філософії : підручник / Ярошовець В. І., Бичко І. В., Бугров В. А. та ін. ; за ред. В. І. Ярошовця. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2002. 774 с.

6. Walzer R. Al-Farabi on the Perfect State (Mabadi' ara' ahl al-madina al-fadila). Oxford : Clarendon Press, 1985. 582 p. URL: <https://archive.org/details/al-farabi-on-the-perfect-state-walzer> (дата звернення: 05.11.2025).

УДК 32(075.8)+004.8

ГУМЕНЮК Ірина,
студентка групи P1-B22z
Науковий керівник:
к. соц. наук ГРУБІ Тетяна

ГІБРИДНІ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Досліджено феномен гібридних війн у контексті розвитку та змін характеру сучасних міжнародних конфліктів. Проаналізовано історичні передумови та еволюцію гібридних стратегій, а також особливості застосування комбінованих методів ведення війни. Виявлено традиційні та сучасні засоби впливу, зокрема: військові, політичні, інформаційні та економічні, а також досліджено їх вплив на міжнародну безпеку.

Ключові слова: *гібридна війна, міжнародні конфлікти, політична пропаганда, кібероперації, національна безпека, міжнародне право.*

Гібридні війни є сучасним феноменом у системі міжнародних відносин, який поєднує традиційні військові методи з невоєнними формами впливу: інформаційними, економічними, політичними, кіберактивністю тощо. Хоча термін «гібридна війна» набув популярності в ХХІ ст., ідеї комбінованих конфліктів можна простежити в історії міжнародних конфліктів.

Гібридну війну дослідники досить часто розглядають як різновид асиметричних дій та наголошують на тому, що в таких конфліктах

поєднуються симетричні й асиметричні методи, а також особливий міжнародно-правовий статус учасників [1].

Історичні корені гібридних війн можна простежити ще в міжнародних конфліктах періоду формування перших державних утворень. На думку деяких дослідників, елементи гібридної тактики проявлялися вже в колоніальних війнах, революціях або під час боротьби повстанських рухів. До прикладу, політичні інтриги, ідеологічний вплив, підтримка збройних формувань – усі ці інструменти активно використовувалися ще під час Американської революції [4, с.86].

Ще одним показовим прикладом є конфлікти в пострадянському просторі, включно з сучасною агресією росії проти України. Тому можемо зробити висновок щодо того, що елементи гібридної війни мають історичні корені та не є виключно новим явищем. Такі дії включають інформаційні кампанії, формування проксі-структур, кібератаки, економічний тиск – усе це типовий арсенал гібридної агресії [6, с. 32].

У політологічному дискурсі гібридну війну розглядають як інноваційний концепт сучасної геополітики. За О. Долженком, «гібридна війна – це новий вимір конфліктів ХХІ століття», коли традиційні війни поєднуються з дипломатією, пропагандою, квазі-мілітарними формами діяльності. Це поєднання робить гібридні війни особливо небезпечними, оскільки вони не обмежуються лише бойовими зіткненнями, вони зачіпають весь спектр суспільного життя і використовують «сіру зону», де важко однозначно класифікувати тип агресії [2, с. 116].

Методи ведення гібридної війни дуже різноманітні. З одного боку, це класичні військові дії; з іншого – інформаційна пропаганда, використання економічного тиску, підтримка проксі-груп, тероризм, кібератаки. Згідно з дослідженнями, гібридні війни поєднують високотехнологічні та традиційні засоби, що дозволяє забезпечити гнучкість і здатність адаптуватися до змін середовища [5, с. 42].

Крім того, гібридні конфлікти часто відбуваються з порушенням міжнародного гуманітарного права, що ускладнює їх регламентацію. Так, Ю. Гуліч підкреслює, що правові норми недостатньо пристосовані до нових форм гібридної агресії [3, с. 64].

Гібридні війни детермінують серйозні наслідки для міжнародної безпеки. По-перше, вони порушують класичні уявлення про війну: конфлікт не обмежується фронтом, а розгортається в «сірих зонах» – політичних, економічних, кіберпросторах. По-друге, вони формують перед міжнародним правом складні виклики – як регулювати дії, які не підпадають під чіткі категорії агресії чи міжнародного тероризму. Нарешті, гібридні війни вимагають від держав-об'єктів агресії не лише військової, а й інформаційної, юридичної та соціальної стійкості.

Отже, гібридні війни – це не лише феномен «нової війни», а продовження історичних тенденцій, які ускладнилися внаслідок технологічного розвитку та глобалізації. Міжнародні конфлікти демонструють, що елементи гібридної тактики вже використовувалися раніше, але сьогодні вони стали системними й структурними. Розуміння цих процесів є надзвичайно важливим для формування ефективної стратегії захисту в сучасному міжнародному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дерев'янка І.П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. (11), С. 6–16. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396>
2. Долженко О. Гібридна війна як інноваційний концепт сучасної геополітики. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. Політичні науки. 2022. Серія 22. С. 116-128.
3. Гуліч, Ю. Е. Гібридна війна як проблема міжнародного гуманітарного права = Hybrid warfare as a problem of international humanitarian law : кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / Ю. Г. Е. Гуліч : наук. керівник к.юрид.н., доц. О. М. Гладенко; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський державний у-т , Ф-т бізнесу і права, Кафедра публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності. Херсон : ХДУ, 2021. 64 с.

4. Кириченко А., Іваненко С., Ремез В. Гібридна війна як новий вимір сучасних конфліктів. *Вісник Національного університету оборони України*, 2025. № 86 (4), С. 85–95. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-86-4-85-95>.
5. Литвин В., Троян С. Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту: методи ведення та шляхи вирішення. *Universum: міжнародні відносини*. 2023. № 03. С.41-47.
6. Сегеда С.П., Шевчук В.П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. *Наука і оборона*. 2019. № 1. С. 31-35.

УДК 32(477)

ДМІТРІЄВА Віталіна,
студентка групи Т1 - В24
Науковий керівник:
к. соц. наук ГРУБІ Тетяна

ВОЛОНТЕРСЬКІ РУХИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ

Досліджено волонтерські рухи в Україні та їх вплив на соціальні зміни у суспільстві. Розглянуто трансформацію волонтерства з локальних ініціатив у потужний суспільний феномен, особливо в контексті Революції Гідності, російсько-української війни та повномасштабного вторгнення 2022 року. Проаналізовано роль волонтерів у підтримці армії та цивільного населення, розвитку системи соціального захисту, формуванні активної громадянської позиції, трансформації цінностей та норм, зміцненні довіри й солідарності. Окремо висвітлено економічний, інформаційний та міжнародний виміри волонтерської діяльності, а також проблеми та виклики, з якими стикаються волонтери.

Ключові слова: волонтерські рухи, громадянське суспільство, соціальні зміни, активність громадян, соціальні ініціативи.

Волонтерство в Україні за останні роки перетворилося з локальних ініціатив небайдужих громадян на потужний суспільний феномен, який суттєво впливає на розвиток держави та зміну соціальних відносин. Особливо це стало помітним після Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 році, а згодом – в умовах повномасштабного вторгнення 2022 року. Дослідники відзначають, що волонтерський рух став однією з ключових форм громадянської активності, яка сприяє мобілізації ресурсів суспільства, підтримці армії та цивільного населення, а також формуванню нової якості

громадянського суспільства [1]. Саме тому аналіз ролі волонтерських рухів та їхнього впливу на соціальні зміни є важливим для розуміння сучасної української реальності.

Насамперед варто уточнити поняття «волонтерство». У науковій літературі його визначають як добровільну, безоплатну діяльність, спрямовану на надання допомоги іншим людям чи суспільству загалом, що ґрунтується на принципах свободи вибору, солідарності, гуманізму та соціальної відповідальності [2]. Волонтерська діяльність охоплює широкий спектр сфер: підтримку військових, допомогу внутрішньо переміщеним особам, роботу з дітьми, людьми з інвалідністю, літніми людьми, участь у культурних, освітніх та екологічних проєктах. В українських умовах волонтерство стало відповіддю на ті виклики, з якими держава не завжди могла оперативно впоратися, особливо в періоди загострення воєнних дій [1].

Особливо помітним вплив волонтерських рухів став після 2014 року, коли розпочалася активна фаза російсько-української війни. Саме тоді сформувався потужний волонтерський фронт допомоги Збройним Силам України: від збору коштів до організації закупівлі амуніції, одягу, ліків, засобів зв'язку, транспорту, безпілотників та іншого необхідного спорядження. Соціологічні дослідження засвідчили, що значна частина громадян України долучилася до волонтерських практик, підтримуючи армію фінансово або особистою участю в ініціативах [3, с. 80]. Це свідчить про високий рівень громадянської свідомості та готовність суспільства брати на себе відповідальність за оборону держави, не перекладаючи її лише на державні структури.

Із початком повномасштабного вторгнення роль волонтерів ще більше посилилася. Вони стали важливою ланкою в системі підтримки як військових, так і цивільних. Волонтерські організації та ініціативні групи займаються евакуацією людей із зон бойових дій, організовують тимчасові прихистки для внутрішньо переміщених осіб, забезпечують їх одягом, харчуванням, медикаментами, психологічною підтримкою [4, с. 26]. Фактично була

створена паралельна мережа допомоги, яка діє оперативно, гнучко й часто ефективніше за бюрократичні державні структури. Волонтерський рух перетворився на неформальну систему швидкого реагування, яка доповнює офіційні механізми соціального захисту.

Важливий вимір впливу волонтерських рухів – це розвиток громадянського суспільства. Участь у волонтерській діяльності сприяє формуванню активної громадянської позиції, розвиває навички самоорганізації, командної роботи, відповідальності. Люди, які долучаються до волонтерських ініціатив, часто згодом беруть участь у роботі громадських організацій, місцевого самоврядування, адвокаційних кампаній. Таким чином, волонтерство стає школою громадянської активності, де формується новий тип громадянина – не пасивного спостерігача, а суб'єкта соціальних змін.

Волонтерські рухи в Україні також помітно впливають на трансформацію суспільних цінностей та норм. Вони популяризують ідеї взаємодопомоги, солідарності, благодійності, що сприяє зміні уявлень про роль кожної людини у спільноті. Якщо раніше часто домінувала позиція «це має зробити держава», то нині все більше людей усвідомлюють, що від їхньої особистої участі залежить безпека, добробут і розвиток країни. Для багатьох українців волонтерство стало способом самореалізації, морального вибору та відчуття власної причетності до захисту Батьківщини й підтримки тих, хто постраждав від війни.

Не менш важливим є внесок волонтерських організацій у розвиток системи соціальної підтримки. Волонтери працюють із найбільш вразливими категоріями населення: переселенцями, сім'ями загиблих і поранених воїнів, людьми, які втратили житло, роботу, звичне середовище життя. У процесі цієї роботи вони не лише надають матеріальну чи психологічну допомогу, а й привертають увагу суспільства та органів влади до системних проблем у сфері соціального захисту. Часто саме волонтерські ініціативи стають поштовхом до створення нових державних програм, змін у законодавстві, реформування

соціальних служб. Таким чином, волонтерський рух виконує роль каталізатора модернізації соціальної політики.

Суттєвим є й інформаційний вимір діяльності волонтерів. Через соціальні мережі, благодійні марафони, публічні акції та медіапроекти вони поширюють інформацію про потреби військових, переселенців, лікарень, освітніх та культурних закладів. Ця активна комунікаційна діяльність не лише допомагає залучати ресурси, а й формує у суспільстві розуміння реального стану справ, підвищує рівень обізнаності громадян, створює простір для публічного обговорення важливих проблем [3, с. 84]. Крім того, волонтери відіграють значну роль у протидії дезінформації та пропаганді, адже поширюють перевірені дані про ситуацію на фронті та в тилу, розвінчують фейки, формують відповідальне ставлення до інформації.

Волонтерські рухи мають і помітний економічний вплив. Залучаючи кошти громадян, бізнесу та міжнародних партнерів, вони створюють додатковий потік фінансових ресурсів, які спрямовуються на підтримку армії, медичних закладів, освітніх і соціальних проєктів. Значна частина цих коштів використовується для закупівлі товарів та послуг у вітчизняних виробників: від форми, засобів індивідуального захисту й дронів до продуктів харчування, палива й будівельних матеріалів [4, с. 27]. Це, у свою чергу, підтримує розвиток малого й середнього бізнесу, стимулює створення робочих місць, сприяє впровадженню інноваційних рішень, зокрема у сфері військових технологій та медицини.

Одним із найважливіших соціальних ефектів волонтерського руху є зміцнення довіри в суспільстві. На тлі традиційно низького рівня довіри до державних інституцій, волонтерські організації в Україні користуються значною підтримкою та авторитетом. Громадяни охоче перераховують їм кошти, передають речі, долучаються до спільних ініціатив, оскільки бачать прозорість їхньої діяльності та швидкий результат. Практика відкритої звітності, публікація фінансових звітів і фотозвітів про використання допомоги формують нову культуру відповідальності й прозорості. У

перспективі це може позитивно впливати й на взаємини громадян із державними органами, адже суспільство вже звикає вимагати відкритості від усіх інституцій.

Водночас волонтерський рух стикається і з низкою проблем. Постійна напруга, велика відповідальність, робота в умовах обмежених ресурсів призводять до емоційного й фізичного виснаження волонтерів. Не завжди достатньо налагоджена взаємодія між волонтерськими організаціями та державними структурами, існують бюрократичні перепони, нестача стабільного фінансування, потреба у правовому врегулюванні окремих аспектів діяльності. Тому в наукових працях підкреслюється необхідність комплексної підтримки волонтерства з боку держави – через удосконалення законодавства, створення програм психологічної допомоги, навчання, а також запровадження системи пільг і стимулів для волонтерів та організацій [4, с. 28].

Важливим напрямом діяльності українських волонтерів є міжнародна співпраця. Вони активно співпрацюють із благодійними фондами інших країн, українською діаспорою, міжнародними організаціями, залучаючи гуманітарну допомогу, обладнання, транспорт, медикаменти. Така діяльність сприяє формуванню позитивного іміджу України як країни, здатної до самоорганізації, солідарності та взаємопідтримки. Волонтери фактично виконують функції «народної дипломатії», пояснюючи іноземцям реальну ситуацію в Україні, розповідаючи про потреби мирного населення і військових, привертаючи увагу до наслідків війни.

Отже, волонтерські рухи в Україні є не лише реакцією на воєнні та соціальні кризи, а й потужним чинником довготривалих соціальних змін. Вони відіграють ключову роль у підтримці армії та цивільного населення, сприяють розвитку системи соціального захисту, формуванню активного громадянського суспільства, трансформації цінностей та норм, зміцненню довіри й солідарності в суспільстві. Волонтерство позитивно впливає на економічні процеси, комунікаційне середовище та міжнародний імідж України.

Від стійкості волонтерського руху й подальшої підтримки волонтерів залежить здатність українського суспільства успішно протистояти викликам війни, відновлювати зруйновану інфраструктуру та будувати демократичну, справедливую й згуртовану державу. Саме тому розвиток культури волонтерства та формування сприятливих умов для його функціонування мають стати одним із пріоритетів сучасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волонтерський рух в Україні 2014–2019. Енциклопедія історії України / НАН України, Інститут історії України. Київ. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21CNR=20&S21COLORTERMS=0&S21FMT=eiu_all&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN%3D&S21REF=10&S21STN=1&S21STR=volonterskyj_rukh_v_ukrajini_2014_2019&Z21ID
2. Горінов П. В., Драпушко Р. О. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 212 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053001.pdf>
3. Мацьопа Х. М. Специфіка використання інформаційних технологій у формуванні громадської думки в сучасній Україні. *Політичне життя*. 2023. № 3. С. 80–87.
4. Панькова О. В., Касперович О. Ю., Іщенко О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2(57). С. 25–40.

УДК 1(44)"17"(092)

ЄРЕМЕЄК Максим,
студент групи IstP1-B22

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент СУЛЯТИЦЬКА Тетяна

ІДЕЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ У ПРАЦЯХ ФІЗІОКРАТІВ ТА ІСТОРИЧНІ УМОВИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

У дослідженні висвітлено проблему формування ідей економічного лібералізму крізь призму історичного поступу. Виділено роль фізіократів у

розвитку Французької революції 1789-99 рр. та подальшого розвитку суспільно-політичного й економічного життя післяреволюційної Франції. Охарактеризовано основні ідейні положення фізіократів та їхнє бачення майбутньої економічної системи Франції.

Ключові слова: економічний лібералізм, фізіократи, меркантилісти, сільське господарство, Французька революція, Ф. Кене.

В умовах глобалізації економічної сфери життя держав, створення наддержавних об'єднань, які регулюють економічну царину, збільшення товарообігу в третинному секторі економіки важливе місце посідає переосмислення європейської економічної думки крізь призму сучасного економічного життя. Вагомо й досягнути концепт економічного лібералізму і через кризу, яка відбулася в 2008-2009 рр. та беззаперечно продемонструвала крах ідеології «ринкового фундаменталізму» та ідеї ліберального саморегулювання ринку. Саме тому зважаючи на ті економічні явища, які відбулися та тривають у ХХІ ст. важливо з'ясувати витoki та поступ ідей економічного лібералізму та визначити роль фізіократів у формуванні цього вчення.

Над проблемою працювали низка науковців. Так, В. Ковальчук у статті «Культура управління на шляху від середньовіччя до індустріалізму крізь призму економічних шкіл» [3] визначив історичний поступ ідей економічного лібералізму, а Є. Коваленко у доробку «Культура управління на шляху від середньовіччя до індустріалізму крізь призму економічних шкіл» [2] охарактеризувала соціально-економічні та політичні умови формування школи фізіократів.

Метою нашого дослідження є висвітлення ідей школи фізіократів крізь соціально-економічні та політичні умови їх формування.

Оскільки економіка Франції в сер. ХVІІІ ст. перебувала в досить важкому становищі: штучно стримувався розвиток ремесла цеховою регламентацією, переважала дворянська форма землеволодіння і протекціоністська державна політика, що гальмувало розвиток ринкових відносин. Напередодні революції нараховувалося близько 60 тисяч не

приписаних до цехів ремісників, яких у будь-який момент могли заарештувати, а кількість безробітних становила 200 тисяч осіб [5, с. 161]. Тяжке соціально-економічне становище селян і більшої частини міського населення, тобто представників «третього стану», не могло не привернути увагу мислителів. У царині тогочасного економічного життя держави увагу фізіократів найбільше привертало аграрне питання та шляхи його вирішення (така проблематика зумовлювалася тим, що мислителі вважали єдиним фактором виробництва землю та природу).

До економічної школи фізіократів належали відомі економісти-теоретики, як: Ф. Кене (якого прийнято вважати основоположником цієї школи), А. Тюрго, В. Мірабо, В. де Гурне, П. Мерсьє та ін. [1, с. 41].

Фізіократи, як і П'єр Буагільбер та ін., критикували меркантилістів, ідеї яких почали гальмувати економічний поступ європейських держав. Джерело багатства фізіократи вбачали у виробництві, а не в торгівлі. Щоправда, до виробництва як економічного процесу вони відносили винятково сферу сільського господарства.

Окрім того, вони вперше здійснили аналіз капіталу, чистого продукту (тобто всього того, що залишається від суми виробленого продукту із вирахуванням витрат на його виробництво) та розподілу доходів, поставили проблему продуктивної та непродуктивної праці, заснували теорії відтворення і теорію корисності, що стало вагомим підґрунтям для подальших напрацювань у галузі теоретичної економіки. Негативним у вченні теоретиків економічної науки було те, що центральним об'єктом у своєму вченні вважали сільське господарство, що зумовлювалося переважаючим аграрним сектором економіки Франції та ідеями засновника французької класичної економії П'єра Буагільбера [3, с. 159].

Однак фізіократи внесли значний розвиток у поступ ідеї економічного лібералізму та створенні підґрунтя для початку та розгортання Французької революції. Зокрема гаслом фізіократів був вислів «Дати свободу діяти», який визначив підґрунтя економічного лібералізму та став дороговказом для

майбутніх послідовників цієї ідейної течії, зокрема А. Сміта та ін. Зважаючи на те, що в тогочасній Франції існували значні цехові обмеження фізіократи активно виступали супроти корпоративної організації праці та митних перешкод у торгівлі.

Свої ідеї у праці «Економічна таблиця» ґрунтовно виклав Ф. Кене, який зважав на ефективності «природного порядку», що базується на власності і на свободі, не передбачаючи при цьому втручання держави, тобто заперечував політику протекціонізму та панування монопольних привілеїв, та звертав увагу на те, що основною місією суспільної влади є забезпечення природних законів економіки, безпеки та власності підприємця [4, с. 157]. Таким чином, ідея вільного природного розвитку руйнувала всю будову старого політичного та економічного режиму дореволюційної Франції, а також у повній мірі для тогочасних реалій відобразила природність та об'єктивність економічного життя, яке має розвиватися за своїми внутрішніми закономірностями.

Окрім цього, Кене, на відміну від меркантилістів, вважав гроші безплідним багатством, яке нічого не виробляє, а на противагу їм протиставляв сільськогосподарський реманент, тварин та все те, що застосовується в сільському господарстві та продукує виріб.

Зважали фізіократи на класовий поділ суспільства. Зокрема Р. Кантільйон поділяв соціальну структуру на дві групи – найманих працівників із фіксованою заробітною платнею та людей з нефіксованим доходом, тобто підприємців (саме він увів цей термін у науковий обіг) [2, с. 61]. Таким чином, вже в такому варіанті соціальної структури вбачаємо ідейний відхід від засилля власності великих землевласників та державного регулювання економічної царини, що гальмувало розвиток капіталістичного укладу та нівелювало підприємницьку ініціативу.

Важливими для з'ясування розвитку концепції економічного лібералізму є й думки Р. Кантільйона про те, що в діяльності підприємця присутні дві самостійні функції – капіталіста та управлінця, тобто людини, яка крізь призму власного розуміння, досвіду, знань приймає остаточні рішення,

себто виконує функцію менеджера, що свідчить про свободу економічної діяльності [2, с. 61].

Крізь призму концепції економічного лібералізму розглядав соціальну структуру населення й Ф. Кене. Зокрема, фізіократ поділяв суспільство на наступні класи: 1) продуктивний клас, тобто всі ті, хто залучений до сільського господарства, включаючи селян та фермерів; 2) клас власників землі, до якого, на думку економіста-теоретика, належали великі, середні та дрібні землевласники: дворянство, король та духовенство; 3) «безплідний клас», себто всі ті соціальні елементи, які знаходилися поза сільським господарством та не були пов'язані з промисловим виробництвом [1, с. 42].

Основоположник економічної школи фізіократів вважав, що через економічну взаємодію між трьома вищезазначеними суспільними класами відбувається розподіл та перерозподіл «чистого продукту», створюються необхідні умови постійного відновлення виробничого процесу, тобто вперше рух «чистого продукту» розглядався не лише у вартісній, а й у натуральній формі.

У контексті класифікації суспільства крізь призму економічного лібералізму важливим є внесок А. Тюрго, фізіократична система якого була найбільш розвиненою та реально відображала зародження нових економічних відносин, поступ капіталізму. Саме він серед класової системи виділяв окремо найманих робітників, причину появи яких вбачав у процесі обезземелення селян. Найманого робітника економіст-теоретик характеризує як особу, позбавлену засобів виробництва, які протистоять йому як чужа власність іншого класу. Крім того, саме вищезазначений представник економічної школи фізіократів наблизився до розуміння визначального місця власності на засоби виробництва в суспільстві, порушив питання про соціальну нерівність між класами, уперше вказав на різницю між грошима та капіталом.

Намагаючись довести постійність дії природних законів, А. Тюрго розповсюджував їх вплив на суспільство, зокрема й на царину економіки. Саме він сформулював один із перших варіантів раціоналістичної теорії

суспільного поступу, визнаючи в ньому важливу роль економічних відносин як одного з факторів розвитку суспільства, а різні форми політичного устрою пов'язував з етапами господарського розвитку [3, с. 163]. Таким чином, економічне життя фізіократ вважав результатом дії універсальних законів природи та суспільства, відтак він засуджував політику протекціонізму, яка ґрунтувалася на ідеях меркантилізму, а на противагу активно відстоював принципи свободи підприємництва і невтручання держави в економічну сферу.

Цікавим є й те, що перебуваючи на державній службі (був генеральним контролером фінансів при Людовіку XVI), А. Тюрго намагався не тільки теоретично розробляти ідеї фізіократів, але й втілювати їх у життя: сприяв ухваленню нормативно-правових актів про лібералізацію економіки. Як реформатор він скасував цехи, які заважали розвитку промисловості, запровадив свободу хлібної торгівлі, звільнив від дорожніх повинностей селян, зробив спробу встановити єдиний податок на земельну ренту та інше, однак за таку активну діяльність король звільнив А. Тюрго з посади контролера фінансів [1, с. 43].

Отже, можемо підсумувати наступне: у першу чергу до заслуг фізіократів слід віднести те, що вони, пропагуючи концепцію економічного лібералізму, включаючи ідеї вільної конкуренції та підприємницької свободи, виступили з критикою засилля приватної власності великих землевласників, побутуванні цехових обмежень, функціонуванні абсолютизму та політики протекціонізму. Окрім цього, саме фізіократи вперше виділили класи суспільства та обґрунтували такий становий поділ за економічним чинником. Найбільшою заслугою фізіократів є розроблення концепції «природнього порядку», в основі якого економісти-теоретики поставили поняття повної економічної свободи і необмежене панування приватної власності, що де-факто стало протестом проти чинних цехових порядків, що сковували промисловість та заважали розвитку капіталістичного укладу. У результаті фізіократи настільки стояли на позиціях свого вчення, що незабаром

перетворилися на догматиків, ідейних консерваторів і доктринерів, оскільки стали нетерпимими до чужих думок, а свої економічні концепції вважали вічними та універсальними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Історія економіки та економічної думки : навчальний посібник / Тетяна Небога, Анатолій Вдовиченко ; Одеський державний аграрний університет. Вид. 2-ге. Одеса : Астропринт, 2024. 140 с.
2. Коваленко Є. Культура управління на шляху від середньовіччя до індустріалізму крізь призму економічних шкіл. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 27. 2018. С. 58-64.
3. Ковальчук В. Фізіократи, або на підступах до вершини. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. Вип. 4. С. 158-164.
4. Самборський В. Сучасна світова фінансова криза та еволюція лібералізму. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ": зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків: НТУ "ХПІ". 2011. № 8. С. 156-161.
5. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. Київ: Вентурі, 1997. 304 с.

УДК 17.022.1:165.74

ІСАКОВ Святослав,
студент групи IstP1-B23

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент СУЛЯТИЦЬКА Тетяна

ПОВАГА ЯК ГУМАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті здійснено всебічний аналіз поняття «повага», визначено основні форми її прояву та оцінка ролі у розвитку етичної культури особистості та суспільства. Розкриття цього питання дозволяє підкреслити значення поваги не лише як морального принципу, а й як соціального чинника, що сприяє гармонізації відносин між людьми.

Ключові слова: *повага, моральні цінності, етика, гідність, соціальні відносини, етична культура, моральна свідомість.*

В античній філософській традиції витоки поваги можна віднайти у вченні Сократа, який вважав, що моральність людини ґрунтується на пізнанні

добра. Справжня повага за Сократом не виникає з підкорення чи страху, а з усвідомлення розумності іншої істоти, що здатна до морального вибору [8, с. 45].

Через цей підхід повага стає результатом інтелектуального пізнання та етичної самосвідомості, формуючи основу взаєморозуміння між людьми.

Аристотель у «Нікомаховій етиці» розглядав повагу як невіддільну частину самоповаги. Він описував велич душі (*megalopsychia*) як здатність людини оцінювати себе гідно та діяти згідно зі своєю гідністю. За Аристотелем, лише та людина, яка поважає себе, може поважати інших, адже моральна цінність індивіда формується через гармонію між особистими добродіями та соціальними обов'язками [9, с. 94].

Стоїки, зокрема Сенека і Марк Аврелій, наголошували на внутрішній природі поваги, вбачаючи її як усвідомлення в кожній людині частини розумного начала, спільного всім людям. Вони підкреслювали, що поважати іншого – це бачити в ньому гідність, незалежно від його соціального статусу чи зовнішніх обставин [10, с. 58].

Такий підхід формує етичну універсальність, коли повага стає принципом взаємопов'язаного буття та духовного розвитку особистості.

У середньовічній християнській філософії повага набуває духовного виміру, пов'язуючись із любов'ю та милосердям до ближнього. Принцип «люби ближнього свого, як самого себе» формує моральну взаємність, де повага невіддільна від визнання рівності всіх перед Богом [11, с. 412].

Фома Аквінський визначав повагу як чесноту справедливості, що виявляється у належному ставленні до гідності іншого та дотриманні моральних норм, встановлених Божим законом [11, с. 412].

Філософ XVIII ст. Іммануїл Кант розглядав повагу як особливе моральне почуття, що виникає з усвідомлення морального закону, а не емоцій чи симпатії. За його переконанням, кожна людина є метою сама по собі, а не засобом досягнення чужих цілей, і ставлення до іншого повинно будуватися на принципі визнання його автономії та гідності [3, с. 64]. Такий підхід

підкреслює раціональний характер поваги та її роль як внутрішнього морального імперативу, що регулює поведінку людини у всіх соціальних контекстах [3, с. 71].

Ще один представник німецької класичної філософії Г. Гегель розвивав концепцію взаємного визнання, наголошуючи, що самосвідомість особистості може реалізуватися лише через визнання її іншими. Він стверджував, що взаємна повага та визнання є основою розвитку моральної свободи та суспільних відносин [4, с. 122]. У гегелівській філософії повага стає не лише етичним принципом, а й фундаментом формування громадянської свідомості, оскільки через взаємне визнання людина здатна усвідомити власну цінність та значущість іншого.

Французький філософ Поль Рікер підкреслював, що повага є моральною здатністю «бачити себе в іншому», тобто визнавати цінність і свободу іншої особи. Такий підхід переводить повагу з формальної норми у внутрішнє моральне рішення, що забезпечує етичну взаємність і духовне зближення людей [5, с. 184].

Визнання іншого через повагу стає засобом формування емпатії, співпереживання та справжньої моральної культури у суспільстві.

Психологічний аспект поваги досліджував Віктор Франкл, який пов'язував її з пошуком сенсу життя та гідності особистості. Він підкреслював, що повага виявляється навіть у найскладніших умовах і полягає у визнанні духовної свободи іншого, що забезпечує внутрішню цілісність і моральну зрілість людини [6, с. 49].

В українській етичній традиції повагу розглядають як моральну основу культури спілкування. Вона вимагає визнання гідності кожного, стриманості у судженнях та готовності зрозуміти іншого [7, с. 43]. Культура поваги протистоїть егоїзму, агресії та байдужості, формуючи моральні засади для взаємодії у багатокультурному та демократичному суспільстві.

Повага має складну структуру і включає самоповагу – усвідомлення власної гідності та права на самореалізацію; взаємоповагу – визнання цінності

іншої особи; соціальну повагу – ставлення до суспільних інститутів, традицій та правових норм [7, с. 45].

Виконуючи регулятивну, інтеграційну та виховну функції, повага сприяє гармонізації міжособистісних стосунків та створює умови для мирного співіснування.

У добу Просвітництва раціонально осмислювали повагу. Кант підкреслював, що повага не є емоцією, а раціональним моральним імперативом. Людина повинна ставитися до іншого як до мети, а не засобу, а повага стає проявом усвідомленого обов'язку і морального самопізнання [3, с. 79].

Гегель, у свою чергу, трактував повагу як умову свободи та взаємного визнання у суспільстві, стверджуючи, що особистість реалізує себе лише через взаємне визнання іншими [4, с. 94].

У сучасному світі, де соціальні процеси швидко змінюються, а рівень комунікації зростає, проблема поваги набуває особливої важливості. Зростання конфліктності в суспільстві, поширення агресивних форм спілкування та знецінення моральних принципів роблять тему поваги надзвичайно актуальною, оскільки саме вона визначає рівень міжособистісного взаєморозуміння, психологічного комфорту та соціальної стабільності. В умовах глобалізації та постійних культурних змін важливо осмислити, як повага впливає на формування моральної свідомості, етичних норм і поведінкових моделей людини.

Повага є однією з ключових моральних цінностей, яка формує етичну свідомість людини та її взаємодію із суспільством. Вона виявляється у визнанні гідності іншої особи, її права на свободу, самовираження та самостійне прийняття рішень. Повага – це не лише зовнішня ввічливість або дотримання соціальних норм, а й внутрішня моральна установка, що базується на усвідомленні цінності людського життя і необхідності взаємного визнання між людьми [1, с. 7].

У сучасному світі повага стає основою гуманізації суспільних відносин, сприяє формуванню довіри, толерантності та гармонії у міжособистісному спілкуванні [2, с. 20].

Сучасна філософська думка поглибила розуміння поваги як процесу взаємодії свідомостей. Мартін Бубер у праці «Я і Ти» підкреслював, що справжня повага можлива лише у відносинах «Я-Ти», де інший не редукується до об'єкта, а стає суб'єктом діалогу [12, с. 25].

Поль Рікер акцентував на емпатійному та герменевтичному вимірі поваги, який поєднує самоповагу та визнання іншого, формуючи моральну взаємність у соціальному середовищі [5, с. 184].

В українській гуманітарній традиції поняття поваги трактують як основу культурної та моральної взаємодії. Зокрема, дослідники підкреслюють, що повага є виявом моральної зрілості людини, що ґрунтується на розумінні рівності всіх у гідності та забезпечує формування громадянської свідомості [2, с. 58–59]. Вона включає не лише зовнішні прояви шани, а й внутрішнє усвідомлення відповідальності, здатності до діалогу та співпраці в багатокультурному суспільстві.

Повага є універсальною категорією, що поєднує етичний, соціальний, психологічний і правовий виміри. Вона забезпечує гармонізацію між індивідом та спільнотою, встановлює баланс між свободою та відповідальністю та визначає моральну основу для демократичних цінностей [7, с. 26].

Формування культури поваги є ключовим завданням освіти, виховання і соціального розвитку сучасної України, орієнтованої на права людини та гуманістичні цінності. Таким чином, історико-філософський і сучасний гуманістичний розвиток поняття поваги показує, що вона є універсальною моральною категорією, яка об'єднує етичні, психологічні, соціальні та духовні аспекти. Повага забезпечує моральну рівновагу між індивідом і суспільством, є критерієм цивілізаційної зрілості і фундаментом для виховання відповідальної, духовно цілісної та емпатійної особистості.

Особливо важливим є розгляд поваги як основи міжособистісної взаємодії в соціумі. Вона визначає здатність людини до емпатії, толерантності та співпраці, адже кожен індивід, що усвідомлює власну гідність, здатен бачити цінність іншого [2, с. 58].

Без взаємоповаги неможливе формування здорового суспільства, бо вона є ключовим чинником довіри, моральної солідарності та соціальної згуртованості. Повага дозволяє подолати егоїзм і конфліктність, створюючи умови для конструктивного діалогу між людьми різного віку, культури та світогляду [5, с. 184].

У педагогічному вимірі повага стає важливим інструментом морального виховання. Діти, які з раннього віку навчаються визнавати право іншого на власні переконання і свободу вибору, формують міцну внутрішню цілісність і соціальну відповідальність [7, с. 26].

Повага в освітньому процесі виявляється через відкритість до діалогу, уважність до потреб інших, культуру спілкування та здатність до морального саморегулювання. Такий підхід не лише розвиває індивідуальні якості, а й зміцнює соціальні зв'язки у колективі та громаді [1, с. 7].

На рівні суспільної культури повага є фундаментом для взаємної довіри та взаєморозуміння. Вона забезпечує баланс між особистими інтересами та загальним благом, виступає моральним регулятором поведінки та соціальних відносин [3, с. 78].

Сучасні соціологічні дослідження підтверджують, що рівень поваги в суспільстві прямо впливає на його стабільність, ефективність інститутів та здатність до мирного співіснування [2, с. 58].

Філософські концепції поваги різних епох демонструють її багатовимірний характер. Античні мислителі, такі як Сократ, Платон та Аристотель, визначали повагу як чесноту гармонійного життя, поєднання самопізнання та усвідомлення обов'язків перед громадою [9, с. 94].

Стоїки, у тому числі Сенека та Марк Аврелій, наголошували на внутрішній гідності людини як універсальній цінності, незалежно від соціального статусу [10, с. 58].

Християнська етика внесла духовний вимір, трактуючи повагу як любов до ближнього та визнання рівності всіх перед Богом [11, с. 413].

У Новий час філософи, зокрема І. Кант та Г. Гегель, підкреслювали раціональну, автономну природу поваги. Кант визначав її як моральний імператив, що забезпечує етичне ставлення до кожного індивіда як до мети, а не як до засобу [3, с. 78].

Сучасна філософія, зокрема феноменологія та екзистенціалізм, розвиває ідею поваги як духовного акту взаємного визнання, де інший стає суб'єктом, а не об'єктом взаємодії [12, с. 26].

Особливу роль повага відіграє у соціальному вихованні та громадянській освіті. Вона формує моральну відповідальність, здатність до критичного мислення, саморегуляції та етичної поведінки. Суспільство, у якому взаємоповага є цінністю, має високий рівень соціальної згуртованості, ефективності інститутів та здатності до конструктивного вирішення конфліктів [2, с. 59].

Повага також є основою міжкультурного діалогу. У глобалізованому світі взаємне визнання цінності культур, релігійних традицій та особистих поглядів стає ключовим чинником мирного співіснування [5, с. 185].

Особи, які володіють високим рівнем етичної культури та здатністю до поваги, сприяють формуванню толерантного суспільства, де конфлікти вирішуються через взаєморозуміння, а не насильство.

Психологічний аспект поваги виявляється у здатності особистості усвідомлювати власну цінність та цінність іншого. Самоповага формує внутрішню стійкість, впевненість у власних діях і моральних переконаннях, а взаємоповага забезпечує здатність будувати здорові стосунки на основі довіри та взаєморозуміння [6, с. 48].

Психологічні дослідження свідчать, що рівень поваги прямо впливає на емоційне благополуччя людини та її соціальну адаптацію. Особи, які здатні поважати інших, легше долають конфлікти, ефективніше співпрацюють у колективах і відчують більшу задоволеність життям [7, с. 26].

Соціальний вимір поваги визначає її роль у формуванні моральної культури суспільства. Визнання права іншого на свободу, гідність і самовираження створює основу для демократичного, толерантного та взаємопідтримуючого соціуму [2, с. 59]. Повага до соціальних норм і традицій допомагає підтримувати стабільність інститутів та забезпечує ефективне функціонування суспільства. Вона виступає засобом інтеграції різних груп, сприяючи культурній різноманітності та взаємопідтримці [5, с. 184].

Етичний вимір поваги поєднує філософське осмислення та практичне застосування моральних принципів. Вона спрямована не лише на уникнення негативних форм поведінки, як-то насильство чи приниження, а й на активне визнання цінності іншого [3, с. 79]. Справжня повага передбачає етичну рефлексію: людина повинна розуміти мотиви власної поведінки, аналізувати їх з точки зору морального закону та впливати на формування морального клімату навколо себе [1, с. 7].

Важливим є і виховний аспект поваги. Формування культури поваги починається з родини, де дитина вчиться цінувати почуття, права та думки інших. Пізніше ця культура продовжується в школі, університеті, трудових колективах і суспільстві в цілому [7, с. 26].

Освіта, що ґрунтується на принципах поваги, сприяє розвитку критичного мислення, емпатії, моральної автономії та соціальної відповідальності. Вона допомагає молоді усвідомити, що кожна людина — носій гідності і цінності, а взаємоповага є основою здорових і конструктивних відносин [6, с. 49].

Сучасна гуманітарна думка підкреслює, що повага — це не тільки внутрішнє ставлення, а й практичний моральний принцип, який реалізується через конкретні дії, поведінку та комунікацію. Мартін Бубер наголошував, що

справжня повага можлива лише у взаєминах «Я-Ти», де інший не перетворюється на об'єкт, а визнається повноцінним суб'єктом [12, с. 25].

Поль Рікер розглядав повагу як акт взаємної емпатії, що поєднує в собі самоповагу і визнання іншого [5, с. 184].

У контексті глобалізації та мультикультурності повага набуває особливого значення. Вона стає необхідною умовою мирного співіснування, діалогу між народами, релігіями та культурними традиціями. Визнання цінності різних культур та їхніх носіїв формує гуманістичне, етичне суспільство, де конфлікти вирішуються через взаємоповагу, а не через насильство чи агресію [2, с. 59].

Повага є ключовим чинником формування громадянської свідомості. Вона визначає не лише поведінку окремої особистості, а й соціальні норми, які регулюють взаємодію в суспільстві. Людина, здатна до взаємоповаги, сприймає права інших як рівнозначні своїм, що сприяє справедливому розподілу ресурсів, ефективному співробітництву та гармонійному розвитку спільнот [6, с. 49].

В умовах сучасних соціальних викликів — конфліктів, економічних криз, культурних протиріч — здатність поважати іншого стає критичною для підтримки стабільності та миру [2, с. 58].

Повага також є базовим компонентом етичної освіти. Вона закладається через приклад батьків, педагогів та наставників, формує моральні цінності та емоційно-етичну компетентність дитини [7, с. 26].

Психологічні дослідження показують, що особистість, вихована в атмосфері взаємоповаги, здатна до самоконтролю, конструктивного вирішення конфліктів і адаптації в соціально різноманітному середовищі [6, с. 49].

Освітні програми, що включають етичні та моральні компоненти, демонструють підвищення рівня взаєморозуміння та соціальної відповідальності учнів, сприяючи формуванню громадян, здатних до співпраці і толерантності [1, с. 7].

Соціальна повага виявляється у ставленні до інституцій, законів і культурних традицій. Визнання правових норм і моральних принципів сприяє формуванню правової культури та відповідальності за спільні дії [5, с. 184].

Повага до історичних цінностей та культурної спадщини допомагає людині відчути причетність до спільноти та усвідомити власну роль у розвитку суспільства [2, с. 58].

У цьому контексті повага стає не просто внутрішньою чеснотою, а активним чинником соціальної інтеграції.

Етичний вимір поваги підкреслює її роль у формуванні моральної автономії. Людина, здатна поважати інших, одночасно розвиває усвідомлення власної відповідальності, здатність робити моральний вибір і приймати наслідки своїх дій [3, с. 79].

У міжособистісних стосунках повага сприяє встановленню довіри та чесного діалогу, забезпечує моральну рівновагу і спрямовує поведінку на взаємне благо, а не на індивідуальну вигоду.

Сучасні гуманітарні дослідження демонструють, що повага є основою міжкультурної комунікації та глобальної етики. У міжнародному контексті вона проявляється у визнанні культурної та релігійної різноманітності, дотриманні прав людини та сприянні мирному співіснуванню народів [12, с. 25].

Повага до чужого досвіду і світогляду формує основу толерантного суспільства, у якому конфлікти вирішуються через діалог і компроміс, а не через насильство чи дискримінацію [5, с. 184].

Особливу увагу варто приділити практичним аспектам поваги в сучасному соціумі. Вона проявляється у повсякденних взаємодіях: від ввічливого спілкування та слухання іншого до участі у волонтерських та громадських ініціативах [6, с. 49].

Людина, яка поважає інших, сприяє формуванню позитивного морального клімату, покращенню колективної ефективності і розвитку громадянської активності. Таким чином, повага не обмежується абстрактними

моральними категоріями – вона реалізується у конкретних вчинках і практичних рішеннях, які визначають якість суспільного життя [2, с. 59].

Повага до людини є однією з ключових моральних цінностей, що формують не лише поведінку окремої особистості, а й якість суспільних взаємин у цілому. Вона проявляється не лише як зовнішня ввічливість чи формальна норма, а як глибоке усвідомлення цінності кожної людської істоти, її свободи, гідності та права на самовираження. Повага створює фундамент для взаєморозуміння, довіри та гармонійного співіснування в багатокультурному суспільстві, забезпечуючи баланс між особистою автономією та відповідальністю перед іншими.

Історія розвитку поняття поваги демонструє його еволюцію від зовнішніх соціальних проявів до внутрішньої моральної установки. У різні епохи повага виявляла домінуючі уявлення про гідність, справедливість і мораль: від чесноти самопізнання та гармонії між індивідом і спільнотою в античності до духовного обов'язку любові та милосердя в середньовіччі, від раціонального морального принципу Нового часу до взаємного духовного визнання іншого в сучасній гуманітарній думці.

Сьогодні повага постає як універсальна категорія, що поєднує етичний, соціальний і духовний виміри людського буття. Вона вимагає не лише поваги до інших, а й здатності цінувати себе, усвідомлювати власну гідність та відповідальність за свої вчинки. Повага стимулює розвиток емпатії, співчуття, толерантності і готовності до діалогу, формуючи культуру взаєморозуміння, моральної чутливості та громадянської відповідальності.

Таким чином, повага є не просто етичним правилом чи нормою поведінки, а основою гуманістичного світогляду та цивілізаційної зрілості суспільства. Вона є ключовим чинником розвитку гармонійних міжособистісних відносин, громадянської свідомості та морального становлення людини. У сучасному світі, де взаємодія між людьми стає дедалі більш різноманітною і глобальною, культура поваги забезпечує стійкі

моральні орієнтири, спрямовані на розбудову справедливого, толерантного і духовно багатого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аристотель. Нікомахова етика / переклад з давньогрецької. Київ : Юніверс, 2002. 480 с.
2. Бубер М. Я і Ти / переклад з німецької. Київ : Дух і літера, 2001. 272 с.
3. Кант І. Критика практичного розуму / переклад з німецької. Київ : Юніверс, 2002. 240 с.
4. Кант І. Основи метафізики моралі / переклад з німецької. Київ : Юніверс, 2002. 145 с.
5. Рікер П. Себе як іншого / переклад з французької. Київ : Дух і літера, 2000. 458 с.
6. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу / переклад з німецької. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 160 с.
7. Іртищева О. А. Етика : підручник для 5 кл. Київ : Астон, 2022. 112 с.
8. Лазарева Е. А., Юшкевич В. О. Морально-етичні цінності сучасного суспільства. Київ : Наукова думка, 2016. 280 с.
9. Мартинюк В. О. Етика : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2022. 208 с.
10. Марк Аврелій. До себе / переклад з латинської. Львів : Літопис, 2017. 232 с.
11. Гегель Г. Феноменологія духу / переклад з німецької. Київ : Юніверс, 2004. 512 с.
12. Гегель Г. Філософія права / переклад з німецької. Київ : Юніверс, 2001. 400 с.
13. Стельмашук Г. Є. Етика та естетика : навчальний посібник. Львів : Світ, 2018. 320 с.
14. Платон. Апологія Сократа / переклад з давньогрецької. Київ : Основи, 2001. 128 с.
15. Aquinas T. Summa Theologica. Kyiv : Spirit and Letter, 2008. 600 с.

УДК 327.56(479.25:479.24)

КАЦАЛ Наталія,
студентка групи Р1-В24з
Науковий керівник:
к. політ. н., доц. **ВІННІЧУК Ольга**

ТРЕТЯ КАРАБАСЬКА ВІЙНА: ПОЛІТИЧНІ КРОКИ ДО ДЕЕСКАЛАЦІЇ ВІРМЕНО-АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті проаналізовано причини, перебіг та наслідки третьої карабаської війни 2023 року в контексті трансформації системи регіональної безпеки на Південному Кавказі. Розкрито політичні суперечності, що залишилися після підписання тристоронньої заяви 2020 року між Вірменією, Азербайджаном і РФ, та їхній вплив на подальшу ескалацію конфлікту. Зазначено, що Третя карабаська війна засвідчила кризу традиційних російських безпекових механізмів і формування нової системи регіональної безпеки. Обґрунтовано необхідність переходу до моделі «позитивного миру», заснованої на політичному діалозі, міжнародному моніторингу та економічній взаємодії між державами регіону.

Ключові слова: Нагірний Карабах, Вірменія, Азербайджан, третя карабаська війна, деескалація, миротворці, регіональна безпека.

Проблематика врегулювання вірмено-азербайджанського конфлікту в Нагірному Карабасі є однією з найтриваліших кризових точок на пострадянському просторі. Попри підписання тристоронньої заяви між Вірменією, Азербайджаном і Росією у листопаді 2020 року, конфлікт залишився фактично нерегульованим. Суперечності в трактуванні положень угоди, а також незбалансованість інтересів сторін і зовнішніх акторів стали чинниками подальшої ескалації, що у 2023 році вилилася у третю карабаську війну.

Актуальність теми зумовлена тим, що події 2023 року не лише завершили тридцятирічну історію невизнаної «Нагірно-Карабаської Республіки», але й означили переформатування регіональної системи безпеки на Південному Кавказі, а також переоцінку ролі росії, Туреччини та Європейського Союзу у регіоні.

Підписання тристоронньої заяви 9 листопада 2020 року формально завершило Другу карабаську війну, але не створило умов для стійкого миру. Документ мав характер «негативного миру», тобто припинив насильство без вирішення глибинних політичних суперечностей. Залишилися невизначеними питання статусу Нагірного Карабаху, гарантій безпеки вірменського населення та майбутнього транспортних коридорів — Лачинського і Зангезурського.

Російська федерація, яка взяла на себе роль миротворця, розмістила свій контингент у регіоні на п'ятирічний термін. Водночас її спроможність

забезпечувати стабільність поступово знижувалася через внутрішні виклики та зовнішньополітичну ізоляцію після 2022 року [1]. На цьому тлі Туреччина активно посилила свою присутність у регіоні, позиціонуючи себе як стратегічного партнера Азербайджану та використовуючи концепт «одна нація – дві держави» [2].

Таким чином, упродовж 2021–2023 рр. ситуація в регіоні залишалася напруженою: збройні інциденти перемістилися з території Карабаху безпосередньо на державний кордон Вірменії й Азербайджану, що свідчило про зміну тактики Баку – від оборони до активного тиску на Єреван.

Безпосереднім приводом до початку нового етапу бойових дій стало загострення у вересні 2023 року. Після серії інцидентів на кордоні, 19 вересня Азербайджан розпочав так звану «антитерористичну операцію» проти збройних формувань невизнаної «Нагірно-Карабаської Республіки». Операція відзначалася високою інтенсивністю та короткотривалістю – вже наступного дня було досягнуто капітуляції карабаських сил [3]. Фактично це означало завершення існування самопроголошеної республіки, яка протягом понад тридцяти років була осередком міждержавної напруги.

Російські миротворці, попри свій мандат, не здійснили реального втручання в конфлікт, що викликало глибоку кризу довіри до Москви як гаранта регіональної стабільності. У свою чергу, Вірменія почала відкрито заявляти про необхідність переорієнтації своєї зовнішньої політики в бік Європейського Союзу та США, підкреслюючи неефективність Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) [4].

Після завершення бойових дій Азербайджан оголосив про початок процесу «реінтеграції» вірменського населення Карабаху, обіцяючи збереження культурних і релігійних прав. Проте ці заяви поки що не супроводжуються ефективними міжнародними гарантіями.

Росія, яка раніше домінувала в миротворчому процесі, фактично втратила монополію на регулювання конфлікту. Натомість зросла роль Європейського Союзу, який розгорнув цивільну спостережну місію на

вірмено-азербайджанському кордоні. Це стало першим випадком, коли ЄС узяв безпосередню участь у безпекових процесах на Південному Кавказі [6].

Перспективи стабілізації в регіоні залежали від створення довгострокових механізмів контролю та довіри. Серед можливих напрямів деескалації було окреслено: міжнародний моніторинг дотримання прав вірменського населення Карабаху, розвиток регіональної транспортної інфраструктури за участі Вірменії, Азербайджану та Туреччини, а також поступовий перехід до «позитивного миру», заснованого на взаємних економічних інтересах, а не лише військово-політичному балансі.

Третя карабаська війна стала завершальним етапом територіального протистояння між Вірменією та Азербайджаном, але не гарантувала стабільності на Південному Кавказі. Вона виявила структурну кризу російських безпекових механізмів, продемонструвала нову роль Туреччини як регіонального актора та відкрила перспективу більш активної участі Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів у пострадянському просторі. Деескалація вірмено-азербайджанських відносин можлива лише за умови створення інклюзивних багатосторонніх форматів співпраці, заснованих на принципах рівності, взаємної безпеки та економічної взаємозалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гасанов І. Геополітична трансформація Південного Кавказу після Другої карабаської війни. *Міжнародні відносини і політика*. 2022. № 1(15). С. 45-58.
2. Aliyev I. The «One Nation – Two States» Doctrine: Strategic Dimensions of Turkish–Azerbaijani Relations. *Caucasus Analytical Digest*, 2021, No. 118, p. 5-9.
3. BBC News. Azerbaijan claims full control over Nagorno-Karabakh after offensive. 20.09.2023. URL: <https://www.bbc.com>
4. European Parliament. Armenia and Azerbaijan: EU mission and regional security perspectives. Brussels, 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu>
5. OSCE. Minsk Group Co-Chairs' Statements on Nagorno-Karabakh Conflict. Vienna, 2023. URL: <https://www.osce.org>

УДК 821.161.2Коцюбинський.09:165.12-055.1

КОМПАНІЄЦЬ Вікторія,
студентка групи FUKr1-M24
Науковий керівник:

ВНУТРІШНІЙ КОНФЛІКТ ЧОЛОВІЧОЇ СВІДОМОСТІ У НОВЕЛІ М. КОЦЮБИНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ»

У статті досліджено внутрішній конфлікт чоловічої свідомості у новелі Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні». Проаналізовано подвійність головного героя, у якому поєднуються ролі батька та митця, що вступають у глибокий психологічний антагонізм.

Ключові слова: *гендерна лінгвістика, Михайло Коцюбинський, Цвіт яблуні, внутрішній конфлікт, чоловіча свідомість, батько і митець, психологізм.*

На сьогодні сучасна лінгвістика активно досліджує психологічні та гендерні аспекти мовлення жінок і чоловіків, розглядаючи мову не лише як засіб комунікації, а й як прояв соціальної ідентичності та владних відносин.

Особливо ілюстративними у цьому напрямі є результати дослідження «Are many sex/gender differences really power differences?» [2], у якій автори аналізують, чи можна більшість гендерних відмінностей у поведінці та спілкуванні пояснити через соціальні механізми влади, а не біологічні чинники.

Схожий напрям представлено і в праці «The Influence of Gender on Academic Performance and Psychological Resilience, and the Relationship Between Both: Understanding the Differences Through Gender Stereotypes» [3], де досліджується вплив гендерних стереотипів на академічну успішність і психологічну стійкість особистості. Ці дослідження демонструють, що мовлення, поведінка та самопрезентація людини є результатом складної взаємодії психологічних, соціальних і культурних чинників, а гендерні відмінності в мові значною мірою зумовлені контекстом влади, ролей і очікувань суспільства.

Новела Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні» [1] є одним із найглибших психологічних творів української літератури початку ХХ століття. У ній автор майстерно досліджує драму людської душі, розкриваючи

внутрішній розлад між серцем і розумом митця, який переживає смерть власної дитини. Центральним стає внутрішній конфлікт чоловічої свідомості – боротьба між природними батьківськими почуттями та холодним професійним спостереженням письменника. Цей розрив між емоційним і раціональним початками не лише демонструє трагедію окремої людини, а й порушує вічне питання: чи може митець залишатися об'єктивним, коли стикається з глибоким особистим болем.

Для свідомості героя образ цвіту яблуні стає не лише символом прийняття втрати, а й мовним кодом, у якому втілюється його спосіб осмислення болю. Через повтори, ритмічність і лексичні контрасти Коцюбинський створює ефект внутрішнього монологу, що відображає процес поступового примирення з невідворотним. Лексема *«цвіт»* набуває семантичної багатозначності: вона водночас означає життя, красу й загибель, вказуючи на циклічність буття, яку герой прагне зрозуміти.

Психологічна архітектоніка новели відтворюється через мовну фрагментарність і синтаксичну несталість. Текст розгортається як потік свідомості, у якому речення короткі, уривчасті, емоційно насичені. Відсутність чіткої сюжетної лінії компенсується інтонаційною напругою, ритмом думки, паузами, окличними та питальними конструкціями. Мовна організація передає порушення логічного мислення під впливом горя.

Символічні опозиції – *світло / темрява, сон / дійсність, тиша / звук* реалізуються не лише на смисловому, а й на лексико-стилістичному рівні. Епітети й метафори мають подвійне емоційне забарвлення: наприклад, *«мертвий блиск очей», «тиша, що тисне», «теплий подих весни»* – у цих поєднаннях слова створюють семантичну напругу, де життя межує зі смертю. Завдяки цьому відбувається поступова трансформація болю у художнє переживання: мова стає простором сублімації.

Кульмінаційним моментом мовного й психологічного розвитку новели є момент, коли герой усвідомлює своє безсилля. Інтонаційно-темпоральна структура цього фрагмента сповільнюється, синтаксис стає розгорнутішим, а

лексика – більш абстрактною (*«життя», «душа», «вічність»*). Зміна мовного регістру позначає перехід від емоційного вибуху до філософського узагальнення, що символізує народження творчості. Герой, не в силах утримати життя, «зберігає» його у слові, і саме це перетворення стає актом духовного безсмертя.

Отже, через синтаксичну фрагментарність, ритміку, інтонаційну мінливість і семантичну багатозначність Коцюбинський розкриває двоїстість чоловічої свідомості – між батьківським почуттям і письменницьким аналітизмом. Мова стає не просто засобом вираження, а формою мислення, у якій біль перетворюється на творчість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Коцюбинський М. Цвіт яблуні. URL : <https://salو.li/eb38006> (дата звернення : 25.10.25).
2. Are many sex/gender differences really power differences? URL : <https://salو.li/4C9BD30>(дата звернення : 26.10.2025).
3. The Influence of Gender on Academic Performance and Psychological Resilience, and the Relationship Between Both: Understanding the Differences Through Gender Stereotype. URL : <https://salو.li/4FB2c0B> (дата звернення : 26.10.2025).

УДК 328.184:342(477)

КОЧУРКА Олександр,
студент групи Р1-М24

Науковий керівник:
д. політ. наук, професор **ВОНСОВИЧ Сергій**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІЗМУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано етапи нормативного врегулювання діяльності лобістів та необхідності формування прозорих механізмів взаємодії між бізнесом, громадськістю та органами державної влади, наголошено на важливості легалізації лобізму для підвищення довіри до влади та розвитку демократичних інститутів в Україні.

Ключові слова: лобізм, правове регулювання, законопроект, закон України, групи інтересів, демократичне суспільство, євроінтеграція.

Актуальність дослідження правового регулювання лобізму полягає у тому, що законодавче врегулювання сприяє активізації політичної та адміністративної активності груп інтересів, детінізує їх діяльність, підштовхує органи державної влади до інституціоналізації лобізму у за прикладом сучасних розвинених політичних суспільств.

Мета публікації полягає в детальному розробленні та імплементації законодавчого регулювання лобістської діяльності в Україні в період незалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із причин відсутності правового регулювання лобістської діяльності, український лобізм 90-х рр. мав чітко виражений мафіозний характер. Політична та економічна еліта була відчужена від громадянського суспільства, а процес лобіювання набував форми боротьби між олігархічними кланами. Багато політиків поєднували участь у бізнесі з діяльністю у владних структурах, що створювало конфлікт інтересів і підривало довіру до інститутів демократії. Розвиток українського лобізму можна умовно поділити на два етапи: 1. 1991–1998 роки – «олігархічний» період, який характеризувався нецивілізованими формами лобіювання. Основні методи впливу полягали у неконкурентному розподілі власності, закритих тендерах, привілейованих державних кредитах, адміністративних зловживаннях, тіньових механізмах впливу на владу. 2. З 1999 року – початок формування більш конкурентного середовища, коли з'являються організаційно оформлені інститути лобізму, професійні об'єднання та групи осіб, що діють публічно й відкрито [3, с. 49-50]. Водночас в умовах незалежності постає питання покращення законодавчої бази, підвищення її дієвості та адаптація правових норм до нових суспільних умов потребують постійної взаємодії з громадськістю [2, с. 9].

У перші роки незалежності України постали суттєві труднощі, зокрема пов'язані з формуванням чіткого понятійного апарату. У законодавстві не існувало визначення термінів «лобізм» «група тиску». Невизначеність термінології спричинила численні спроби законодавчого впорядкування

лобістської діяльності у незалежній Україні. Протягом різних скликань Верховної Ради ініціювалися й обговорювалися кілька законопроектів, серед яких: «Про лобізм» (1992), «Про лобіювання в Україні» (1999), «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами...» (1999), «Про регулювання лобістської діяльності» (2010), «Про лобізм» (2016), «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання...» (2020) [1, 4-7, 13].

Найширше визначення об'єктів лобіювання містив законопроект «Про лобіювання в Україні», внесений депутатом І. Шаровим у квітні 1999 р. До них відносили майже всі органи державної влади – від Президента до місцевого самоврядування – за винятком судової влади, Збройних сил, спецслужб та правоохоронних структур. Аналогічно широко тлумачилися і суб'єкти лобіювання: будь-які фізичні чи юридичні особи, українські або іноземні, які мали проходити реєстрацію як «лобісти». Процедура реєстрації фактично дублювала порядок створення громадських організацій, тобто могла здійснюватися при будь-якому органі влади, який виступав об'єктом лобіювання. У законопроектах «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» (листопад 1999 р., автор – Ю. Сахно) та «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» (листопад 2005 р., автор – І. Гринів) сфера дії лобіювання була значно звужена. Об'єктами лобістського впливу в них визначалися лише народні депутати, депутатські фракції й групи, парламентські комітети та тимчасові спеціальні комісії. Суб'єктами лобізму могли бути народні депутати та парламентські комітети, а також громадські об'єднання, професійні спілки й бізнес-асоціації [11, с. 229].

У 2003 р. народний депутат А. Ткачук оприлюднив у мережі Інтернет проект Закону «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади». На той час це був нестандартний крок, спрямований на забезпечення широкого громадського обговорення поза межами парламенту. Цей документ істотно відрізнявся від попередніх тим, що вводив обмеження щодо участі в лобістській діяльності осіб, які раніше займали державні посади (протягом

одного року після звільнення). Об'єктом лобіювання визначалась нормотворча діяльність вищих органів законодавчої та виконавчої влади, при цьому органи місцевого самоврядування не включалися до цього переліку. Клієнтами лобістів могли бути виключно юридичні особи. Суб'єкти лобіювання були окреслені дуже нечітко – ними могли виступати лобістські компанії та громадяни України, що отримали відповідну ліцензію [11, с. 229-230].

Потрібно зазначити, що з кінця 2000-х років посилення уваги до законодавчого врегулювання лобізму значною мірою було пов'язано з міжнародними зобов'язаннями України. У 2008 р. держава приєдналася до Конвенції ООН проти корупції, а також до Кримінальної конвенції Ради Європи проти корупції та Додаткового протоколу. У зв'язку з цим Рада національної безпеки і оборони ухвалила рішення «Про стан протидії корупції в Україні», яким уряду доручалося внести до парламенту законопроект про лобіювання [10].

Після Революції Гідності питання законодавчого врегулювання лобістської діяльності знову стало актуальним. Нові законодавчі ініціативи пропонували два підходи: «м'який» – без обов'язкової реєстрації лобістів, та «жорсткий» – із запровадженням реєстру й суворого контролю. Наприклад, законопроект № 5661 від 19 січня 2017 р. «Про публічну адвокацію» (ініціатор – Р. Богдан) пропонував упровадження в Україні саме м'якої моделі регулювання, що передбачала саморегулювання лобістської діяльності.

Аналізуючи стан лобістської діяльності в Україні, можна стверджувати, що до ухвалення Закону України «Про лобіювання» нестача належного правового регулювання цього інституту визнавався однією з ключових проблем державного та суспільного розвитку. На це прямо вказували чинні нормативно-правові акти. Зокрема, ст. 444 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає, що сторони мають підтримувати діалог і співпрацю між інститутами громадянського суспільства, зокрема шляхом сприяння їхній інституційній розбудові та зміцненню, включно з лобістською діяльністю, неформальними контактами, візитами й семінарами. У зв'язку з цим Рада

Європи та Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробили низку документів, спрямованих на формування стандартів правового регулювання лобізму. До них належать:

- Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1908 (2010) «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс належної поведінки щодо лобізму)», підтверджена Резолюцією 1744 (2010) «Позаінституційні актори в демократичній системі»;

- Рекомендація ОЕСР «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс належної поведінки щодо лобізму)» (C(2016)16);

- Рекомендація CM/Rec(2017) Комітету міністрів Ради Європи щодо правового регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних рішень [10].

У Проміжному звіті GRECO (IX раунд), оприлюдненому 24 березня 2023 р., Україні було рекомендовано впровадити чіткі правила взаємодії народних депутатів із лобістами та іншими зацікавленими сторонами, що намагаються впливати на законотворчий процес. Подібні вимоги містилися і в Звіті Європейської Комісії «Україна – 2023» від 8 листопада 2023 р., де зазначалося, що Україна має ухвалити закон про регулювання лобізму відповідно до європейських стандартів у межах Плану заходів щодо запобігання надмірному впливу осіб із суттєвими політичними та економічними ресурсами (так званих олігархів) [9, с. 708-709].

У підсумку, 23 лютого 2024 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про лобіювання» (набрав чинності з 1 вересня 2025 р.), який уперше на нормативному рівні визначив основні правила взаємодії посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування із суб'єктами лобіювання і зацікавленими сторонами. Нормативний акт також окреслив ключові принципи, механізми та правові засади здійснення лобістської діяльності в Україні. У ньому сформульовано визначення понять «об'єкт», «предмет» і «суб'єкт» лобіювання, закріплено базові принципи його здійснення, а також передбачено створення Реєстру прозорості. Розроблення,

адміністрування й ведення цього Реєстру покладено на Національне агентство з питань запобігання корупції [8].

З урахуванням міжнародних підходів і стандартів, 21 березня 2024 р. систему правового регулювання лобістської діяльності було доповнено нормами про адміністративну відповідальність за незаконне лобіювання та порушення відповідного законодавства [12]. Це стало завершальним четвертим додатковим кроком, визначеним Європейською Комісією в Пакеті розширення у листопаді 2023 р., необхідним для схвалення ЄС переговорної рамки у березні 2024 р. Водночас становлення практико-правової моделі лобіювання в Україні відбувається не лише в межах євроінтеграційного курсу, а й у тісному зв'язку з розвитком співпраці з НАТО. Після початку повномасштабного вторгнення РФ Україна не лише отримувала військову підтримку партнерів, але й мала звітувати про розподіл та використання озброєння. У цьому контексті Указом Президента від 20 червня 2023 р. № 344/2023 був затверджений склад Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції, а заступника Голови НАЗК Я. Любченка призначено Національним координатором співпраці з НАТО у сфері розбудови доброчесності [9, с. 709].

Отже, ухвалення Закону України «Про лобіювання» стало не лише важливим етапом у продовженні демократичних перетворень у державі, а й черговою віхою на шляху її європейської та євроатлантичної інтеграції. Водночас, попри прийняття спеціального нормативного акту, формування правового інституту лобізму в Україні потребує насамперед внесення змін до чинного законодавства. Це дозволить чітко встановити порядок і процедури здійснення лобістської діяльності в органах державної влади й місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Висновок на проект Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в Україні. URL: http://lobbying.in.ua/VRU_law_committee_resolution (дата звернення: 29.10. 2025)

2. Волохов О.С. Правове регулювання лобіювання в Україні та його вплив на формування ефективного законодавства. *Нове українське право*. 2024. Вип. 6. С. 7–13.
3. Длугопольський О. Моделі лобіювання інтересів: світовий досвід та українська специфіка. *Журнал європейської економіки*. 2006. Т. 5. № 1. С. 30–57.
4. Законопроект «Про лобіювання в Україні» № 3188 від 13.04.1999. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3188 (дата звернення: 28.10.2025).
5. Законопроект «Про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» від 03.11.1999. URL: lobbying.com.ua/zakonoproekty/sahno.rtf (дата звернення: 19.10.2025).
6. Законопроект «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» № 8429 від 09.11.2005 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=26076 (дата звернення: 29.10.2025).
7. Законопроект «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» № 7269 від 20.10.2010. URL: <https://www.csi.org.ua/activity/proekt-zakonu-pro-regulyuvannya-lobist/> (дата звернення: 10.10.2025).
8. Закон України «Про лобіювання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> (дата звернення 29.10.2025).
9. Лазарева М.О. Специфіка регулювання лобізму в Україні в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №8. С. 705–710.
10. Легалізація лобізму в Україні. Аналіз законопроектів «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні» та «Про добросовісне лобіювання в Україні» URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/lobbying.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
11. Лубінець Д. В. Теоретичні підходи до поняття лобіювання та його типології. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія*. 2018. Вип. 22–23. С. 226–235.
12. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства у сфері лобіювання: Закон України від 21 березня 2024 р. № 3620-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3620-20#Text> (дата звернення: 29.10.2025).
13. Проект Закону про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання, № 3059-2 від 02.03.2020 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68275 (дата звернення: 29.10.2025).

УДК 165.74Фромм

МАЛА Софія,
студентка ODR1-B23 групи
Науковий керівник:

КРИЗА ЛЮБОВІ У ПОСТМОДЕРНОМУ СВІТІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ГУМАНІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕРІХА ФРОММА

У статті здійснено аналіз феномену кризи любові в умовах постмодерного суспільства через призму гуманістичної психоаналітичної концепції Еріха Фромма (1900–1980) – німецького соціального філософа, психоаналітика, одного з провідних представників неофрейдизму та гуманістичної етики, автора праці «Мистецтво любити» (1956). Обґрунтовано, як сучасні форми стосунків часто є проявами псевдолюбові – зокрема, романтичного споживацтва, фетишизації партнера та невротичної залежності, – які відображають панування ринкової логіки у сфері інтимного. Ці форми є прямою протилежністю «зрілій любові» за Фроммом, яка вимагає активності, відповідальності, турботи та поваги. Шляхом порівняльного аналізу праць Фромма та сучасних соціологів, зокрема Зигмунта Баумана (1925–2017) – польсько-британського соціолога, одного з провідних мислителів сучасності, відомого розробкою концепції «плинної сучасності» та автора праці «Плинна любов» (2003), підкреслюється, що криза любові є, по суті, кризою гуманізму та орієнтації в суспільстві. Зроблено висновок про актуальність фроммівського етичного вчення як «дорожньої карти» для подолання відчуження та побудови цілісних, продуктивних стосунків у XXI столітті.

Ключові слова: криза любові, постмодернізм, еріх фромм, гуманістична концепція, зріла любов, псевдолюбов, споживацтво, плинна сучасність, відповідальність, активність.

Актуальність гуманістичної концепції Еріха Фромма зумовлена глибокими соціально-культурними трансформаціями, що призвели до деформації фундаментальних етичних категорій у сфері особистих стосунків. В епоху «плинної сучасності» та панування цифрової комунікації (платформи для знайомств), любов часто перетворюється на товар, проєкт чи невротичну залежність. Це призводить до парадоксу: зростання кількості соціальних зв'язків супроводжується поглибленням екзистенційної самотності та нездатності до зрілої, відповідальної близькості. Дослідження є своєчасним, оскільки гуманістична концепція Еріха Фромма (зокрема, його заклик до любові як «Мистецтва» та активної практики) пропонує чіткий методологічний інструментарій для критичного аналізу сучасних форм

псевдолюбові та окреслює шляхи для відновлення продуктивної та цілісної етики стосунків.

Мета публікації полягає у виявленні сутності кризи любові в постмодерному суспільстві та аналізі гуманістичної концепції Е. Фромма як можливого етичного шляху її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еріх Фромм розглядає любов не як спонтанну емоцію, а як активну здатність людини, що передбачає зрілість, концентрацію та внутрішню свободу [1]. Справжня любов, за його словами, поєднує турботу, відповідальність, повагу та знання. Ці якості створюють цілісну структуру гуманістичного характеру.

На відміну від романтичного ідеалу закоханості, який ґрунтується на миттєвому потязі, зріла любов передбачає постійне духовне зростання двох самостійних особистостей. Це не втеча від самотності, а здатність бути з іншою людиною, не втрачаючи власної автономії та цілісності. Звісно, багато чого залежить від виду особистості партнерів. Фромм описував дві форми зв'язку між людьми: симбіотичний (садист – мазохіст) і зріла любов – це єдність за умов збереження цілісності особистості, її індивідуальності [1].

Розглянувши симбіотичний зв'язок між людьми, не важко зрозуміти, що розбіжність між ними полягає лише в тому, що садистична особистість експлуатує, а мазохістська – виконує накази. На перший погляд, це повні протилежності, але в глибшому (емоційному) контексті – в них не така вже й велика розбіжність, якщо брати до уваги те, що в них спільне: злиття без цілісності.

У культурі постмодерну, де панує ринкове мислення, формується образ «партнера як продукту» – людина підсвідомо оцінює іншу за критеріями вигоди, статусу, естетичної привабливості чи символічного капіталу. Що не менш важливо, це нав'язано самим капіталістичним суспільством, де з кожного екрану розповідають, яким повинен бути чоловік у стосунках, якою повинна бути дівчина, як краще відповідати партнеру на його емоції чи дії, щоб це було вигідно саме для вас. За такої концепції «любов» проголошують

союзом двох людей проти всього світу, які знаходять «сховок» від самотності. Це породжує явище романтичного споживацтва, коли почуття редукується до взаємного задоволення потреб [3]. Такі стосунки не ведуть до особистісного розвитку, а лише створюють ілюзію близькості, що швидко розчиняється після втрати «новизни». Замість глибокої прихильності постає невротична залежність, яку Фромм трактує як форму відчуження – спробу компенсувати внутрішню порожнечу через володіння іншою людиною [2]. Всі відчайдушно намагаються чимшвидше «заволодіти» стосунками та іншою людиною, тільки щоб не залишатися сам-на-сам із своїм Я, щоб була майже законна причина, чому інший повинен тобі допомагати в тій чи іншій справі, щоб соціум бачив та оцінював твої стосунки. Це більше нагадує партнерство, ніж любов.

Зигмунт Бауман описує сучасну любов як «плинну» – тобто таку, що позбавлена стабільності й орієнтована на короткочасне задоволення. Люди прагнуть зв'язків, але бояться прив'язаності; шукають свободи, але водночас – безпеки [3]. Цей дуалізм створює психологічну напругу, що руйнує довіру й сталість у стосунках.

Порівняння з фроммівським баченням демонструє, що криза любові у Баумана – це логічне продовження втрати гуманістичних цінностей, про яку попереджав Фромм у середині XX століття. Замість любові як творчої сили ми спостерігаємо любов як обмін вигодами, що веде до відчуження.

Як Фромм, так і Бауман бачать причину розпаду любові у домінуванні утилітарної раціональності та втраті духовної орієнтації. Для Фромма любов – це акт волі, що долає егоїзм і відновлює людську сутність; для Баумана – моральна опора в суспільстві, де все стало тимчасовим. У цьому сенсі криза любові є відображенням кризи гуманізму, коли людина перестає бачити в іншій особистість, а сприймає її як засіб до самоствердження. Повернення до фроммівського ідеалу «буттєвого» способу існування (To Have or to Be?) може стати моральною альтернативою сучасному споживацькому світові.

Криза любові у постмодерному світі є не лише соціальною, а й екзистенційно-етичною проблемою. Вона відображає розрив між духовним і матеріальним вимірами людського життя. Гуманістична концепція Еріха Фромма пропонує шлях подолання цього розриву – через практику любові як мистецтва, що поєднує відповідальність, взаємоповагу та активну участь у житті іншої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Фромм Е. Мистецтво любити. Київ : Наш Формат, 2018. 144 с. (Оригінал: The Art of Loving, 1956).
2. Фромм Е. Мати або бути. Київ : Український письменник, 2006. 238 с. (Оригінал: To Have or to Be?, 1976).
3. Бауман З. Плинна любов: про нестійкість людських зв'язків. Київ : Дух і літера, 2010. 208 с. (Оригінал: Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds, 2003).

УДК 141.7:316.286

НЕТЕЧА Всеволод,
учень Кам'янець-Подільського ліцею № 9
ім. А. М. Трояна, м. Кам'янець-Подільський
Науковий керівник:
д. філософії зі спеціальності
історія та археологія **КЛІМЧУК Юрій**

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО РОЗУМУ В ФІЛОСОФІЇ Ю. ГАБЕРМАСА

У статті висвітлено основні етапи інтелектуального розвитку та внесок Ю. Габермаса у західноєвропейську та американську філософську думку другої половини ХХ ст. Особливу увагу приділено його працям, що стосуються теорії комунікативної дії, дискурсивної етики та комунікативної раціональності, а також ролі Ю. Габермаса у формуванні сучасного розуміння демократії та публічної комунікації. Визначено, як життєвий та професійний шлях філософа, включно з участю у суспільних дискусіях і громадській активності, вплинув на його філософські погляди та наукову діяльність.

Ключові слова: *Ю. Габермас, Франкфуртська школа, комунікативна дія, дискурсивна етика, соціальна теорія, комунікативна раціональність.*

Юрген Габермас (нар. 18 червня 1929 р., Дюссельдорф, Німеччина) належить до найвпливовіших мислителів другої половини ХХ ст., чия інтелектуальна спадщина суттєво позначилася на формуванні сучасної соціальної, політичної та філософської теорії. Як представник другого покоління Франкфуртської школи, він не лише продовжив, а й концептуально розвинув засади критичної соціальної теорії, започатковані М. Горкгаймером, Т. Адорно та Г. Маркузе. Поєднуючи фундаментальні наукові дослідження з активною громадянською позицією, Ю. Габермас сформував розгалужену інтелектуальну систему, у центрі якої перебувають теорія комунікативної дії, концепції демократії, моралі та суспільної критики. Його ідеї стали визначальними для подальшого розвитку філософії, соціології, політології, правознавства, лінгвістики, культурології, теології та теорії комунікації.

Ю. Габермас провів дитинство у місті Гуммерсбах. Як і більшість підлітків у нацистській Німеччині, він був членом Гітлер'югенду, а наприкінці Другої світової війни у п'ятнадцятирічному віці був мобілізований на фронт. Після війни він здобув середню освіту та продовжив навчання в університетах Бонна, Геттінгена і Цюриха. У 1954 р. у Бонні Ю. Габермас захистив докторську дисертацію, присвячену філософії Ф. Шеллінга. У 1956–1959 рр. він працював асистентом Т. Адорно в Інституті соціальних досліджень, а згодом залишив цю установу й розпочав самостійну академічну діяльність [2].

У 1961 р. Ю. Габермас завершив габілітаційне дослідження під керівництвом політолога Вольфганга Абендрота в Марбурзькому університеті. Його результати були опубліковані у 1962 р. під назвою «Структурна трансформація публічної сфери» – праці, яка стала однією з найважливіших у його доробку. У ній він дослідив історичний розвиток публічної сфери як простору громадського обговорення і політичної взаємодії, підкресливши її значення для становлення демократії. Після роботи в Гейдельберзькому університеті Ю. Габермас у 1964 р. повернувся до Франкфурта, де очолив

кафедру філософії та соціології, яку раніше займав М. Горкгаймер. У 1971–1981 рр. він був директором Інституту Макса Планка в Штарнберзі, після чого знову повернувся до Франкфуртського університету і працював там до виходу на пенсію в 1994 р. Після цього філософ продовжив викладати у Північно-Західному університеті (Еванстон, США), Нью-Йоркському університеті та інших інституціях.

Як представник післявоєнного «скептичного покоління», Ю. Габермас активно долучався до ключових інтелектуальних дискусій другої половини ХХ ст. Він відомий критикою М. Гайдеггера, зокрема через його нацистські переконання, а також своєю громадянською активністю: участю в антиядерних рухах 1950–1980-х років, підтримкою студентських протестів 1960-х при одночасній критиці їхнього радикалізму, який Ю. Габермас розглядав як загрозу появи «лівого фашизму». У 1970-х роках він виступав проти обмеження громадянських прав, а в 1985–1987 рр. відігравав помітну роль у «дебатах істориків», засуджуючи спроби переосмислення або применшення нацистського минулого Німеччини. Після об'єднання країни в 1989–1990 рр. філософ також критикував нові прояви націоналізму [7].

Науковий доробок Ю. Габермаса охоплює широкий спектр проблем – від моральної філософії та теорії права до політичної теорії та соціології. Його праці значною мірою вплинули на сучасне розуміння демократії як процесу публічної комунікації, що ґрунтується на раціональному обговоренні та досягненні взаємної згоди.

Наукову діяльність Ю. Габермаса умовно можна поділити на три ключові етапи. У 1961–1969 рр. він зосереджувався на критиці розвитку науки, аналізі політичної теорії та суперечностей пізнього капіталізму, що відобразилося в працях «Студенти і політика» (1961), «Теорія і практика» (1963), «Техніка і наука як “ідеологія”» (1968) та методологічній студії «Пізнання та інтерес» (1968). У 1970–1980-х рр. Габермас поглиблює методологічні засади соціальних наук і переосмислює історичний матеріалізм, про що свідчать його роботи «До логіки соціальних наук» (1970), «Теорія

суспільства чи соціальна технологія?» (1971), «До реконструкції історичного матеріалізму» (1976), а також лекції, включені до збірника «Попередні студії і доповнення до теорії комунікативної дії» (1984). З 1981 р. починається зрілий етап, коли формується критична теорія суспільства на основі комунікативної парадигми; центральною стає праця «Теорія комунікативної дії» (1981), у якій обґрунтовано поняття комунікативного розуму. Надалі філософ розвиває ці ідеї в етиці та політичній теорії, зокрема у працях «Моральна свідомість і комунікативна дія» (1983) та «Фактичність і значущість» (1992), а в пізніших роботах звертається до проблем глобалізації, європейської інтеграції та співвідношення релігії й секулярності [3; 5, с. 298].

У теорії комунікативної дії Ю. Габермас поєднує філософський підхід і з методами суміжних реконструктивних наук. Спираючись на концепцію соціальної дії М. Вебера, він формує власну типологію, виділяючи інструментальну, стратегічну та комунікативну дії. Інструментальна дія, спрямована на досягнення успіху, розуміється як виконання технічних правил і оцінюється за ефективністю впливу на ситуацію. Стратегічна дія також зорієнтована на результат, але має соціальний характер, оскільки передбачає взаємодію з іншими суб'єктами та врахування їхньої раціональності. На противагу цим видам, комунікативна дія ґрунтується на прагненні до взаєморозуміння, коли учасники узгоджують свої цілі через спільне визнання значень. Найвищою формою такої взаємодії є дискурс – процес аргументованого обговорення, спрямований на досягнення згоди. Розробляючи поняття дискурсу, Ю. Габермас розмежовує його з комунікативною дією, хоча обидва поняття охоплюють форми комунікації. Дискурс покликаний відновити взаєморозуміння та забезпечити консенсус у спільноті, що потребує дотримання принципів рівності, відкритості та відсутності примусу. Аргументацію він вибудовує на логічному, процедурному та риторичному рівнях, водночас риторичний найтісніше пов'язаний з ідеальними умовами комунікації. На цій основі Ю. Габермас вирізняє різні типи дискурсу – інформаційний, ідеологічний, терапевтичний,

нормальний (зокрема науковий), а також нові форми, що виникають у сучасному соціокультурному контексті.

Теорія дискурсу Ю. Габермаса спирається на засади етики дискурсу, що розвиває його теорію комунікативної дії. Він критикує культурно обмежені традиційні етичні моделі та пропонує формальну етику, у якій моральні норми легітимні лише тоді, коли отримують згоду всіх учасників раціональної дискусії. Такий підхід ґрунтується на принципах справедливості та солідарності, які поєднують індивідуальні й колективні інтереси та забезпечують автономію особистості в межах спільного життєвого світу. Спираючись на ідеї Л. Кольберга, Ю. Габермас розглядає мораль як процес розвитку здатності до раціонального узгодження норм, пов'язуючи рівні морального становлення з різними типами соціальної взаємодії. Центральним стає поняття комунікативної компетентності – здатності вести аргументований діалог, визнавати права інших та підтримувати взаємоповагу, що формує основу суспільного консенсусу [1; 4; 6].

Розвиваючи концепцію комунікативної дії під впливом теорії мовних актів Дж. Остіна й Дж. Сьорля, Ю. Габермас розмежовує стратегічну діяльність, спрямовану на досягнення успіху, та комунікативну, орієнтовану на взаєморозуміння. Дискурс є вищою формою комунікативної взаємодії, що передбачає досягнення згоди лише через аргументоване мовленнєве обговорення. Успішність такої взаємодії визначається прийняттям істинності, нормативної правильності та щирості висловлювання. На цій основі Ю. Габермас формує поняття комунікативної раціональності як здатності координувати дії за допомогою мови, інтегруючи когнітивно-інструментальні, морально-практичні та естетико-експресивні виміри розуму. Соціальний аспект цієї теорії розкривається у розмежуванні «життєвого світу» і «системи», між якими необхідно підтримувати баланс. Відновлення цього балансу, на думку Ю. Габермаса, дає змогу реалізувати проєкт Просвітництва на новому рівні, поєднуючи індивідуальну свободу, соціальну

відповідальність і культурну рефлексію в єдиному емансипативному баченні раціональності [8].

Таким чином, Ю. Габермас є не лише однією з ключових постатей у розвитку сучасної філософії та соціальних наук, а й мислителем, чий життєвий досвід і інтелектуальна еволюція безпосередньо вплинули на формування комунікативної теорії та дискурсивної етики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Habermas_Jurgen/Do_rekonstruktsii_istorychnoho_materializmu/ (дата звернення: 07.11.2025).
2. Гудзенко І. Юрген Габермас: життя та філософія. URL: <https://tureligious.com.ua/yurgen-habermas-zhyttia-ta-filosofia> (дата звернення: 07.11.2025).
3. Денисенко В., Терещенко В. Юрген Габермас – останній філософ світу, де панує «постмодернізм». URL: <https://www.ji.lviv.ua/n24texts/habermas.htm> (дата звернення: 07.11.2025).
4. Дмитренко К. Юрген Габермас: від рефлексії до комунікації. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1559bde5-de3f-425f-b94c-eb12651a5d90/content> (дата звернення: 13.11.2025).
5. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра, 1999. 488 с.
6. Попсуєнко Л. О., Капустіна Н. Б. Комунікативна філософія права : аналіз основних ідей. Конгрес міжнародного та європейського права : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 квіт. 2019 р.). Одеса: Фенікс, 2019. С. 17–21. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/19e17bf0-0ff0-45de-83e0-c09740d68bfa/content> (дата звернення: 27.10.2025).
7. Müller-Doohm S. Habermas: A Biography. URL: <https://www.perlego.com/book/1535962/habermas-a-biography-pdf> (дата звернення: 07.11.2025).
8. Verovšek J. Jürgen Habermas: Public Intellectual and Engaged Critical Theorist. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2020/01/28/public-intellectuals-and-experts-cannot-tell-citizens-what-to-do/> (дата звернення: 23.10.2025).

УДК 123.1+321.64]:811.111Орвелл

РОЩЕВАЯ Юлія,

студентка групи IstP1-B23

Науковий керівник:

к. філос. н., доцент СУЛЯТЦЬКА Тетяна

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ТА ТОТАЛІТАРНОГО КОНТРОЛЮ У ФІЛОСОФІЇ ТА РОМАНІ «1984» ДЖ. ОРВЕЛЛА

У статті досліджено проблему свободи та тоталітарного контролю в романі Джорджа Орвелла «1984». Проаналізовано небезпеку влади, що прагне підкорити не лише поведінку, а й свідомість людини, простежено через образи Вінстона, Джулії та О'Брайєна різні форми спротиву й пристосування до системи. Саме тому, навіть у світі тотального контролю, справжня свобода починається з внутрішнього опору та здатності індивіда зберегти свою людяність.

Ключові слова: *тоталітаризм, свобода особистості, контроль, Партія, Старший Брат, Вінстон Сміт, Джулія, О'Брайєн, ідеологія, пропаганда, телезахисти.*

У будь-якій державі за наявного політичного режиму громадянин є начебто «гвинтиком» у загальному механізмі, але тільки тоталітарна, всеохоплююча влада без докорів сумління чинить розправу над тими, хто, на її думку, погано виконує функції такого «гвинтика». Тоталітаризм – це різновид недемократичного політичного режиму, який характеризується абсолютним контролем держави над усіма сферами суспільного життя, повним підкоренням людини політичній владі, диктатурою ідеології, відсутністю свободи особистості. За тоталітарного режиму створюється політична система особливого типу, що ґрунтується на особистості лідера, який підтримується і висувається певною політичною групою. Для забезпечення панування держави над суспільством встановлюється комплекс засобів, найголовнішою характеристикою яких є неприховане насильство [2, с. 58].

Упродовж всієї історії різні філософи, мислителі та письменники розмірковували над межами свободи та над тим, як легко вона може бути знищена під тиском страху, ідеології чи політичної сили. Особливо глибоко цю проблему осмислив Джордж Орвелл у романі «1984» [3], який став своєрідним філософським попередженням людству про небезпеку тоталітарного знищення особистості, правди та здатності до самостійного мислення. У цьому романі створене ідеальне тоталітарне суспільство, в якому гармонічно поєдналися риси двох диктатур - фашизму та комунізму [4, с. 35].

Сюжет роману відбувається в тоталітарній державі Океанії, яка була однією з трьох держав, що утворилися внаслідок численних воєн та революцій, якою керує всесильна Партія на чолі із своїм символічним вождем – Старшим Братом, образ якого символізує абсолютну владу і постійний контроль над кожним громадянином. В світі який зобразив і створив Орвелл, влада присутня всюди, а особливо у приватному просторі людини, у її домівці та у її свідомості. Автор змальовуючи, постійний нагляд і контроль над людьми, зображав це через символічні образи, одним з яких стає всевидяче обличчя вождя: «В одному з його кінців був кольоровий плакат, завеликий щоб розташувати його всередині квартири, прибитий кнопками до стіни. На ньому було зображено лише величезне обличчя, більш ніж метр завширшки. Обличчя чоловіка приблизно сорока п'яти років, з масивними чорними вусами та привабливо суворими та прямими рисами обличчя. На кожному поверсі, навпроти ліфтової шахти, зі стіни пильно дивився плакат з величезним обличчям. Це було одне з тих зображень, які створені так щоб очі невідривно слідували за тобою куди б ти не пішов. СТАРШИЙ БРАТ НАГЛЯДАЄ ЗА ТОБОЮ, промовляв напис під зображенням» [3].

Образ Старшого Брата стає уособленням ідеологічного тиску, який пронизує все життя громадян Океанії. Влада прагне не лише контролювати поведінку, а й підкорити мислення, підмінити реальність вигаданими істинами. Цю спотворену логіку тоталітаризму Орвелл передає через офіційні гасла Партії, що заперечують саму суть свободи й розуму: «З того місця, де стояв Вінстон, було дуже легко прочитати, елегантно витиснені на його білій поверхні, три гасла Партії: ВІЙНА – ЦЕ МИР, ВОЛЯ – ЦЕ РАБСТВО, БАЙДУЖІСТЬ – ЦЕ СИЛА» [3]. Ці парадоксальні формули втілюють головний принцип влади – зруйнувати логіку, нав'язати єдину «правду» та позбавити людину здатності мислити самостійно.

Головним героєм цього твору постає 39-річний Вінстон Сміт, якого автор описує так: «Вінстон, який мав тридцять дев'ять років та варикозну виразку на правій щиколотці, йшов дуже повільно, відпочиваючи по декілька

разів під час сходження... Він підійшов до вікна: маленька, квола фігурка його худорлявого тіла лише підкреслювалась блакитним спецодягом, що був уніформою його партії... Наступної миті його зігнуло у три погибелі від жорстокого нападу кашлю який зазвичай вражав його відразу ж після пробудження» [3], Вінстон працював у Міністерстві Правди, де вносив зміни до документів, які містили факти, що суперечили партійній пропаганді [1], окрім цього міністерства, в Океанії існували ще також «Міністерство Миру яке піклувалося про війну. Міністерство Любові що підтримувало закон та порядок. І Міністерство Достатку що відповідало за економічні справи» [3].

Зовні Вінстон був прихильником партійних ідей, але в душі глибоко їх ненавидів. Свої погляди герой мусив приховувати, адже влада постійно спостерігала за людьми, на кожного могли донести сусіди, колеги на роботі й навіть власні діти [1]. Внутрішній світ Вінстона постає наче постійна боротьба між зовнішньою покірністю та внутрішнім опором. Його життя перетворилося на гру виживання, у якій кожен жест, слово чи навіть вираз обличчя можуть стати доказом нелояльності до Партії або Старшого Брата. Людина змушена постійно контролювати себе навіть на рівні думок, бо будь-яке відхилення від офіційної лінії може бути помічене. Символом цього всевидячого контролю стають телезахисти – пристрої, які не лише транслюють пропаганду, а й стежать за поведінкою кожного громадянина. Саме у цій атмосфері постійного страху й тотального спостереження Вінстон намагається знайти бодай клптик особистої свободи, єдиний простір, де він міг би залишатися собою: «З деяких причин телезахист у вітальні був незвично розташований. Замість того щоб бути розташований, як це робилося зазвичай, на торцевій стінці, звідки він міг контролювати усю кімнату, його було розташовано на довгій стіні навпроти вікна. З одного боку якої була невеличка ніша у якій зараз знаходився Вінстон... Він міг бути почутий, звісно, але допоки він знаходився у своїй теперішній позиції його не можна було побачити... Все що він думав зробити з ним це розпочати введення свого щоденника. Це не було протизаконним (не було нічого протизаконного, відтоді як зникли усі закони), але якщо його

знайдуть то цілком зрозуміло що за це його можуть покарати на смерть, або щонайменше на двадцять п'ять років таборів примусової праці» [3].

Єдиним способом залишити при здоровому глузді і остаточно не схилитися на бік Партій і режиму, який вона встановила по всій території Океанії, Вінстон убачав у введенні власного щоденника. У ньому він фіксує свої думки, сумніви й спогади про людей, яких Партія стерла з історії, бо вони становили загрозу для її влади. Записи у щоденнику стають для героя актом внутрішнього спротиву, спробою зберегти власну ідентичність у світі, де будь-яка емоція чи думка контролюється. Вінстон розуміє, що зміни не можуть прийти зсередини самої системи – єдина надія полягає у народі, у простих, «малограмотних» людях, які досі зберегли природність і щирість. Як зазначає Орвелл: «Якщо і є надія, то вона ПОВИННА критися у пролах, тому що лише у цих вируючих, неначе бджолиний рій, але знехтуваних масах, які складали 85 відсотків від усього населення Океанії, може бути породжена достатня для знищення Партії сила. Партію неможливо було подолати зсередини. Її вороги, якщо у неї були вороги, не мали жодного способу зібратися разом або хоча б розпізнати один одного... Але проли, якщо б вони якимось чином усвідомили власну силу, не мали потреби в конспірації. Їм потрібно було лише повстати та струсити себе неначе кінь, що струшує з себе комах. Якщо б вони цього тільки забажали, то розірвали б Партію на шматки вже наступного ж ранку» [3].

Щоденник головного герою символізує собою власне мислення Вінстона, свободу та непокору в умовах тоталітарного режиму. Це допомагає Сміту зберегти власні думки та пам'ять в країні де все переписується і знищується, якщо інформація є не вигідною для Партії. Записи, які він зробив, приводять його до однієї з головних думок стосовно того, що для нього є свобода, «Воля це воля сказати що два плюс два дорівнює чотири. Якщо ця умова виконується, то усе решта логічно випливає з цього» [3]. Ця цитата показує нам, що свобода починається з права на істину, навіть якщо вона здається елементарною. Коли Вінстон каже: «два плюс два дорівнює чотири»

він звертає увагу не на математичний вираз, а на можливість називати речі своїми іменами, не підкоряючись абсурдній логіці Партії.

Окрім Вінстона, ще одним персонажем, який намагається боротися з режимом Партії є Джулія колега Вінстона, яка працювала у відділі літератури. Джулія майстерно прикидалася прихильницею Партії, хоч порушувала партійні закони і мріяла про зміни у суспільстві [1]. Вона є молодою жінкою, членом «Молодіжної антисексуальної ліги», тобто офіційно належить до системи, але насправді – внутрішньо їй протистоїть. Її подвійне життя – символ внутрішнього бунту проти Партії, яка намагається контролювати не лише думки, а й найінтимніші почуття людей. Це ми можемо простежити в цьому фрагменті: «...протягом двох або трьох секунд доки він допомагав їй звестися дівчина непомітно щось сунула йому у долоню. Не було жодного сумніву, що вона зробила це навмисно. Це було щось мале і пласке. Доки він проходив крізь двері вбиральні він dopravив це у свою кишеню і помацав це кінчиками своїх пальців. Це був шматочок паперу складений квадратиком... Я завжди виглядаю бадьорою і ніколи ні від чого не ухиляюся. Завжди волай разом із натовпом, ось що я кажу. Це єдиний спосіб бути у безпеці» [3].

На відміну від Вінстона, який прагне зрозуміти суть тоталітаризму, шукає історичну правду і сенс опору, Джулія бунтує більш практично і чуттєво. Її протест полягає не в ідеологічних роздумах, а у щоденному порушенні правил – у таємних побаченнях, коханні, насолоді життям попри страх. Вона розуміє, що повалити систему неможливо, але вважає, що кожен акт особистої свободи, навіть найменший, уже є перемогою над нею. Це чітко підкреслюється у словах Орвелла: «Він зауважив, що вона ніколи не вживає слів з Новосуржу, за виключенням тих що увійшли до щоденного вжитку. Вона ніколи не чула про Братерство і відмовлялася вірити у його існування. Будь-який вид організованого повстання проти Партії, який був приречений на поразку, здавався їй цілковитою дурістю. Найрозумнішою річчю було порушувати правила і лишатися при цьому живим» [3].

Хоча на тлі боротьби з режимом в них зроджується кохання, що постає найінтимнішим виявленням свободи, тому що в доктрині партії шлюб між чоловіком та жінкою створений тільки для народження дітей, яких змалечку будуть виховувати на основі бездумної любові до Старшого Брата та життєвою ціллю служити на благо Партії, однак їхня історія кохання закінчується трагічно, так як після арешту в Міністерстві любові Джулія зраджує Вінстона – не через слабкість, а через те, що тоталітарна влада ламає навіть душу. Їхня зрада один одному символізує остаточну перемогу системи над особистістю. Джулія в цьому творі постає для нас втіленням людського протесту через почуття, прагнення жити й кохати попри страх і заборони.

Не менш важливим персонажем в творі є О'Брайєн. Автор демонструє його як інтелектуала, людину з глибоким розумінням світу, начебто здатну мислити самостійно, і саме тому спершу викликає у Вінстона довіру та захоплення, що можна простежити в цьому фрагменті: «Вінстон, мабуть, бачив О'Брайєна з десятків разів. Його тягло до О'Брайєна, але не тільки тому, що спантеличував цей контраст між вихованістю і статуєю боксера-важковаговика. У глибині душі Вінстон підозрював, а може, не підозрював, а лише сподівався, що О'Брайєн політично не цілком правовірний» [3]. Герой бачить в ньому споріднену душу – того, хто також сумнівається у правоті Партії, хто, можливо, є членом міфічного Братерства, організації, що протистоїть тоталітарному режиму.

Однак згодом виявляється, що О'Брайєн – не союзник, а вірний служитель Партії. Його роль полягає у викритті, «перевихованні» та остаточному знищенні інакодумців. Він є не просто слугою системи, а її ідеологічним втіленням, людиною, яка глибоко усвідомлює механізми влади й приймає їх беззастережно. Для нього істина – це те, що диктує Партія, навіть якщо вона суперечить очевидним фактам, в творі це простежується в даній цитаті: «Рабство – це свобода. Одна – вільна – людина завжди зазнає поразки. Так і має бути, бо кожна людина приречена померти, і це її найбільша вада. Але якщо він може повністю, без залишку підкоритися, якщо він може

відмовитися від себе, якщо він може розчинитися в партії так, що він стане партією, тоді всемогутній і безсмертний» [3]. Таким чином, О'Браєн є не просто виконавцем, а й рупором самої суті тоталітаризму, тому саме він проголошує Вінстону страшну фразу, що пояснює справжні мотиви Партії: «Влада – це не засіб, вона – мета. Ми не встановлюємо диктатуру, щоб захистити революцію; ми робимо революцію, щоб встановити диктатуру» [3].

Отже, роман Джорджа Орвелла «1984» глибоко розкриває проблему свободи та тоталітарного контролю. Через образи Старшого Брата, Вінстона, Джулії та О'Брайєна автор показує, як влада підпорядковуючи собі не лише тіло, а й свідомість, прагне створити світ, у якому істина й мораль визначаються не розумом, а страхом. Попри відчай і поразку героїв, роман утверджує головну ідею – боротьба за правду і людську гідність залишається необхідною, навіть у найжорстокіших умовах. Орвелл нагадує читачеві, що свобода починається з права називати речі своїми іменами – сказати, що «два плюс два дорівнює чотири» – і що лише збереження критичного мислення може стати запорукою опору будь-якій диктатурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Джордж Орвелл — 1984 (характеристика та аналіз героїв твору). *УкрЛіб*: веб-сайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/review-zl/printit.php?tid=11320> (дата звернення: 03.11.2025).
2. Кошовий І. Ідейні джерела тоталітаризму у філософії Платона. *Вісник КНТЕУ. Філософські науки*. Київ, 2020. №1. С. 54–69. URL: [file:///C:/Users/hp/Downloads/7%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/hp/Downloads/7%20(2).pdf) (дата звернення: 03.11.2025)
3. Орвелл Дж.. 1984. Колгосп тварин. Ексклюзивне видання. Харків: КСД, 2023. 464 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2283> (дата звернення: 03.11.2025).
4. Чорнобай Д. С. «Свобода вибору в літературному та біографічному дискурсі Джорджа Орвелла: диплом. роб. на здоб. освіт.-кваліф. рівня «бакалавр». Київ нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2023. 45 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9caecb76-cf50-4253-a4d6-6d2c01af9817/content> (дата звернення: 03.11.2025)

УДК 327(262.5)

САЇК Олег,
студент групи P1-M24z

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент **ЧАБАНОВ Василь**

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ОСНОВНІ АКТОРИ

Проаналізовано геополітичне значення Чорноморського регіону, який набув критичної геополітичної ваги як ключовий вузол між Каспієм та Європою та важливий транзитний простір для енергоресурсів. Досліджено, що його унікальне положення та виникнення незалежних держав викликали високий інтерес світових держав (США, НАТО, ЄС), що спричинило боротьбу за лідерство між зовнішніми та внутрішніми гравцями, чії інтереси часто суперечать. Головною проблемою залишається агресивна політика Росії (мілітаризація, гібридні загрози, прагнення домінування), що є критичним викликом для НАТО та ЄС. Регіон залишається простором протистояння між західними структурами та росією, що суттєво впливає на європейську стабільність.

Ключові слова: Чорноморський регіон, Великий Чорноморський регіон, геополітика, енергетична безпека, транспортні шляхи, НАТО, ЄС, росія, конфлікти.

Чорноморський регіон – особливо важливий, оскільки його розглядають не як периферію Європи, а як частину осі Каспій – Чорне море – Європа. Виникнення незалежних держав (колишніх радянських республік), унікальне географічне положення та важливість транспортування енергоресурсів викликали високий інтерес світових держав. Це спричинило збільшення кількості міжнародних акторів, які просувають власні концепції співпраці. На цьому тлі розгортається боротьба за лідерство між зовнішніми та внутрішніми гравцями, чії інтереси часто суперечать. Сприйняття регіону лише через призму глобальних проблем (енергетика, демократизація) або цілей в інших частинах світу відсуває на другий план внутрішній потенціал його розвитку [2, с. 289].

Географічно регіон включає шість прибережних держав: Болгарію, Грузію, росію, Румунію, Туреччину та Україну. Додавання Вірменії, Азербайджану і Молдови створює Великий Чорноморський регіон – простір країн, що прагнуть до економічної та безпекової співпраці зі спільною

спадщиною. Хоча деякі науковці вважають його «інтелектуально сформованою конструкцією», у 1990-х З. Бжезінський назвав цей простір «Євразійськими Балканами» (включно з Кавказом, Центральною та Південною Азією, Перською затокою і Близьким Сходом) – зоною дефіциту влади. Відкриття запасів нафти й газу в Каспійському морі та наявність трансконтинентальних шляхів (включно з повітряними) сформували новий концепт – Чорноморсько-Каспійського регіону [2, с. 291].

Останніми роками Чорноморський регіон став ключовим пріоритетом у політиці США, НАТО та ЄС. Інтерес посилюється після «революцій» у Грузії та Україні, розширення ЄС (Болгарія, Румунія), а також через маршрути транспортування каспійських енергоносіїв.

- США і НАТО розглядають регіон як альтернативне джерело енергоресурсів, плацдарм для просування на Близький Схід і буфер проти загроз з півдня.

- ЄС діє через розширення, «Європейську політику сусідства» (Україна, Молдова, Південний Кавказ) та «стратегічне партнерство» з росією.

- Мета ЄС – підвищення добробуту, зміцнення демократії, стабільності та безпеки. Це критично важливо через політичні, економічні, екологічні виклики та постійні конфлікти, особливо на східному узбережжі [3, с. 22].

Просуваючи регіональні ініціативи, ЄС використовує дві моделі: Середземноморську (ЄС бере на себе управління, країни пасивні) та Балтійську (існують стійкі механізми кооперації, регіон – рівноправний партнер). Країни Чорноморського простору мають обрати модель взаємодії з ЄС [2, с. 292-293].

Головна проблема регіональної динаміки – прагнення росії та Туреччини до лідерства на Кавказі, російська агресія на узбережжі України та територіальні претензії Румунії й Болгарії. Румунія посилює активність, ігноруючи інтереси сусідів [4].

Росія традиційно має підвищений інтерес, її присутність значно зросла після анексії Криму. США діють активніше, ніж більшість європейських партнерів. Інтерес США зумовлений політикою щодо Ірану та прагненням стримати агресивні дії росії, що загострилося після захоплення Криму.

Слід також враховувати фактор Китаю. Пекін реалізує ініціативу «Один пояс, один шлях» («Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський Шовковий шлях XXI століття»), що спрямована на Європу, Азію та Африку. Зростання впливу Китаю актуалізує дискусію про його концепцію «євразійства» [6, с. 134].

З огляду на поточні обставини, перед НАТО в Чорноморському регіоні стоять такі виклики:

1. Посилення мілітаризації з боку рф. Основа російської доктрини – стратегія A2/AD (обмеження доступу), з розміщенням ракетних комплексів, ППО, РЕБ. Однак події 2022-2024 років показали їхню вразливість перед високоточною зброєю та безпілотниками. Значні втрати Чорноморського флоту поставили під сумнів здатність росії ефективно реалізовувати A2/AD, що відкрило нові можливості для НАТО.

2. Гібридні загрози (інформаційний вплив, кібератаки). Їхня мета — підірвати демократію та дискредитувати західні інституції. Вразливість зберігається там, де є слабкі інформаційні механізми та корупція. Стратегічні комунікації, кіберзахист і протидія зовнішньому впливу є пріоритетами Альянсу.

3. Проблематика тривалих конфліктів на пострадянському просторі. Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія та окуповані території України є «сірими зонами» зі злочинністю та зовнішнім впливом. Війна проти України докорінно змінила ситуацію. НАТО має перейти від стримування до активної підтримки партнерів та зміцнення їхнього оборонного потенціалу.

4. Енергетична безпека. До 2022 року залежність Європи від російського газу дозволяла політичний тиск. ЄС змінив стратегію, скоротивши залежність від рф, розвиваючи LNG та відновлювану енергетику. Критичною

залишається безпека морської енергетичної інфраструктури (трубопроводів і платформ), вразливої до атак, що вимагає комплексної взаємодії енергетичного й оборонного секторів [1].

З 1990-х років увага НАТО до регіону була зосереджена на внутрішніх змінах та розширенні, а безпека розумілася як соціально-політична й економічна стійкість нових членів [5]. Отже, Чорноморський регіон є ключовим вузлом геополітики, де сходяться інтереси України, НАТО, ЄС, США та Росії. Їхні інтереси зосереджені навколо питань безпеки, контролю енергоресурсів, транспортних шляхів та військової присутності. Регіон залишається простором протистояння між західними структурами та Росією, що суттєво впливає на стабільність у Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анастасов П. Чорноморський регіон: стратегічне перехрестя. 2018. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2018/05/25/chornomors-kij-region-strategchne-perehrestya/index.html> (дата звернення: 08.10.2025).
2. Давидова В. Чорноморський регіон: проблеми та перспективи регіональної інтеграції. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. ф. Кураса НАН України* : збірник наукових статей. Київ, 2009. Вип. 44. С. 288-296.
3. Лозовицький О. Великий Чорноморський регіон: сучасні перспективи регіональної безпеки та співпраці. *Економічний часопис-XXI*. 2009. № 7-8. С. 21-24.
4. Каспійський та Чорноморський регіони як геополітичне перехрестя між Заходом та Росією. 2013. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-geopolitika/kaspijskij-i-chernomorskij-regiony-kak-geopoliticheskij-perekrestok/ (дата звернення: 08.10.2025).
5. Федуняк С. Чорноморський регіон у стратегії НАТО першої третини XXI століття. 2020. URL: <https://institutedd.org/blog/posts/cornomorskii-region-u-strategiyi-nato-persoyi-tretini-xxi-stolittya> (дата звернення: 08.10.2025).
6. Khevtsuriani A., Parjiani A. Геополітичне значення чорноморського регіону в глобальній політиці. *Політичне життя*. 2022. № 3. С. 133-139.

УДК 323(477):355.48(470:477)"2014/..."

СЛОБОДЯН Володимир,
студент групи P1-B24z

Науковий керівник:
к. політ. н., доц. **ВІННІЧУК Ольга**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу трансформації політичного режиму України в умовах російсько-української війни. На основі теоретичних підходів до дослідження політичних режимів розглянуто інституційні зміни, зумовлені Революцією Гідності, реформами 2014–2021 років, а також новими умовами існування держави після початку повномасштабної агресії рф. Особлива увага зосереджена на перебудові механізмів влади, балансі між демократичними цінностями та вимогами безпеки, зміні структури політичних еліт і формуванні моделі «демократії воєнного часу». У дослідженні використано матеріали українських та міжнародних аналітиків, наукові праці та експертні оцінки.

Ключові слова: політичний режим, Україна, демократія, війна, політична трансформація, інституційна стійкість, мобілізаційна держава.

Політичний режим України у 2014–2024 роках розвивався під впливом безпрецедентних внутрішніх і зовнішніх викликів, серед яких ключове місце посідають Революція Гідності та російсько-українська війна. Революційні події 2013–2014 років спричинили інституційний злам, що визначив подальшу логіку демократизації. За оцінкою дослідників, масові протести стали відповіддю на авторитаризацію влади В. Януковича, концентрацію політичних та економічних ресурсів у руках вузької групи еліт та систематичне порушення прав громадян [1, с. 150]. Прийняття Верховною Радою закону про повернення до редакції Конституції 2004 року сприяло обмеженню президентської влади та відновленню парламентсько-президентської моделі, яка забезпечила вищий рівень стримувань і противаг у політичній системі.

Період після 2014 року характеризувався інтенсивними реформами, що охопили антикорупційну сферу, децентралізацію, сектор безпеки, судову систему, а також упровадженням західних стандартів управління [3, р. 819]. Разом із тим, як зазначає Кобець Ю., модернізація відбувалася в умовах війни, що зумовило її асиметричний характер та залежність від зовнішніх партнерів [2, с. 27]. Хоча інституційні зміни були масштабними, значна частина неформальних практик та впливу олігархічних груп зберігалася, що

створювало умови для існування гібридних елементів політичного режиму. Це узгоджується з оцінкою Чальцевої О., яка вказує на наявність авторитарних тенденцій у другій половині 2010-х років, зокрема персоналізацію влади, вплив великих медіагруп та політичну залежність судової системи [4, с. 75].

Водночас критично важливим елементом політичної динаміки залишалася висока електоральна конкуренція, яка не дозволила сформувати сталий авторитарний режим. Гапоненко В. підкреслює, що попри системні спроби впливу на інституції, демократичні механізми, зокрема вибори, зберігали свою легітимність і функціональність [5]. Парламентські та президентські вибори 2019 року стали яскравим підтвердженням цього: суспільство здійснило масштабне політичне оновлення, що призвело до повної зміни політичних еліт і формування однопартійної монобільшості.

Феномен монобільшості, який Бігун А. та інші дослідники визначають як безпрецедентний у сучасній українській політиці, створив нову політичну конфігурацію, що поєднувала елементи централізації з високою суспільною легітимністю [6]. Така концентрація влади в руках президента та його політичної сили посилила персоналізацію політичного процесу, на думку Wilsona A., та сприяє зростанню ролі Офісу Президента у виробленні рішень, створенні горизонтальних мереж впливу та медіатизації політичних процесів [7]. Одночасно політичне поле зазнало істотної трансформації у зв'язку із санкційною політикою щодо проросійських медіа та політичних акторів, що розглядається як необхідний складник інформаційної безпеки [8].

Після 24 лютого 2022 року політичний режим України вступив у фазу глибинної трансформації, зумовленої повномасштабною війною. Військова агресія РФ поставила перед державою завдання забезпечення оборони та виживання, що закономірно спричинило посилення виконавчої вертикалі, концентрацію управлінських повноважень у президента, РНБО та структурах сектору безпеки [10, с. 9]. Мовчан У. визначає цей процес як становлення моделі «мобілізаційної демократії», де демократичні механізми зберігаються, але функціонують у режимі підвищеної централізації [9, с. 18].

Умови воєнного стану модифікували функціонування парламенту, який, за оцінкою Железняка Я., зберіг робочі інституційні механізми, проте переорієнтував свою діяльність на оборонні та фінансові питання, одночасно знизивши інтенсивність політичної конкуренції [11]. Попри це, Верховна Рада залишилася ключовим елементом демократичної системи, що свідчить про високу інституційну стійкість української демократії.

Одночасно війна сприяла зміні структури політичних еліт. За даними Центру Разумкова, формується новий тип еліти, пов'язаний із Збройними силами, волонтерськими рухами та оборонно-промисловим сектором, що потенційно визначатиме політичну динаміку після завершення війни. Висока суспільна довіра до таких еліт може створити нові політичні запити й привести до появи нових політичних сил.

У підсумку можна констатувати, що політичний режим України у 2022–2024 роках набув ознак «демократії воєнного часу». Ця модель поєднує демократичні основи – свободу слова в межах безпекових обмежень, роботу парламенту, електоральну легітимність влади із вимушеною централізацією владної вертикалі та домінуванням безпекового дискурсу. Попри ризики персоналізації влади та звуження політичного поля, українська політична система демонструє значну адаптивність і здатність до самозбереження.

Український політичний режим у 2014–2024 роках зазнав суттєвої еволюції, зумовленої революційними процесами, реформами та війною. Революція Гідності стала точкою інституційного зламу, що відновила парламентсько-президентську модель і дала імпульс демократичній модернізації. Період 2014–2021 років характеризувався поєднанням реформ та олігархічного впливу, але водночас, збереженням виборчої конкуренції і демократичної динаміки. Після 2019 року відбулася персоналізація влади, що посилилась у зв'язку з формуванням монобільшості. Повномасштабна війна змінила логіку політичного процесу, зумовивши централізацію влади, проте водночас підтвердивши інституційну стійкість української демократії. Сучасний політичний режим України можна визначити як демократію,

адаптовану до умов виживання держави, з потенціалом для подальшої демократичної консолідації після завершення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пашков В. О., Хомерікі О. А. Політико-режимні трансформації в Україні (1991-2019): біг по колу на шляху до демократії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2023. № 1 (56) С. 135-158.
2. Кобець Ю. В. Політична система України в умовах воєнного стану: проблеми ефективності. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Політологія*. Випуск 16, 2024. С.27-33.
3. Klymenko L. Choosing Mazepa Over Lenin: The Transformation of Monuments and Political Order in Post-Maidan Ukraine. *Europe-Asia Studies*. 2020. Vol. 72, issue 5. P. 815–836. P.819.
4. Чальцева О. М. Інституціональний детермінаційний фактор формування національної моделі публічної політики України. *Політичне життя*. 2018. Вип. 3. С. 71–77.
5. Гапоненко В. А. Перспективи еволюції гібридної інституційної системи сучасної України. *Наукові праці МАУП. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 58 (2). С. 27-32.
6. Бігун А. Судова реформа в Україні: виклики та перспективи. Київ, 2021. 178 с.
7. Wilson, A. Ukraine's Uncertain Democracy. Yale University Press. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Andrew_Wilson/The_Ukrainians_Unexpected_Nation_anhl.pdf.
8. Голубов О. Зеленський ввів санкції проти телеканалів 112, Newsone і ZIK. URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskyi-zaprovadyv-sanktsii-proty-telekanaliv-112-newsone-i-zik/a-56436516>.
9. Мовчан У. І. Війна і регіональне управління: як змінилася архітектура політичної взаємодії в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*, 2025, Випуск 47. С. 17-25.
10. Бабкіна О. Теорія політики та сучасні виклики. Політичний режим в Україні до і під час воєнного стану: нові виклики. *Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. Випуск 35. 2024. С. 5-13.
11. Железняк Я. Парламентська криза. Що далі? LB.ua. URL: https://lb.ua/news/2024/03/14/603321_parlamentska_kriza_shcho_dali.html.

УДК 34(477):331.45-055.2

СТОЦЬКА Дарина,
студентка групи IstP1-B22
Науковий керівник:
к. юрид. н., доцент

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОХОРОНИ ПРАЦІ ЖІНОК

У статті розглянуто чинне законодавство України, зокрема норми й нормативно-правові акти, що регулюють питання праці жінок та складають вітчизняну систему охорони праці жінок. В роботі висвітлено становлення системи охорони праці жінок в законодавстві України та його розвитку з часів незалежності й до сьогодні.

Ключові слова: охорона праці жінок, правове регулювання праці жінок, вітчизняне законодавств, механізми захисту трудової діяльності жінок.

Питання правового регулювання праці жінок є поширеною темою для наукових та фахових юридичних дискусій не лише в Україні, а й в більшості сучасних країн світу. Дана тема досягла глобального рівня обговорення та спричинила появу низки законодавчих норм та інших нормативно-правових актів державного та міждержавного рівнів ще в минулому столітті. Дослідження теми правового регулювання трудової діяльності жінок та проблеми охорони їхньої праці також постає актуальним сьогодні з огляду на присутність у провідних країнах світу тенденцій щодо вдосконалення законодавства в зазначеній галузі та наявність деяких труднощів у системі регулювання й захисту трудових відносин в Україні, зокрема й тих, що пов'язані з неспроможністю чинного законодавства впоратися із сучасними викликами.

В українському законодавстві питання правового регулювання праці жінок та охорони їхньої трудової діяльності вперше було закріплено нормами Кодексу законів про працю України (КЗПП) від 1971 р. №332-VII. Цей звіт норм містить окремий розділ – Глава XII «Праця жінок», що покликаний налагоджувати особні аспекти роботи жінок, а також впорядковувати надання державою деяких пільг та гарантій жінкам, вагітним жінкам й жінкам-матерям. Зокрема, Кодекс містить 13 статей у розділі XII (ст. 174-186) та 8 статей з інших глав (ст. 3, 13, 26, 33, 55, 60, 63, 82, 232), у яких також містяться засади щодо охорони трудової діяльності жінок [7].

Серед вказаних правових норм більшість є імперативними, проте мають місце і статті диспозитивного характеру. До прикладу, ст. 179 КЗПП зі змінами внесеними згідно із Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо особливостей використання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами №3238-IX від 13.07.2023 р. вказує наступне: «За бажанням жінки та у разі відсутності медичних протипоказань частина відпустки тривалістю 70 календарних днів, передбачена до пологів, може бути перенесена та використана жінкою частково або повністю після пологів, починаючи з дня пологів. При цьому загальна тривалість відпустки не може перевищувати сумарно 126 календарних днів (140 календарних днів - у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів)» [2]. Таким чином, дана норма засвідчує можливість жінки використати своє право на перенесення відпустки у зв'язку із пологами за наявності сприятливих для цього медичних показань.

У свою чергу, ст. 176 КЗПП, в якій наголошується, що «не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років», є імперативною, адже в ній держава чітко визначає перелік дій, які роботодавець не має права застосовувати у трудових відносинах із зазначеною конкретною категорією жінок [7]. Серед інших встановленим законодавством України заборон у сфері регулювання жіночої трудової діяльності можна виділити: застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (ст. 174); залучення жінок до підймання і переміщення важких речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми (ст. 174); використання праці різних категорій жінок у нічний час (ст. 175-176), у надурочних роботах та під час відрядження, окрім встановлених Законами України випадків (ст. 177) [7]. Звідси виходить, що чинний Кодекс законів про працю досить чітко і строго регламентує порядок залучення жінок, вагітних

жінок, жінок із дітьми до трьох до чотирнадцяти років та жінок із дітьми з інвалідністю до окремих видів трудової діяльності.

Останньою внесеною зміною, яка стосується правового регулювання праці жінок, до Кодексу є затвердження Закону «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи» №4339-IX від 27.03.2025 р., що набув чинності 02.05.2025 р. Зокрема вдосконалення стосується статті 60 та надає право працевлаштованим жінкам (та чоловікам) з погодженням на це роботодавця працювати на умовах надомної чи дистанційної роботи «у разі навчання його дитини віком до 14 років у закладі загальної середньої освіти за дистанційною формою здобуття освіти відповідно до наказу (розпорядження) керівника такого закладу освіти на період такого навчання» [3]. У такий спосіб, законодавство допомагає жінкам, котрі намагаються поєднати роботу з вихованням дітей та сприяє охороні інституту сім'ї як однієї з провідних цінностей держави.

Характеризуючи КЗПП, вітчизняний дослідник, доктор юридичних наук та професор П.Д. Пилипенко розділяє норми у галузі охорони праці жінок на дві категорії – «1) ті, що регулюють право всіх працюючих жінок» та «2) ті, що регулюють права жінок у зв'язку з материнством» [13, с. 25]. Зауважимо, що до першого виду відносять статті 3, 13, 174, 175, а до другого – статті 26, 33, 55, 60, 63, 82, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 232 даного Кодексу. Таким чином, ми можемо погодитися з думкою більшості українських теоретиків права, які стверджують, що КЗПП загалом «містить досить широкі права та гарантії для працюючих жінок» [13, с. 25].

Постанова Кабінету міністрів України «Про Довгострокову програму поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства» №431 від 28.07.1992 р. стала однією з перших ланок у процесі побудови української системи «комплексного розв'язання проблем охорони праці жінок на підставі національних програм і державних напрямів з соціально/економічних питань» [14, с. 48]. Даний документ вказує на об'єктивну необхідність створення для

жінок належних умов праці, відповідно до яких вони б відчували менше дискомфортну та не перебували під тиском надмірних тягарів під час виконання трудових обов'язків. Зокрема, у розділі «Загальні положення» зазначеної Постанови підкреслюється питання подвійного «навантаження на жінок», серед факторів якого виділяють такі явища як: «виробництво і домашнє господарство, недоліки в організації їхньої праці, охорони здоров'я і соціально-побутового обслуговування» [10]. У такий спосіб держава визнає присутні труднощі під час трудової діяльності, що притаманні для жінок як окремої категорії працівників, яка потребує захисту їхніх прав, а також створює конкретизовану програму з «Поліпшення становища жінок у сфері виробництва» покликану розв'язати наявні проблеми.

Іншим нормативно-правовим документом, який регламентує порядок щодо питань, пов'язаних з трудовою діяльністю жінок, є Закон України «Про охорону праці» №2695-XII від 14.10.1992 р. Варто наголосити, що в ньому акцентується на потребі жінок в деяких пільгах та гарантіях щодо охорони їхньої праці через наявність «репродуктивної функції» та деякі причини «фізіологічного характеру» [12, с. 333]. Крім того, Закон дає визначення терміну «охорона праці» у ст. 1 кваліфікуючи його як організовану систему «правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності» [6]. У ст. 10 даного документу осібно зазначається про охорону праці жінок, вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, однак в цілому дана норма повторює положення КЗПП. Зауважимо, що виходячи з основних засад і принципів Закону України «Про охорону праці» вітчизняні дослідники й теоретики права виводять поняття охорони праці жінок, яке на їхню думку постає як окрема від інших «система норм, спрямована на те, щоб жінка могла успішно поєднувати свою репродуктивну роль з продуктивною, а також для запобігання несправедливого ставлення та дискримінації жінок через їх репродуктивну роль» [11, с. 55].

Значний поштовх у розвитку українського законодавства був пов'язаний з ухваленням Конституції України від 28.06.1996 р. Основний Закон також вплинув на формування вітчизняного механізму правового регулювання праці жінок затвердивши фундаментальні державні принципи рівності людей у правах (ст. 21) та узаконивши засади гендерної рівності (ст. 24). Разом із тим, згідно із статтею 43 конституційно закріплено право громадян на працю та гарантовані державою права на «на належні, безпечні і здорові умови праці» [8]. Вказана норма також містить положення про охорону праці жінок і наголошує на тому, що: «Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється» [8]. Таким чином, Конституція України гарантує захист трудової діяльності жінок та затверджує рівність жінок та чоловіків, у тому числі й у сфері праці.

Наступним після Основного Закону нормативно-правовим актом в українському законодавстві, який регулює окремі аспекти охорони праці жінок та присвоює їм особні пільги, став Закон України «Про відпустки» №505/96-ВР від 15.11.1996 р. Зокрема, він має низку статей (ст. 10, 17, 18, 19, 20), якими визначається надання жінкам певних прав на відпустки. Характеризуючи зазначені норми варто зауважити, що вони передусім стосуються вагітних жінок, жінок із дітьми до трьох років та жінок, які мають дітей з інвалідністю. Зазначені положення вказують на конкретні обставини, коли жінки мають право на відпустку – вагітність, пологи, догляд за дітьми до трьох років, піклування про дітей з інвалідністю [1]. Як висновок, пільги, які встановила держава, пов'язані з репродуктивною функцією жінок та необхідністю новонародженої та/чи малолітньої дитини в догляді її батьків.

Питання гендерної рівності між чоловіками та жінками у різних сферах життєдіяльності, і відповідно у галузі праці, було висвітлено в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків» №2866-IV від 08.09.2005 р. Даний нормативно-правовий акт дає визначення поняттю «гендерна рівність» визначаючи його як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам

обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [4]. Крім того, документ містить окрему главу, яка стосується трудової діяльності жінок та чоловіків – Розділ IV «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у соціально-економічній сфері». У статтях 17, 18, 19 та 20 визначаються основні засади гендерної рівності у питаннях пов'язаних із винагородженням за працю, укладання трудових договорів та угод, у сфері підприємництва та соціального захисту.

Водночас, вказані норми висувають конкретні вимоги до роботодавців для дотримання принципів рівності, як-от заборона у ст. 17 «в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей» [4]. У такий спосіб держава також сприяє охороні праці жінок у зв'язку з їхньою репродуктивною функцією. Разом із тим, статтею 6 зазначеного Закону не допускаючи дискримінацію за ознакою статі законодавство визнає «спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини» та «особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я», як необхідний компонент системи захисту праці жінок, а не обмеження прав і свобод людини та надання їй необґрунтованих привілеїв через упередження за ознакою статі чи будь-які інші традиційні уявлення [4].

Зауважимо, що черговим кроком у розвитку системи правового регулювання праці жінок відповідно до основних засад гендерної рівності став Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу та Переліку військових посад офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками» №74 від 22.03.2021 р., відповідно до якого усім офіцерам-жінкам було дозволено служити на всіх посадах з військово-обліковими спеціальностями «протипожежна охорона» [9]. Фактично, даний

документ став продовженням української гендерної політики з питань та усунення дискримінації жінок у сфері охорони праці, пов'язаної з упередженим ставленням до виконання ними конкретних обов'язків чи перебування на певних посадах «непритаманних» для жіночої статі. Крім цього нормативно-правового акту Міністерство оборони у 2016 р. «збільшило перелік дозволених для жінок рядових та сержантських посад», у 2017 р. «дозволило офіцерам-жінкам служити на кораблях і підводних човнах», а у 2020 р. зняло «обмеження щодо призначення жінок на офіцерські посади зокрема й у військових частинах спеціального призначення» [14, с. 47-48].

Одним з останніх рішень, які сприяли змінам у системі охорони праці жінок, стало затвердження Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-IX від 15.03.2022 р. Варто зауважити, що вказаний документ вважається чинним лише на час дії воєнного стану, і наразі Закон не втратив своєї сили, проте достовірно невідомо, чи його положення будуть збережені й реалізовані в іншому нормативно-правовому акті з питань трудової діяльності. З усім тим, стаття 9, яка регулює питання залучення до роботи окремих категорій працівників, постановляє, що: «У період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах». Крім того, стаття 8 дозволяє використання праці вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до одного року, чи дітей з інвалідністю у нічний час, проте лише за наявності їхньої на те згоди [5].

Отже, законодавство України від моменту затвердження Кодексу законів про працю у 1971 р. до внесення останньої поправки до нього згідно із Законом «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи» у 2025 р., сприяло створенню досить розгалуженої системи охорони праці жінок. До цього механізму захисту трудової діяльності

жінок, вагітних жінок, жінок з малолітніми дітьми та жінок, що мають дітей з інвалідністю входять норми імперативного та диспозитивного характеру. Правову основу зазначеної системи становлять: Конституція України, Кодекс Законів про працю, Закони України, Постанови Кабінету міністрів України та Накази Міністерства Оборони України. Усі ці нормативно-правові акти, які були проаналізовані раніше, сприяють створенню в державі належних умов праці для жінок, протидіють дискримінації за ознакою статі та підтримують жінок у процесі поєднання їхньої репродуктивної функції з продуктивною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. №505/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей використання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами» від 13.07.2023 р. №3238-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3238-20#n6> (дата звернення: 09.10.2025).
3. Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи» від 27.03.2025 р. №4339-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4339-20#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. №2866-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
5. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. №2136-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
6. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. №2695-ІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. №322-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
9. Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу та Переліку військових посад офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками» від 22.03.2021 р. №74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0423-21#Text> (дата звернення: 09.10.2025).

10. Постанова Кабінету міністрів України «Про Довгострокову програму поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства» від 28.07.1992 р. №431. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
11. Ковалевич С.П., Хоружа І.Г. Особливості правового регулювання умов праці жінок. *Молодий вчений*, № 5.1 (45.1), 2017 р., с. 54-57. URL: <https://surl.lu/aysgfd> (дата звернення: 09.10.2025).
12. Конопельцева О.О., Семенченко Т.В., Чебан Ю.В. Щодо питання правового регулювання праці жінок, пов'язаної з материнством. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 4, 2021 р., с. 332-335. URL: <https://surl.li/qnawou> (дата звернення: 09.10.2025).
13. Мотрич А.І. Особливості правового регулювання праці жінок в Україні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*, серія «Юриспруденція», № 9-2, том 2, 2014 р., с. 24-26. URL: <https://surli.cc/jlapsh> (дата звернення: 09.10.2025).
14. Шебанова Н., Сандига Я. Тенденції державного регулювання охорони праці жінок в Україні. *Матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 11 березня 2022 р.*, С. 47-49. URL: <https://surl.li/epkjjq> (дата звернення: 09.10.2025).

УДК 32(477.87)+342.7

ТІБЕКІНА Валерія,
студентка групи Т1-В24
Науковий керівник:
к. соц. наук **ГРУБІ Тетяна**

СВОБОДА СЛОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

У дослідженні проаналізовано взаємозв'язок між процесами формування та становлення громадянського суспільства в Україні та реалізацією принципів свободи слова. Визначено вплив останніх на розвиток демократичних процесів в сучасному українському суспільстві. Підкреслено,

що свобода слова є ключовим чинником формування активного громадянського суспільства, без якої демократичний розвиток неможливий. Сформовано висновок щодо того, що сьогодні ми спостерігаємо поступове утвердження цінностей демократії в Україні, виявлено проблеми, які гальмують означені процеси.

Ключові слова: громадянське суспільство, свобода слова, демократія, медіа, соціальна активність.

Громадянське суспільство є одним із основних складників демократичної держави, оскільки воно створює умови для формування активної, відповідальної та свідомої особистості. А його наявність передбачає існування незалежних від держави організацій, асоціацій, об'єднань громадян та інших інститутів, які реалізують права та інтереси людей у межах закону і сприяють розвитку демократичних процесів. За словами українського філософа Анатолія Карася, «розширення сфери свободи людини у приватному й соціальному вимірах – і є розвиток громадянського суспільства» [1, с. 23]. Це означає, що громадянська активність не може існувати без забезпечення свободи людини, а ключовим її проявом є право на вільне висловлювання думки, тобто свобода слова.

Свобода слова є базисним елементом демократії, оскільки вона забезпечує можливість відкритого обговорення суспільних проблем, критику дій влади та вплив громадян на процес прийняття рішень. В Україні ситуація зі свободою слова є складною та суперечливою. За даними Київського міжнародного інституту соціології, лише 13,7% українців вважають, що в країні існує повна свобода слова [3]. Це свідчить про наявність значних викликів, пов'язаних із інформаційною політикою, тиском на журналістів, цензурою та пропагандою. Проте навіть у таких умовах українські медіа, активісти та громадські організації демонструють високий рівень стійкості та прагнення до розвитку демократичного суспільства, постійно відстоюючи право громадян на об'єктивну інформацію.

Важливо також підкреслити, що свобода слова - це не тільки юридичне право, а й показник моральної та соціальної зрілості суспільства. Вона вимагає від громадян відповідальності та усвідомлення наслідків власних

висловлювань. Платформа «ГУРТ» підкреслює, що «Свобода – це не про «говорити, що попало», а про нашу здатність конструювати кращий світ і прогресивніше суспільство» [4]. У цьому контексті свобода слова не є анархією, а передбачає певні етичні рамки та культуру дискусії. Письменник Василь Шкляр додає, що «свобода слова – це передусім відповідальність за кожне сказане слово» [5]. Таким чином, свобода слова тісно пов'язана з розвитком громадянської свідомості, моральної відповідальності та соціальної зрілості населення.

Громадянське суспільство та свобода слова взаємопов'язані і впливають на формування критичного мислення та активної соціальної позиції. Відкрита дискусія дозволяє людям аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та відстоювати свої права мирними засобами. Без свободи слова критика влади стає неможливою, а демократичні інституції втрачають сенс. Здатність до критичного аналізу та публічної дискусії є ключовою характеристикою громадянського суспільства, що робить його стійким і здатним протистояти авторитаризму.

Сучасні українські медіа та громадські ініціативи демонструють активне утвердження свободи слова. Журналісти, блогери, науковці та активісти регулярно висвітлюють суспільно важливі питання, здійснюють аналітику та формують громадську думку. Водночас необхідно зазначити, що наявність свободи слова не гарантує її безмежне використання без відповідальності. Як підкреслюють експерти, для ефективного функціонування демократії необхідне поєднання правового забезпечення свободи слова з етичними нормами та громадянською культурою [2, с. 47].

Свобода слова також є важливим показником розвитку демократичних процесів у контексті соціально-політичних змін. В Україні протягом останніх років відзначається зростання громадської активності, розвитку інтернет-платформ та незалежних медіа, що створює умови для більш відкритого обговорення проблем суспільства. Однак численні випадки переслідування

журналістів, цензури та тиску на медіа свідчать про те, що демократичні свободи ще не досягли повного рівня реалізації [3].

Надзвичайно важливим у цьому контексті є розвиток медіаграмотності та освіти громадян щодо їхніх прав і обов'язків у демократичному суспільстві. Адже, тільки усвідомлення власної відповідальності за слова та дії дозволяє використовувати свободу слова конструктивно, сприяє формуванню прогресивного та відповідального громадянського суспільства.

Таким чином, свобода слова є ключовим елементом громадянського суспільства та демократичної держави. Вона формує критичне мислення, підтримує соціальну відповідальність, забезпечує публічний контроль та сприяє демократичному розвитку. В Україні триває поступове утвердження цих цінностей, а завдання кожного громадянина полягає не лише у користуванні свободою, а й у її захисті. Як зазначав Вольтер: «Я не згоден із жодним словом, яке ти говориш, але готовий померти за твоє право це сказати». Ця цитата підкреслює важливість свободи слова як ключового елемента демократії та нагадує про потребу відповідального її використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Карась А. Етика свободи і солідарності у громадянському суспільстві. Львів: Журнал «І», 2001. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n21texts/karas.htm> (дата звернення 12.11. 2025).
2. Slinko T., Mits A. Problems of realization right to freedom of speech in information internet-sources. *Pravova derzhava*, 2023. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/143548> (дата звернення 16.11. 2025)
3. Zmina. Лише половина українців вважає, що в країні є свобода слова. 2018. URL: https://zmina.info/news/lishe_polovina_ukrajinciv_vvazhaje_shho_v_krajini_j_e_svoboda_slova/ (дата звернення 16.11. 2025)
4. ГУРТ. Свобода вираження поглядів - це про гідність. 2021. URL: <https://gurt.org.ua/articles/109159/> (дата звернення 18.11. 2025)
5. Шкляр В. Гласність і свобода слова. *Універсум*. 2003. № 4. URL: <https://universum.lviv.ua/> (дата звернення 19.11. 2025)

УДК 17.023.1

ТОДОРИКО Софія,
студентка групи PO1-B23

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент **СУЛЯТИЦЬКА Тетяна**

ЕТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ АРІСТОТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МОРАЛІ

У статті досліджено еволюцію етики доброчесності від античності до сучасності, демонструючи її релевантність для початкової освіти, де виховання чеснот є ключовим для формування моральної особистості дитини. Проаналізовано, як аристотелівські ідеї можуть бути адаптовані для сучасної моралі, сприяючи гармонійному розвитку суспільства. Розглянуто історичний розвиток теорії, її еволюцію до сучасного етапу та використання в освітній галузі, наголошено на її значущості для майбутніх педагогів.

Ключові слова: етика, доброчесність, Арістотель, чесноти, освіта, мораль, суспільство, виховання.

Етика доброчесності Арістотеля, викладена в його праці «Нікомахова етика», є одним із фундаментальних підходів у філософії моралі, який акцентує увагу на розвитку характеру людини через культивування чеснот. Ця теорія контрастує з деонтологічними чи утилітаристськими підходами, фокусуючись не на правилах чи наслідках дій, а на внутрішній досконалості особистості. Арістотель вважав, що доброчесність – це «золота середина» між крайнощами, а найвищою метою життя є евдаймонія – щасливе, процвітаюче життя, досягнуте через практичну мудрість (фронезіс).

В історичному контексті етика доброчесності Арістотеля (384–322 рр. до н.е.) була розроблена в IV столітті до н.е. як відповідь на етичні питання античного суспільства, де акцент робився на ролі громадянина в полісі. Філософ античності розрізняє моральні чесноти (як мужність, справедливість) та інтелектуальні (як мудрість), підкреслюючи, що вони формуються через звички та виховання. Переходячи до сучасного світу, ця теорія набуває нової актуальності в контексті викликів глобалізації, технологічного прогресу та моральних дилем, таких як етика штучного інтелекту, екологічна відповідальність чи професійна етика в освіті.

Сучасні дослідники, такі як Aleksandra Kuzior та Irena Marszałek-Kotzur [2], пропонують використовувати аристотелівську етику як натхнення для розвитку сучасної етичної думки, інтегруючи її з емпіричними підходами. Kevin Mixon [3] аналізує роль етики доброчесності в розв'язанні сучасних моральних дилем, підкреслюючи її переваги в формуванні характеру. Michel Crose та Maria Silvia Vaccarezza [4] критично оцінюють відродження етики доброчесності, вказуючи на її адаптацію до сучасних наративів. В українському контексті Пономаренко О.В. [5] застосовує аристотелівську етику до стратегій академічної доброчесності, а Mark Dimmock і Andrew Fisher [6] надають доступний огляд аристотелівської теорії для освітніх цілей.

Етика доброчесності Аристотеля є одним із найвпливовіших етичних вчень в історії філософії. Розроблена в «Нікомаховій етиці», вона фокусується на розвитку чеснот як шляху до евдаймонії – повноцінного, щасливого життя. У сучасному світі, де моральні дилеми ускладнюються технологіями та соціальними змінами, ця теорія набуває нової актуальності. Особливо в контексті початкової освіти, де формування характеру є основою виховання, аристотелівська етика може слугувати інструментом для розвитку моральної свідомості дітей.

Аристотель розглядав етику як практичну науку, спрямовану на досягнення добра. Він розрізняв моральні чесноти, які формуються через звички, та інтелектуальні, пов'язані з розумом. Основним поняттям є «золота середина» – гармонійний баланс між надмірністю та нестачею. Наприклад, мужність – це середина між боягузтвом і безрозсудністю. Фронезіс (практична мудрість) є ключем до правильного застосування чеснот у конкретних ситуаціях.

В античному контексті ця етика була орієнтована на життя в полісі, де чесноти громадянина забезпечували гармонію суспільства. Аристотель підкреслював роль виховання у формуванні характеру, що резонує з сучасними педагогічними підходами [6]. Його теорія вплинула на середньовічну філософію, зокрема через Фому Аквінського, але в Новий час

була витіснена кантіанським деонтологізмом та утилітаризмом. У XIX столітті філософи, як Фрідріх Ніцше, критикували аристотелівську етику за її елітарність, але це не зменшило її значення як основи для етичних роздумів.

У XX–XXI століттях спостерігається відродження етики доброчесності, ініційоване філософами як Елізабет Анскомб. Сучасні автори, такі як Michele Croce та Maria Silvia Vaccarezza [4], критично аналізують цей наратив, вказуючи на те, що «відродження» є радше адаптацією, ніж відновленням. У контексті сучасних викликів, як етичні питання в AI (штучний інтелект) чи екології, аристотелівська етика пропонує фокус на характері, а не лише на правилах.

Kevin Mixon [3] демонструє, як етика доброчесності допомагає в розв'язанні дилем, наприклад, у професійній етиці, де важливий не тільки результат, а й моральна зрілість особи Aleksandra Kuzior та Irena Marszałek-Kotzur [2] пропонують інтегрувати аристотелівські ідеї з сучасною етикою, роблячи акцент на дії та моральному злі. В українському академічному середовищі Пономаренко О. В. [5] застосовує аристотелівську етику до доброчесності в освіті, підкреслюючи її роль у запобіганні плагіату та формуванні моральних зобов'язань.

Сучасна мораль стикається з новими викликами, такими як цифрова етика. Аристотелівська «золота середина» може застосовуватися до соціальних мереж, де баланс між свободою вираження та відповідальністю запобігає токсичності. Дослідження показують, що етика доброчесності ефективна в корпоративній культурі, де чесноти лідерства сприяють етичним рішенням [3]. Крім того, в контексті глобальних криз, як пандемія COVID-19, аристотелівські ідеї про спільне благо допомагають у формуванні політики, орієнтованої на процвітання спільноти.

У сфері початкової освіти аристотелівська етика доброчесності набуває особливого значення, оскільки діти на цьому етапі формують базові моральні звички. Виховання чеснот через ігри, історії та приклади допомагає дітям знаходити «золоту середину» в стосунках. Наприклад, вчення про

справедливість через групові заняття розвиває емпатію та відповідальність. Сучасні емпіричні дослідження, натхненні Арістотелем, показують, що розвиток фронезісу сприяє кращому моральному прийняттю рішень [3].

В українській освітній системі, де акцент робиться на патріотичному вихованні, арістотелівська етика може інтегруватися з національними цінностями, формуючи громадянську свідомість. Педагоги можуть використовувати методи, як рольові ігри, для культивування чеснот, що відповідає вимогам Нової української школи. Дослідження Пономаренко О.В. [5] підкреслює, як виховання чеснот сприяє академічній доброчесності з раннього віку, запобігаючи копіюванню та заохочуючи оригінальність.

Крім того, у контексті інклюзивної освіти арістотелівська теорія допомагає розвивати толерантність як чесноту, балансує між байдужістю та надмірною опікою. Емпіричні дані з міжнародних досліджень вказують на те, що програми, засновані на етиці доброчесності, покращують соціальну адаптацію дітей [1]. Таким чином, для здобувачів спеціальності «Початкова освіта» вивчення цієї теорії є не лише теоретичним, а й практичним інструментом для майбутньої професійної діяльності.

Етика доброчесності Арістотеля залишається релевантною в сучасній моралі, пропонуючи цілісний підхід до етики. Переходячи від античності до сучасності, вона адаптується до нових викликів, особливо в освіті. Для студентів початкової освіти вивчення цієї теорії сприяє формуванню не тільки знань, а й моральної особистості, необхідної для суспільства. Подальші дослідження можуть зосередитися на емпіричному тестуванні арістотелівських ідей у цифровому навчальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Арістотель Нікомахова етика / Переклав з давньогрецької Віктор Ставнюк. Київ: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Aristotle/Nikomakhova_etyka.pdf
2. Kuźior A., Marszałek-Kotzur I. Aristotle's virtue ethics as an inspiration to develop contemporary ethical thought / KONŠTANTÍNOVE LISTY. 2022. Vol. 15, № 2, С. 195–202. DOI: 10.17846/CL.2022.15.2.195-202.

3. Mixon K. The role of virtue ethics in modern moral dilemmas / *International Journal of Philosophy*, 2024. Vol. 3, № 4, С. 14–28. DOI: 10.47941/ijp.2094.
4. Croce M., Vaccarezza M. S. The revival of virtue ethics: critical remarks on a commonplace narrative / *The Journal of Value Inquiry*, 2024. DOI: 10.1007/s10790-024-09986-5.
5. Пономаренко О. В. Аретологічна етика в стратегіях академічної доброчесності *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”», 2023. Вип. 46 (10–11), С. 67–75. URL: https://www.journaldiscourse.com/files/pdf/OD-46_10-11_2023.pdf
6. Dimmock M., Fisher A. Арістотельська етика чесноти // *LibreTexts Ukrainiska*, 2022. Режим доступу: [https://ukrayinska.libretexts.org/Гуманітарні_науки/Філософія/Етика_\(Dimmock_i_Fisher\)_Арістотельська_етика_чесноти/](https://ukrayinska.libretexts.org/Гуманітарні_науки/Філософія/Етика_(Dimmock_i_Fisher)_Арістотельська_етика_чесноти/)

УДК 32(075.8)+004.8

ХАРЧУК Олександра,
студентка групи P1-B22z
Науковий керівник:
к. соц. наук ГРУБІ Тетяна

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРОПАГАНДА У СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙНАХ

У статті розглянуто особливості інформаційних війн у сучасному світі, їх вплив на суспільство та державну безпеку, а також аналізуються основні засоби та механізми їх ведення. Окреслено вітчизняний досвід протидії інформаційним загрозам у контексті гібридної агресії. Проаналізовано традиційні та цифрові інструменти інформаційного впливу, психологічні й технологічні механізми, а також виклики та наслідки для національної безпеки держави.

Ключові слова: інформаційна війна, гібридна агресія, пропаганда, дезінформація, медіаграмотність, психологічні операції, технологічні інструменти.

Інформаційні війни стали однією з ключових форм протистояння у ХХІ ст. У контексті гібридної агресії вони вже не є другорядним явищем, а є повноцінним інструментом державної стратегії та безпеки. Україна особливо відчуває цей феномен, адже інформаційний вплив супроводжує військові дії, які наразі відбуваються на території нашої держави.

Інформаційна війна є формою конфлікту, в якій інформація (повідомлення, фейки, пропаганда, дезінформація) використовується як зброя для впливу на суспільну свідомість та громадську думку. Її активно вивчають українські дослідники. Так Л. Шептицька, О. Ременяк та М. Захарчин [5], аналізують історичний розвиток інформаційних війн, їх складну, часто суперечливу природу та вплив на суспільну думку.

Інформаційні війни нерозривно пов'язані з концепцією гібридної війни, де поряд із звичайними військовими заходами використовуються політичні, економічні та інформаційні методи тиску. Український досвід демонструє, що саме інформаційні операції стали важливою складовою російської агресії [4, с.168] Джерелознавчий аналіз гібридних війн в Україні вказує на такі механізми, як пропаганда, інформаційні атаки, дезінформація та маніпуляції [3].

Засоби інформаційної війни включають традиційну пропаганду, цифрові технології та військово-технічні системи. Традиційна пропаганда охоплює медіа та ЗМІ, психологічні операції та політичну маніпуляцію. Дослідження І. Ващенка та Е. Полтавського описують алгоритм таких операцій у контексті інформаційних операцій росії проти України [2].

Цифрові технології, зокрема соціальні мережі, боти, автоматизовані акаунти та системи маніпулятивного впливу (NLP), стали потужним інструментом для поширення дезінформації на рівні масової свідомості. Розширюють цей спектр технологічні та військові засоби, які включають системи управління, кібернетичні операції тощо. Такі системи дозволяють синхронізовано управляти компонентами збройних сил і отримувати інформаційну перевагу [1, с.113].

Механізми ведення інформаційної війни охоплюють також організаційні, психологічні та технологічні аспекти. Організаційні механізми включають спецоперації, створення команд для ведення спеціальних інформаційних операцій, гібридну координацію державних, військових та медійних структур, а також публічну дипломатію, спрямовану на формування

необхідних наративів у міжнародній спільноті. Психологічні механізми, в свою чергу, передбачають маніпуляції свідомістю через фейки, викривлення фактів, поширення страху та дезорієнтацію аудиторії. Психологічний тиск використовується також для підриву довіри до інститутів та загальної деморалізації населення.

Інформаційні війни породжують низку викликів і негативних наслідків. А відсутність чітких правових механізмів їх регулювання ускладнює протидію загрозам, пов'язаним з маніпуляціями, порушенням приватності та використанням ІІІ. Інформаційна війна може підірвати легітимність інститутів, розділити суспільство на різні табори. Саме тому, одним із ключових завдань ЗМІ, освіти є підвищення стійкості суспільства до фейків та наративів через розвиток критичного мислення та медіаграмотності.

Отже, інформаційні війни є не побічним, а центральним елементом сучасних міжнародних, політичних, військових конфліктів. Вони використовують широкий спектр засобів: від традиційної пропаганди до найсучасніших технологій та мережевих систем управління. Механізми ведення інформаційної війни включають організаційні структури, психологічні тактики та технологічні інструменти. Для протидії інформаційним загрозам необхідні інституційні, технологічні та освітні зусилля, формування механізмів контрпропаганди, підвищення медіаграмотності та законодавче врегулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Беспалько О. В., Кучеренко Ю. Ф., Власік С. М. та ін. Інформаційні війни сучасності та застосування мережецентричних систем управління військового призначення. *Системи озброєння і військова техніка*. 2023. Вип.2. С.112-134.
2. Ващенко І. В., Полтавський Е. М. Теорія і практика проведення спеціальних інформаційних операцій в умовах російсько-української війни. *Державна безпека*. 2024. 1(3). С.33-42.

3. Джерелознавчий аналіз проблематики гібридних війн в сучасному дискурсі України. *Публічне урядування*. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/1372?utm_source=chatgpt.com) (дата звернення 14.11.2025).
4. Кириченко Ю. В., Сергієнко Т. І., Сластін В. О. Інформаційні війни як інструмент гібридної агресії: український досвід. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. Вип. 6. С.167-174.
5. Шептицька Л., Ременяк О., Захарчин Н. Досвід інформаційних війн в історії та сучасності як об'єкт досліджень сучасної науки та освіти. *Українські історичні студії*. 2024. URL: https://phh.dspu.edu.ua/article/view/305157?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 12.11.2025).

УДК 165.18: 316.77

ШУТЯК Валерія,
учениця Кам'янець-Подільського ліцею,
м. Кам'янець-Подільський
Науковий керівник:
к. філософ. н., доцент ПЛАХТІЙ Маріанна

ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЇ В МЕДІАПРОСТОРІ

У статті висвітлено роль логічних помилок у формуванні хибних переконань та механізмів маніпуляції масовою свідомістю. Аналізується, як логічні помилки перетворюються на ключовий інструмент пропаганди та дезінформації у сучасному медіапросторі. Дослідження базується також на когнітивній психології, пояснюючи ефективність помилок схильністю людського мислення до «психологічної економії». Проводиться класифікація та детальний розгляд найбільш поширених маніпулятивних помилок, демонструючи, як вони використовуються для руйнування раціональної основи комунікації та закріплення політичних і воєнних міфів. Стаття підкреслює необхідність розвитку критичного мислення як головного засобу протидії інформаційним впливам.

Ключові слова: логічні помилки, маніпуляція свідомістю, критичне мислення, пропаганда, когнітивна упередженість, софізми, медіаграмотність.

Актуальність теми. У сучасних умовах гібридних війн інформаційний простір стає одним із головних полів протистояння. Активно застосовує російська федерація засоби пропаганди та дезінформації, спрямовані на

спотворення фактів, підрив довіри до українських інституцій, формування хибних уявлень про події війни. Важливим інструментом таких маніпуляцій є логічні помилки, що використовуються для створення ілюзії аргументованості неправдивих тверджень, емоційного впливу та когнітивної дезорієнтації масової аудиторії.

Мета дослідження – класифікувати та проаналізувати основні типи логічних помилок, що використовують в російському пропагандистському дискурсі, а також визначити їхню роль у формуванні маніпулятивних наративів та впливі на суспільну свідомість.

У сучасному інформаційному просторі, перенасиченому медіа-повідомленнями та політичними наративами, здатність до критичного мислення набуває стратегічного значення. Фундаментальною проблемою, що підриває раціональну основу суспільної комунікації, є поширення логічних помилок. Логічні помилки слід визначити як фундаментальні вади аргументації, що порушують правила логічного висновку, вони роблять аргумент недійсним, навіть якщо його засновки здаються істинними. Свідоме застосування цих помилок маніпуляторами перетворює їх на основний інструмент маніпуляції масовою свідомістю. Логічні помилки – це порушення апробованих форм мислення, тих його законів і правил, котрі у випадку істинних засновків дозволяють доходити істинних висновків [1, с. 51].

Маніпулятори використовують помилки, оскільки вони дозволяють швидко та ефективно досягати цілей, уникаючи ґрунтовної перевірки. Логічні помилки є не просто похибками, а руйнівним механізмом, що цілеспрямовано використовується для формування неправдивих чи недоведених ідей у суспільстві.

Вплив логічних помилок у масовій комунікації пояснюють не лише майстерністю маніпулятора, але й внутрішньою схильністю людського мозку до психологічної «економії». Ізраїльсько-американські психологи Деніел Канеман та Амос Тверські виявили розповсюджену схильність до когнітивної упередженості та «економії» зусиль. Людське мислення функціонує у двох

основних режимах, які відомі як «Система 1» (швидке, інтуїтивне, емоційне) та «Система 2» (повільне, логічне, аналітичне) [2].

Деніел Канеман лауреат Нобелівської премії з економіки 2002 року детально описав когнітивні упередження, які призводять до ірраціональних рішень. Когнітивні упередження є систематичними помилками у мисленні, які виникають через необхідність мозку швидко обробляти великі обсяги інформації. Наприклад, упередженість підтвердження є схильність шукати і приймати інформацію, що підтверджує вже наявні переконання. Економія зусиль, або когнітивна мінімізація полягає в тому, що мозок прагне використовувати менш енергоємну «Систему 1», адже аналіз складної аргументації та перевірка фактів вимагає залучення енергоємної «Системи 2». Люди схильні приймати прості, емоційні аргументи, що містять логічні помилки, оскільки це вимагає менших когнітивних зусиль, ніж складний, раціональний аналіз. Маніпулятори використовують цю когнітивну вразливість для швидкого поширення своїх наративів, оминаючи критичний фільтр аудиторії.

Оскільки логічні помилки ефективно активують «Систему 1» (інтуїцію та емоції), то вони створюють ілюзію логічності та обґрунтованості там, де насправді її немає. Наприклад, емоційний «аргумент до більшості» здається правдивим, оскільки створює відчуття приналежності та соціального схвалення, адже призводить до закріплення неправдивих або недоведених ідей у суспільній свідомості. Мозок, прийнявши емоційний чи простий висновок, рідко повертається, щоб перевірити його логічну коректність. Таким чином, маніпуляція успішна не тому, що люди нерозумні, а тому, що вони є «когнітивними скнарами», які свідомо чи несвідомо обирають шлях найменшого когнітивного опору.

Найбільш розповсюдженими є помилки хибних причинно-наслідкових зв'язків, які спрямовані на створення неіснуючих зв'язків між подіями, що призводить до хибних висновків про причини та наслідки. До таких помилок

належать наступні помилки: «Після цього, отже, через це», «Поспішне узагальнення», «Солом'яне опудало».

Помилка «Після цього, отже, через це» («Post hoc ergo propter hoc») – створення хибної видимості причинності між двома подіями, що відбулися послідовно. Таким є класичний інструмент закріплення хибних переконань про ефективність або небезпеку певних дій. Приклад: «Одразу після того, як Україна отримала великий пакет військової допомоги від США та союзників (Подія А), Наступ на певній ділянці фронту був невдалим. (Подія Б). Отже, це західне озброєння неефективне». Пропаганда встановлює прямий хронологічний зв'язок: спочатку отримали допомогу (А), а потім зазнали невдачі (Б). Справжня причина військової невдачі (Б) ігнорується. Вона може бути спричинена: комплексним плануванням операції, силою оборони противника, погодними умовами, логістикою, браком досвіду чи іншими об'єктивними факторами.

Помилка «Поспішне узагальнення» («Hasty generalization») передбачає використання кількох нерепрезентативних, часто негативних, подій для декларування «загального колапсу» або широкого, необґрунтованого правила. Приклад: «Дві негативні події в армії, полон чи інцидент свідчать про загальний «колапс» і «моральне розкладання» Збройних Сил України в цілому». Така помилка дозволяє підмінити необхідність системного аналізу простим емоційним вироком, підживлюючи упередження та страх.

Помилка «Солом'яне опудало» (Straw Man) передбачає атакування позиції, котру співрозмовник насправді не займає, з причини, що її набагато легше спростувати, ніж фактичну позицію [3, с. 74]. Ця помилка дозволяє переконати людей, що опонент дотримується абсурдних чи екстремальних поглядів, які насправді він не висловлював, що полегшує його «спростування» та сприяє формуванню негативних переконань про нього. Наприклад, «Міністерство культури пропонує обмежити показ російськомовного контенту та збільшити фінансування українських культурних проєктів для захисту національного простору». Пропаганда: «Вони хочуть тотально заборонити

будь-яку іншу мову, крім української, і повністю ізолювати країну від світової культури! Вони повертають нас у середньовіччя». У цьому випадку, «Солом'яне опудало» дозволяє маніпуляторам перемогти в очах аудиторії, атакуючи вигадану, крайню позицію, замість того, щоб логічно протистояти поміркованій та обґрунтованій ініціативі, наприклад, просте збільшення квот чи фінансування.

У масовій комунікації, особливо у ЗМІ та соціальних мережах, логічні помилки використовують для швидкого емоційного впливу, обходячи критичне мислення. Найбільш часто вживаними є застосування помилок емоційного тиску, або помилки релевантності: «Аргумент до більшості» та «Аргумент до авторитету».

Помилка «Аргумент до більшості» (*Argumentum ad populum*) є помилкове переконання, що істина визначається популярністю, чи згодою більшості, що створює психологічний тиск на індивіда прийняти групове переконання [4, с. 247]. Доприкладу, теза: «напад на сусідню країну є необхідним, бо «це знають усі справжні громадяни». Пропаганда прагне створити враження, що «немає жодної дискусії» і що «правильний висновок» вже прийнятий більшістю, що створює психологічну пастку: індивіду важко протистояти тому, що «вважає правдою» весь його соціальний гурт. Істинність твердження, наприклад, чи є війна справедливою, замінюється його популярністю. Якщо «всі» так вважають, значить це «правда».

Помилка «Аргумент до авторитету» (*Argumentum ad verecundiam*) означає використання популярних осіб (акторів, спортсменів) для обґрунтування тез, що не стосуються їхньої сфери компетенції (наприклад, політичних чи медичних питань), що підвищує довіру до хибного твердження. У контексті пропаганди ця помилка використовується для підвищення довіри до хибного твердження через популярність або публічний статус особи. Приклад: «рішення про стратегічний відступ на фронті є правильним, оскільки про це заявив відомий кореспондент». Істинність твердження базується не на даних розвідки чи військовому досвіді, а на популярності спікера. Така

помилка є особливо небезпечною у воєнний час, коли точна та компетентна інформація має вирішальне значення, оскільки вона деформує суспільну оцінку серйозних подій.

Часто під час маніпуляції використовують помилки персоналізації та відволікання. Такі помилки мають на меті не спростування аргументу, а дискредитацію джерела або зміну теми, щоб уникнути розгляду суті.

Помилка «Аргумент до особистості» (*Ad Hominem*) показує напад на характер опонента замість аналізу його аргументу, що відволікає аудиторію від змісту дискусії та створює негативний образ опонента, незалежно від істинності його слів [5, с. 57]. Приклад. Офіційний представник ЗСУ або Міністерства оборони надає оперативну інформацію про ситуацію на фронті та оголошує про плани наступальних чи оборонних дій. Пропагандисти, замість спростування фактів на фронті, атакують спікера: «це говорить той, він же некомпетентний (або «раніше був коміком», або «займався бізнесом»), його слова не варті довіри». У цьому випадку, «*Ad Hominem*» використовується не для перемоги в логічній суперечці, адже докази на фронті перевірити важко, а для систематичного підриву довіри до будь-яких офіційних українських заяв. Якщо суспільство вірить, що «всі, хто говорить, є некомпетентними», воно стає вразливим до пропагандистських наративів.

Помилка «Відволікаючий маневр / Червоний оселедець» (*Red Herring*) – це свідоме введення абсолютно нерелевантної, але емоційно зарядженої теми у дискусію. Метою застосування є відволікти увагу аудиторії від слабкості основного аргументу чи від неприємної істини. Приклад: Інформація про звірства та воєнні злочини на окупованих територіях у Бучі, Ірпіні. Світові ЗМІ висвітлюють факти злочинів. Пропагандисти негайно вкидають у свій інформаційний простір або звертаються до міжнародної аудиторії з розповідями про те, що «українці самі історично винні» чи «їхні дії загрожують нашій культурі». Дискусія про відповідальність за злочини, яку неможливо заперечити підмінюється дискусією про «історичну легітимність» чи «світоглядний конфлікт». Помилка «*Red Herring*» є надзвичайно

ефективною в пропаганді, оскільки вона створює інформаційний шум і успішно відволікає увагу масової свідомості від ключових, але не вигідних істин.

Розглянуті чотири групи помилок демонструють, як маніпулятори руйнують раціональну основу комунікації, дозволяючи поширювати хибні переконання та контролювати суспільні настрої.

Таким чином, логічні помилки є не просто академічними похибками, а фундаментальними вадами аргументації, які, будучи свідомо застосовані, перетворюються на потужний інструмент софістики та маніпуляції у масовій комунікації. Вони успішно експлуатують психологічну «економію» людського мислення, звертаючись до швидкої, інтуїтивної системи, ігноруючи при цьому необхідність раціонального аналізу. Свідоме і широке використання логічних помилок має руйнівний вплив на суспільну свідомість. Помилки руйнують раціональну основу комунікації, підміняючи доказовість переконливістю, що призводить до закріплення неправдивих або недоведених ідей. Шляхом дискредитації опонентів та відволікаючих маневрів маніпулятори уникають суттєвого обговорення проблем, що критично важливо для збереження їхнього впливу.

Логічні помилки є головною зброєю в інформаційній війні та політичній маніпуляції, вони дозволяють поширювати хибні переконання, дестабілізувати суспільні настрої та ефективно контролювати масову свідомість, мінімізуючи при цьому зусилля на надання істинних та обґрунтованих фактів. Критичне мислення, засноване на знанні та здатності виявляти ці помилки, є єдиним надійним захистом проти такого типу впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Плахтій М. П., Сулятицька Т. В. Критичне мислення: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Комп'ютерно-інформаційна лабораторія історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2024. 56 с.

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8118/Plakhtii-M.-Suliatytska-T.-Krytychne-myslennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2. Канеман Д. (Kahneman D.). Мислення: швидке та повільне. Farrar, Straus and Giroux. *Наш Формат*. 2017. 488 с.
3. Х'юмер Майкл. Знання. Реальність. Цінність: *Вступ до аналітичної філософії майже для всіх*. Дух і Літера. 2024. 404 с.
4. Конверський А.Є. Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 370 с.
5. Мельник Я. Г. Помилки у системі традиційної логіки. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. 106 с.
6. Основи медіаграмотності: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / укладач Г.В. Шумицька. Ужгород, 2023. 45 с.
7. Критичний аналіз медіатекстів. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/mediakulturaschool2/uroki-10-klas/kriticnijanalizmediatekstiv>
8. Медіаграмотність: як не піддаватися маніпуляціям. Режим доступу: https://prometheus.org.ua/course/coursev1:Prometheus+MEDIA_L101+2022_T3

Розділ 2. ЛЮБОМУДРІЄ (ЕСЕ)

ВАСИЛИНЧУК Катерина,
студентка групи Ukr1-M24
Науковий керівник:

ЧИ МОЖЕ МОВА БУТИ ІНСТРУМЕНТОМ ДИСКРИМІНАЦІЇ?

Насправді, питання риторичне. Українці і без філологічної освіти знають священну істину: мова – зброя. Вона, навіть на внутрішньому рівні, визначає – хто має право голосу, а хто існування на маргінесі.

Сучасна українська література з життєво-іронічною інтерпретацією допомагає усвідомити як мова підкріплює та, водночас, долає нерівність. Діалоги постмодерних персонажів показують, що комунікація є боротьбою за власний куточок у світі. Інколи і мовчання стає криком, панічним та оглушним. Воно проникає туди, де слова вже безсилі.

Утім, дискримінаційний потенціал є не лише у гендерних аспектах, а й етнічних чи національних. Цей дискурс чітко аналізуємо у художніх текстах. Наприклад, у романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» лакмусовим папірцем адекватності і наявності критичного мислення є мови, кримськотатарська й українська. Незважаючи на «багатонаціональний» Крим, мовні маркери тільки розділяють. Вони існують в єдиному просторі, але в нерівних умовах.

Певні патріархальні практики кримських татар додатково обмежують. Тому мовна дискримінація поєднується з гендерною. Жіночі голоси подвійно приглушені. Якщо чоловік мовчить – це вважається мужньою, мудрою стриманістю. Якщо жінка – нібито так і треба; її слово не надто важливе. Іронія у тому, що саме мовчанка ріже найглибше, тільки суспільство вдає, що не чує. Отакий от мовленнєвий оксюморон: говори, але не факт, що почують; мовчи, ми інтерпретуємо це замість тебе.

Безперечно, мова – не єдиний інструмент дискримінації. Це лише верхній шар ґрунту, під яким «археологи» відкопують політичні уламки, культурні черепи та економічні кістяки. Не всі люблять «порпатись» у землі,

тому зручніше дорікати одне одному не тією мовою. Усе ж просто: почув «чужий» голос – отже небезпека.

У цій невимушеності і твориться трагедія. Мова, з простору для діалогів і дискусій, стає паролем для своїх-чужих. Можливо, іронія в тому, що зброя в наших мовленнєвих апаратах є водночас ключем? То що ж ми оберемо: відчиняти, захищатись чи (та) вбивати?

ВОРОЖЕЙКІНА Вікторії,
студентка Sol1-B24 групи

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент НАЙЧУК Антон

«ГАРНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЧАСУ РОБИТЬ ЧАС ЦІННІШИМ» (ЖАН-ЖАК РУССО)

Час – це джерело, яке втратишви один раз, неможливо повернути. Філософ Жан-Жак Руссо підкреслив важливість його раціонального використання, зазначаючи, що добре проведений час стає ще більш цінним. У нашому сучасному світі спосіб, у який ми розпоряджаємося своїм часом, значною мірою впливає на нашу продуктивність та саморозвиток. Ефективне управління часом сприяє покращенню якості життя, тоді як не правильний розподіл знижує його цінність.

Ефективне планування часу дозволяє бути продуктивнішим, встигати виконувати більше справ і водночас мати час на відпочинок. Визначення пріоритетів дозволяє зосередитись на найважливіших завданнях, які наближають до цілей, забезпечуючи максимальну віддачу від докладених зусиль. Так, студент, який готується до іспитів, може спрямувати увагу на освоєння ключових тем замість того, щоб витратити час на менш важливі елементи, тим самим покращуючи результати свого навчання. Зволікання суттєво впливає на ефективність, адже відкладання важливих справ на потім часто призводить до поспішного виконання в останній момент, що погіршує якість результату та підвищує рівень стресу. Створення чіткого розпорядку

наприклад, постійних ранкових звичок або визначення часових проміжків для навчання, допомагає формувати корисні звички й підтримувати дисципліну. Така організація зменшує втому від постійного прийняття рішень і дозволяє зберігати темп, показуючи, як добре спланований час може стати дієвим засобом для досягнення цілей.

Окрім продуктивності, ефективне використання часу збагачує саморозвиток і покращує загальне самопочуття. Якщо регулярно виділяти час на навчання й розвиток нових навичок, можна розширити свої знання, відкрити нові можливості й стати впевненішим. Наприклад, читання книг або вивчення іноземної мови допомагає покращувати свої розумові здібності. Не менш важливо зберігати баланс між активністю та відпочинком: хобі, фізична активність чи спілкування з іншими позитивно впливають на психічне та фізичне здоров'я. Корисно займатися самоаналізом, наприклад, вести щоденник або медитувати, бо це допомагає легше вирішувати проблеми. Загалом уміння правильно розпоряджатися часом сприяє не тільки успіху, а й особистій гармонії та здатності долати труднощі.

І навпаки, погане управління часом призводить до зниження сприйняття його цінності та може мати негативні наслідки. Витрачання часу на непродуктивні заняття, такі як надмірне переглядання соціальних мереж або перегляд телевізора, часто призводить до втрачених можливостей для досягнень. Наприклад, якщо довго відкладати виконання якогось завдання, у підсумку доведеться все робити в останню мить. Через поспіх страждає якість роботи, а це може негативно вплинути на навчання. Погане планування часто викликає стрес, тривожність і відчуття, що нічого не встигаєш, бо справи накопичуються, а час на виконання закінчується. Також важливо не забувати про відпочинок, спілкування з близькими та час для себе – без цього знижується якість життя, і виникає емоційне виснаження. Якщо не вміти правильно розпоряджатися своїм часом, можна прожити життя без справжніх емоцій. У результаті час наче минає даремно і втрачає свою цінність.

У підсумку, час – це не просто години чи дні, а те, як ми їх наповнюємо. Як казав Жан-Жак Руссо, саме наше ставлення до часу визначає його справжню цінність. Якщо використовувати його розумно – на навчання, роботу над собою чи творчість, життя стає легшим. Навпаки, неорганізованість, зволікання чи постійна зайнятість без сенсу ведуть до стресу і втрачених можливостей. Тому ефективне управління часом – це не просто про продуктивність, а про особистий розвиток. Виховання свідомого ставлення до часу допомагає розкрити свій потенціал і жити більш збалансовано та щасливо.

ГУРЕВСЬКА Вікторія,
студентка групи Ps2-B24

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент НАЙЧУК Антон

«МУДРІСТЬ – ЦЕ.....»

На мою думку, мудрість є однією з найцінніших людських якостей, яка допомагає глибше розуміти себе, інших людей і світ навколо нас. Вона не виникає раптово й не здобувається лише через навчання за книжками – мудрість формується поступово, із життєвого досвіду, власних помилок, роздумів і щирого бажання дійти до істини. Як зазначав Альберт Ейнштейн, мудрість – це не просто результат отриманої освіти, а підсумок постійних спроб пізнавати себе і навколишній світ протягом усього життя. Саме це невинне прагнення до нових знань, переживання та особистих трансформацій робить людину по-справжньому мудрою.

Досить часто мудрість плутають із розумом або великою кількістю знань. Але, як показує життя, знати багато – ще не означає розуміти. Людина може мати кілька дипломів, але не вміти слухати інших, співчувати чи бачити ширшу картину. Справжня глибина мислення виявляється тоді, коли ми усвідомлюємо, наскільки мало ще знаємо, і не боїмося цього визнати. Недарма **Сократ** говорив: *«Я знаю, що нічого не знаю»*. Ця проста фраза підкреслює:

тільки усвідомлення власних обмежень відкриває шлях до справжнього пізнання.

Конфуцій писав: *«Три шляхи ведуть до мудрості: шлях роздумів – це шлях найблагородніший, шлях наслідування – це шлях найлегший, і шлях досвіду – це шлях найважчий»*. Це підтверджує, що мудрість не приходить відразу, і людина, яка прагне її, повинна проходити через роздуми та життєві уроки. Наприклад, у повсякденному житті часто трапляються ситуації, коли доводиться приймати складні рішення або миритися з помилками інших. Саме в таких моментах проявляється здатність бачити суть і діяти з розумінням.

Мені здається, що людина, яка прагне до мудрості, не просто говорить заради самого процесу, а прагне бути зрозумілою й почутою. Вона не змагається в красномовстві чи не намагається довести свою зверхність, а шукає істинне значення. Іноді саме тиша й уміння уважно слухати передають більше, ніж найкрасномовніші промови. Цей принцип виявляється і в повсякденному житті: коли друг потребує підтримки, важливіше не пропонувати готові рішення, а вислухати, зрозуміти й проявити емпатію.

Життєва зрілість виявляється й у ставленні до труднощів. Через випробування, втрати та поразки людина вчиться терпінню, смиренності та вдячності. Кожна помилка стає уроком, а не тягарем. Це означає, що внутрішнє зростання завжди пов'язане з роботою над собою і здатністю робити висновки з власного досвіду.

Мудрість включає в себе здатність ділитися власним досвідом, навчати та підтримувати інших. Вона проявляється у дрібницях: у словах підтримки, у правильному поради, у виборі часу для дій і вміння чекати. Це також уміння передбачити довгострокові наслідки своїх вчинків, піклуватися не лише про себе, але й про тих, хто поруч.

Отже, я вважаю, що мудрість – це не лише накопичення знань, а передусім здатність свідомо проживати життя, вміти враховувати досвід, робити висновки і зберігати людяність за будь-яких обставин. Вона полягає в гармонії між розумом і серцем, думкою та дією. Справжня мудрість, мабуть,

зароджується тоді, коли ми перестаємо вважати себе найрозумнішими, відкриваючи простір для навчання – у самого життя, в інших людях і навіть у власних помилках.

КОВАЛЬЧУК Аліна,
студентка групи Ukr1-M24

Науковий керівник:
к. філол. н., ст. викл. ШЕВЧУК Зореслава

МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДПОРЯДКУВАННЯ АБО СТИГМАТИЗАЦІЇ

Ми часто сприймаємо мову як звичний засіб комунікації, інструмент, що допомагає порозумітися. Але це не зовсім так. Насправді мова – це наша історія, наша культура, наша ідентичність. Вона живе в кожному з нас, формує наше бачення світу й самих себе, але водночас мова може стати «зброєю». Вона здатна не лише об'єднувати, а й розділяти, надихати та принижувати. Іноді саме через мову проявляється тиха, малопомітна, але вкрай болісна форма дискримінації.

Упродовж історії мову не раз використовували як засіб тиску та утиску. Прикладів мовної дискримінації чимало: мову забороняли, обмежували, витісняли. Наша країна не один раз стикалася з такими утисками, так як упродовж тривалого часу українська мова вважалася «непристижною», «мовою селян», а отже витіснялася з освіти, науки, літератури й офіційної сфери. Її навмисне підмінювали так званою «мовою культури». Цей стереотип, закладений у свідомості поколінь, мав серйозні наслідки: багато людей почали соромитися рідної мови, вважаючи її непридатною для «серйозного» спілкування, чимось непотрібним та застарілим.

Але мовна дискримінація це не лише питання національної ідентичності. У сучасному світі ми не можемо оминати таку галузь як гендерна лінгвістика, що досліджує, як мова відображає і підтримує гендерну нерівність. Наприклад, фемінітиви – назви професій у жіночому роді – тривалий час вважалися другорядними або навіть недоречними. Скільки

професій традиційно «належали» чоловікам, а жінка ставала в мові невидимою? Вчитель, лікар, письменник – ці слова звучать так, ніби жінок у цій професії довго не існувало, ніби жіноча присутність не має значення. Така мовна невидимість жінок вказує на те, що чоловіча форма сприймається як норма, а жіночий – як виняток з правил.

Водночас дискримінація в мові відбувається не лише за гендером, ми часто можемо почути вислови, які принижують людей за віком, фізичним чи психічним станом, походженням, соціальним статусом або навіть за особливостями мовлення. Ці фрази ранять і принижують, позбавляють гідності, створюють бар'єри й відчуження. Адже кожне слово має силу. Його можна порівняти із зерном: воно або проростає у щось добре (розуміння, підтримку, розвиток) або ж у бур'ян (упередження, стереотипи, дискримінацію). Обираючи слова свідомо, ми можемо змінювати реальність. Коли ми називаємо речі своїми іменами, визнаємо рівність і гідність кожного – будуємо суспільство, у якому панують повага й прийняття.

То чи може бути мова елементом дискримінації? Так, і це доводить як історія, так і наше сьогодення. Мова – це більше, ніж просто слова: вона формує наші уявлення про світ, норми та цінності. Вона може бути як інструментом дискримінації, так і засобом утвердження рівності. Тому важливо не лише говорити, а й усвідомлювати, як і що ми говоримо. Відповідальне ставлення до мови дозволяє не лише відображати світ, а й змінювати його на краще.

Слово завжди важить більше ніж здається, бо в ньому прихована велика сила.

КОМПАНІЄЦЬ Вікторія,
студентка групи Fukr1-
M24

Науковий керівник:
к.ф.н., с. викл. ШЕВЧУК Зореслава.

ЖІНКА МІЖ ІДЕАЛОМ І СТЕРЕОТИПОМ: ОБРАЗ У ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Кінець ХІХ – початок ХХ століття став добою, коли жінка вийшла з тіні чоловіка і наважилася говорити власним голосом. Література цього періоду віддзеркалює кризу старих уявлень і народження нового жіночого типу – освіченої, самосвідомої, духовно незалежної особистості. Це був час, коли слово стало зброєю, а перо – продовженням волі. Однією з тих, хто перетворила українське письменство на арену боротьби за внутрішню свободу, була Ольга Кобилянська – жінка, яка сміливо руйнувала стереотипи й жила за власними правилами.

Її життєва позиція була відверто феміністичною, хоча вона сама воліла називати це «природним прагненням до самоповаги». Навіть у приватному житті Кобилянська не підкорювалася усталеним нормам: саме вона першою запропонувала шлюб Осипові Маковою, чим перевернула традиційне уявлення про жіночу «скромність» і «очікування». Проте її сила не полягала лише в бунті проти умовностей – вона відкрила нову духовну територію, де жінка мислить, творить, відчуває і діє як рівна чоловікові.

У європейській культурній традиції ХІХ–ХХ століть жіночий образ нерідко постає крізь призму символічних уявлень. Жінка виявляється носієм подвійного, контрастного начала: вона водночас уособлює духовну чистоту та небезпечну фатальність. З одного боку, ідеалізований образ Божої Матері, Діви Марії, функціонує як символ бездоганної чистоти, моральної сили та духовного заступництва. З іншого – образ відьми, який втілює фатальність,

мстивість і загрозу встановленому суспільному порядку, репрезентує жіночу природу, що виходить за межі патріархальних норм.

Карл Густав Юнг у своїй праці «Архетипи і колективне несвідоме» зазначав, що «архетип Великої Матері має амбівалентну природу: він може набувати як рис мудрості, захисту й родючості, так і деструктивних, темних аспектів. Чим далі архетип віддаляється від свідомого рівня, тим більш виразними стають його міфологічні риси» [2, с. 102]. У цьому сенсі образ відьми – це своєрідна тінь Великої Матері, яка зберігає глибинну мудрість, але виявляється у формі страху та відчуження.

Прикладом є новела Ольги Кобилянської «Природа». Для аналізу взято епізод зустрічі головної героїні з молодим гуцулом – момент, що концентрує у собі напругу між духовним і тілесним. Чоловік вражений красою незнайомки, порівнюючи її водночас із Божою Матір'ю і відьмою: він не може зрозуміти, хто вона – небесна істота чи спокуса: *«Не дурно в неї червоне волосся. Не дурно від неї пахло зіллям. Не дурно вона була така чудово гарна, так похожа на Матір Божу, бо тільки тим могла його причарувати! Не дурно волочилася по лісі. Котрий християнин іде в ліс слухати, як він шумить?»* [1].

Авторка підкреслює її незвичну зовнішність, яка ніби позначає особливу природу героїні: *«Хоч русинка від голови до ніг, було в неї рудава волосся, що у русинів рідкість»* [1]. Ця деталь – червоне волосся – стає символом інакшості, енергетичної сили, яка водночас приваблює і лякає.

У ставленні гуцула до жінки відображено архетипічний страх перед жіночим началом, який згодом описував К. Юнг. Його концепція «аніма» пояснює, що чоловік часто проєктує на жінку свої внутрішні тіні, страхи й ідеали, через що вона набуває для нього майже міфічних рис. Так і герой Кобилянської – не здатний прийняти інакшість жінки, він сприймає її свободу як чарування, а духовну глибину – як загрозу.

У його свідомості вона постає вже не як «руська мадонна», а як «відьма», що порушила межу дозволеного. Цей контраст між святістю й демонічністю, любов'ю й ненавистю, аполлонічним і діонісійським початками

– вияв глибокого психологізму Кобилянської. Вона демонструє, що справжня жінка – не ідеал чи спокуса, а живе втілення суперечливості природи, здатне поєднати духовне світло і земну пристрасть.

Отже, жіночий образ у літературному дискурсі XIX–XX століть функціонує як амбівалентний символ – між сакралізацією та демонізацією, між ідеалом і загрозою. Така подвійність не лише відображає колективні уявлення епохи, а й формує культурні моделі сприйняття жіночої ролі, які впливають на літературу, мистецтво та суспільні течії зазначеного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобилянська О. Природа. URL : <https://salo.li/46d9037> (дата звернення : 06.10.25).
2. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Пер. з нім. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.

КУЧЕР Дана,
студентка групи Soll-B24
Науковий керівник:
к. філос. н., доцент НАЙЧУК Антон

«СВОБОДА — ЦЕ ВСЕДОЗВОЛЕНІСТЬ ЧИ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?»

Свобода – одне з найдавніших і найглибших понять у філософії, яке хвилювало людство від античності до сьогодення. З одного боку, вона – як природне право людини діяти відповідно до власної волі; з іншого – як моральний обов’язок, що вимагає усвідомлення меж і наслідків власних вчинків. Саме тому питання «Свобода – це вседозволеність чи відповідальність?» залишається відкритим упродовж століть і потребує філософського осмислення.

Ще античні мислителі замислювалися над сутністю свободи. Для Сократа свобода полягала не у можливості робити все, що заманеться, а у внутрішній автономії людини – у здатності керувати собою за допомогою

розуму. Він вважав, що справжньо вільним є лише той, хто не є рабом власних пристрастей і бажань. Платон продовжив цю думку, підкреслюючи, що свобода не може бути відокремлена від добра: якщо людина чинить зло, вона не вільна, бо підпорядковується темним сторонам власної природи. Арістотель бачив свободу у свідомому виборі – у здатності людини приймати рішення, керуючись розумом і доброчесністю. Таким чином, ще у давнину філософи розрізняли свободу як безмежність дії та свободу як моральний обов'язок.

У Новий час розуміння свободи зазнало нових тлумачень. Тома Гоббс у своїй праці «Левіафан» описував природний стан людини як боротьбу всіх проти всіх, де кожен має «право на все», тобто абсолютну свободу. Проте така вседозволеність, за Гоббсом, спричиняє хаос і руйнування, тому справжня свобода можлива лише в межах законів, які встановлює держава. Протилежної думки дотримувався Жан-Жак Руссо, який вважав, що людина за своєю природою добра, але суспільство її поневолює. Він писав: «Людина народжується вільною, але скрізь у кайданах». Для Руссо свобода – це повернення до природного стану, коли людина живе згідно зі своєю совістю і не шкодить іншим. Таким чином, навіть у межах суспільного договору свобода залишається нерозривно пов'язаною з відповідальністю перед собою і спільнотою.

У німецькій класичній філософії Іммануїл Кант дав свободу нове моральне тлумачення. Він вважав, що бути вільним – означає діяти згідно з моральним законом, який людина встановлює собі сама через розум. Тобто справжня свобода – це автономія волі, що підпорядковується моральному імперативу: «Чини так, щоб максима твоєї волі могла стати загальним законом». Таким чином, свобода і відповідальність виявляються єдиними: бути вільним – це бути морально зрілим, здатним усвідомлювати наслідки своїх вчинків. Кантова концепція показує, що свобода без морального виміру перетворюється на свавілля.

Схожі ідеї розвивав і Фрідріх Гегель, який стверджував, що свобода – це усвідомлена необхідність. Людина стає по-справжньому вільною лише тоді,

коли розуміє закони природи, суспільства і власного духу, а не заперечує їх. Для нього свобода не заперечує обмеження, а навпаки – передбачає їх, адже лише в межах закону та розуму людина може реалізувати себе. Саме тому свобода без відповідальності – це ілюзія, яка руйнує і особистість, і суспільство.

У ХХ столітті екзистенціалісти, зокрема Жан-Поль Сартр, трактували свободу як основну сутність людини. Він проголосив: «Людина приречена бути вільною». Тобто ми завжди мусимо обирати, навіть якщо намагаємося уникнути вибору. Але разом із цією свободою приходить і тягар відповідальності – за себе, свої дії та навіть за інших. Таким чином, Сартр підкреслює: свобода не є привілеєм чи вседозволеністю, це радше випробування, що вимагає зрілості духу та готовності відповідати за кожне рішення.

Отже, свобода – це не безмежна можливість робити все, що заманеться, а складний внутрішній стан людини, що передбачає усвідомлення меж, наслідків і морального вибору. Вседозволеність – це спокуса, що веде до руйнування свободи, адже там, де немає відповідальності, немає й справжньої людяності. Лише відповідальний індивід може називати себе по-справжньому вільним, бо він не лише діє за власною волею, а й усвідомлює, що кожна дія впливає на інших, на суспільство, на світ у цілому.

Отже, філософський сенс свободи полягає не в руйнуванні меж, а у вмінні жити, творити та мислити в межах морального закону. Свобода – це не право на сваволлю, а дар, який вимагає від людини найвищої чесноти – відповідальності.

МУШИК Дарина
студентка групи Sol1-B24

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент НАЙЧУК Антон

«ВСЕ ДІЙСНЕ РОЗУМНЕ, ВСЕ РОЗУМНЕ – ДІЙСНЕ»

(Г. ГЕГЕЛЬ)

Історія світової філософії знає чимало імен мислителів, які сформували засади нашого сучасного мислення. Проте серед них особливе місце належить Георгу Вільгельму Фрідріху Гегелю – найвидатнішому представнику німецької класичної філософії, чиї ідеї стали своєрідним підсумком розвитку європейської раціоналістичної думки. Його відоме висловлювання – *«Все дійсне розумне, все розумне – дійсне»* – стало не просто філософською тезою, а глибоким принципом розуміння світу, історії та людини.

Гегель народився 27 серпня 1770 року у Штутгарті, в сім'ї впливового чиновника герцогства Вюртемберг. Навчався в Тюбінгенському університеті, де вивчав філософію та теологію і вже тоді його мислення формувалося під впливом ідей Канта, Руссо та античної філософії. Цікаво, що серед його університетських друзів були майбутні мислителі Фрідріх Гельдерлін і Фрідріх Шеллінг – саме з ними Гегель ділив свої перші філософські пошуки.

Після університету він певний час працював домашнім учителем, а в 1801 році захистив докторську дисертацію і став професором Єнського університету. Саме тут він написав свою першу велику працю – *«Феноменологію духу»* (1806), у якій заклав основу своєї системи. Пізніше Гегель створює *«Науку логіки»*, *«Енциклопедію філософських наук»* та *«Філософію права»* – три стовпи, на яких тримається його філософія. Цікавий факт: у день завершення *«Феноменології духу»* в Єну вступила армія Наполеона, і Гегель спостерігав його в'їзд до міста, називаючи Наполеона

«душею світу, що їде верхи». Цей образ уособлював для нього прояв розумної сили історії.

Філософія розвитку та розумності дійсності.

У центрі гегелівського світогляду – ідея розвитку, руху духу, який розгортається в історії через постійне подолання суперечностей. Гегель розуміє світ не як застиглу сукупність речей, а як живий, раціональний процес, що має внутрішню логіку – *діалектику*. На його думку, мислення і буття тотожні, адже у своїй основі вони – прояви Абсолютної ідеї, що саморозвивається, пізнає себе через природу, людину та історію.

Формула *«Все дійсне розумне, все розумне – дійсне»* є одним із найглибших узагальнень гегелівської системи. Її не можна сприймати буквально. Гегель не стверджував, що все, що існує – добре чи виправдане. Навпаки, він розрізняв «існуюче» і «дійсне». Існує багато речей випадкових, тимчасових, а дійсним є лише те, що необхідне, розумно обґрунтоване, історично виправдане. Таким чином, *«дійсність»* – це не будь-який факт, а лише той, у якому розумна сутність виявляє себе в конкретній формі.

Інша частина вислову – *«все розумне – дійсне»* – означає, що жодна ідея, яка справді розумна, не є утопічною чи недосяжною. Вона рано чи пізно стає частиною реальності. У цьому сенсі Гегель був оптимістом історії: він вірив, що хід подій підпорядковується логіці розуму, і навіть конфлікти, революції чи війни є етапами розгортання Світового духу.

Центральним методом гегелівського мислення є діалектика – закон розвитку через суперечність. Будь-яке явище містить у собі протилежності: тезу, антитезу і синтез. У процесі розвитку ці протилежності не знищують одна одну, а знімаються – тобто переходять у нову, вищу форму, що зберігає життєздатні елементи попереднього. Цей процес Гегель називав «зняттям» (*Aufhebung*).

Таким чином, розумність дійсності полягає у постійному подоланні старих форм, у саморухові духу, що не зупиняється ні на чому остаточно.

Фраза *«Все дійсне розумне, все розумне – дійсне»* звучить майже як формула гармонії між світом і людським розумом. Для мене ця думка є глибоко актуальною. Вона навчає бачити сенс навіть у суперечностях життя, розуміти, що кожна подія має своє місце у великій логіці розвитку.

Можливо, не все, що трапляється, здається нам розумним – але з точки зору історії чи духу це має своє виправдання. Саме тому гегелівський підхід вчить сприймати світ не фрагментарно, а цілісно, як процес, у якому навіть помилки та кризи – необхідні ланки поступу.

У наш час, коли панують швидкі зміни, технічний прогрес і культурні трансформації, ідея Гегеля нагадує: розум – це не лише інтелект, а й історична сила, що творить світ. Те, що є справді розумним – моральність, гуманізм, свобода – неодмінно повинно стати дійсністю, якщо людство не відступить від своєї сутності.

Отже, гегелівська теза *«Все дійсне розумне, все розумне – дійсне»* не є виправданням існуючого порядку речей, як це іноді помилково тлумачать. Вона – глибоке філософське узагальнення, яке виражає єдність розуму й буття, необхідності й свободи, ідеї та її втілення в історії. Для Гегеля розум є сутністю світу, а світ – процесом саморозвитку цього розуму. Це вчення не лише систематизувало філософію XIX століття, а й залишило слід у всій подальшій європейській думці, від Маркса до екзистенціалістів.

І, мабуть, у цьому – головний урок Гегеля для нас сьогодні: справжня розумність полягає не в пасивному спогляданні, а у пізнанні, діяльності та розвитку, що перетворюють світ і роблять дійсним усе, що є істинно розумним.

ПРИСЯЖНЮК Анастасія,
студентка групи Ukr1-M25

Науковий керівник:
к. філол. н., ст. викл. ШЕВЧУК Зореслава

**СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МОВЦЯ: ЩО ОЗНАЧАЄ
ГОВОРИТ УСВІДОМЛЕНО?**

Зазвичай прийнято вважати, що коли ми маємо свободу слова, то висловлювати свою думку можна не думаючи про те наскільки вона може бути травмуючою для інших. Ця свобода у висловах неподільна з відповідальністю, в першу чергу, перед співрозмовником, суспільством і перед самим собою. Значна частина людства звикла, що за те, що я сказав мені нічого не буде, але чому так? Чому ми робимо деякі речі зовсім не думаючи про наслідки? Справді можливо наслідків після наших слів ми наяву не побачимо, бо всі слова, які ми говоримо, перш за все, відбиваються в серці. Тому усвідомленість мовця починається не з права говорити, а з розуміння ваги вимовленого.

Говорити усвідомлено – це думати, а для чого і навіщо я озвучую свою думку. Слова мають бути не вибухом емоцій чи образ, а зваженим рішенням. Інформація, яку ви хочете донести до співрозмовника може бути інструментом пояснення, творення сенсу або ж встановленням довіри. А коли ми говоримо на емоціях, то все, що було до того втрачає сенс, ми втрачаємо контроль і тоді вже слово керує вами, а не навпаки.

Аналізуючи цю тему варто розглянути декілька аргументів.

По-перше, важливо розуміти, що мова – це не тільки засіб комунікації, а й віддзеркалення мислення. Якість того, що говоримо чітко показує хто ми є насправді, адже зовні можна створити картинку зовсім протилежного образу. Людина, яка говорить усвідомлено не буде розкидатись гучними фразами чи штампами, а намагається формулювати думку чітко та ясно, так, щоб зміст висловленого відповідав реальності. І ось таке мовлення не прагне визнання чи перемоги, а шукає порозуміння.

По-друге, проживаючи сучасні реалії, перебуваючи в інфопросторі де кожне слово «фіксується» на роки межі відповідальності розширюються. Публічність слова робить його впливовим, а необачність – небезпечною. Необдумані вислови формують уявлення про людину, бо коли ви сказали в мережі одне, це було на емоціях або ж просто в моменті був такий настрій, в

подальшому може в будь-який момент обернутись проти вас. Тому усвідомленість сьогодні – це не лише етична риса, а необхідний навик виживання у світі надлишкової інформації.

Підсумовуючи варто зазначити, що свобода й відповідальність мовця – це неподільна система, в якій у якій слово стає не лише способом самовираження, а й чинником, що формує простір взаємної поваги та довіри. Бути вільним – це означає не боятись висловитись, але водночас бути готовим відповісти за сказане. А відповідальність – означає розуміти, що кожне може як створити так і зруйнувати міст довіри між людьми. Усвідомлений мовець зважить слово перед тим як сказати, підбере таке формулювання, яке не поширюватиме хаос, а допоможе створити довіру і внести ясність, адже не слово породжує думку, а думка слово. Саме в такому поєднанні народжується справжній сенс свободи – свободи, що не нищить, а творить.

СОБКО Анна,

студентка групи GRS1-B24

Науковий керівник:

к. філософ. н., доцент **ПЛАХТІЙ Маріанна**

СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАНЬ

У сучасному світі знання не є чимось абсолютним і незмінним. Вони часто формуються в контексті певних соціальних умов і можуть змінюватися залежно від того, хто їх створює, де і коли.

Соціальна епістемологія – це галузь філософії, яка досліджує, як соціальні фактори (як-от культура, групи, спільноти, політика) впливають на процеси створення, розвитку та поширення знань. Ставиться питання, як наше розуміння світу формується не лише через індивідуальні дослідження чи спостереження, але й через взаємодію з іншими людьми і в загальному із суспільством. Те, що становить знання і його походження, інтригує не лише звичайних людей а і самих філософів протягом нашого життя. Вони

традиційно вірять, що знання походить від особистого зусилля, логічного міркування, і досвіду на власні очі.

Однак на початку ХХІ століття філософська наука почала досліджувати альтернативні погляди на цю тему. Саме епістемологія розглядає знання як частину колективних навчальних процесів, а не ізольованого особистого надбання. Якраз тут знання виникає особливо в окремих суспільствах, культурах, мовах, традиційних практиках, урядових структурах, а також через відносини, які вважаються авторитетними. Таким чином, наше сприйняття реальності залежить не лише від наших поглядів і власних знань, а й від суспільного середовища, де ми знаходимося.

Сьогодні, коли технології розвиваються швидко, а світи стають все більш взаємопов'язаними, важливо розуміти, як ці зміни впливають на наш інтелектуальний розвиток.

З точки зору австрійського філософа Людвіга Вітгенштайна, важливий зв'язок між мовою та культурою. Він вважав, що мова формується в контексті людського суспільства, і це має великий вплив на наші уявлення про світ. Тут я цілком погоджуюся із ним, адже коли ми намагаємось подолати мовні бар'єри, то у нас виникають труднощі, оскільки кожна людина відображає певну культуру і спосіб мислення. Цей спільний зв'язок у мові допомагає колективному когнітивному розвитку.

Французький філософ Томас Кун, автор відомої праці «Структури наукових революцій», також розглядав розвиток знань через колективний досвід, та стверджував, що науковий прогрес не є лінійним і не відбувається просто через накопичення фактів, а через зміни в наукових парадигмах (основних наукових теоріях, які поділяються науковою спільнотою). Це означає, що наукове знання формується не тільки через емпіричні докази, але й через загальне схвалення серед учених.

Мішель Фуко, французький філософ і соціолог, досліджував, як знання пов'язане з владою. На його думку, кожна культура має свої власні норми і уявлення про те, що є правдою, і це визначає, як суспільства сприймають

знання. Таким чином, наші переконання і знання завжди пронизані культурними та соціальними впливами, і вони не можуть бути повністю об'єктивними.

Особисто я вважаю, що, роль соціальної епістемології полягає в прийнятті критичного погляду на знання, а не пасивному прийнятті його без розгляду. Замість того, щоб просто записувати факти нейтрально, люди повинні переконатися у своїй достовірності, перш як заявляти про точність інформації, яку вони передають у суспільство.

Знання було центральним для соціальної епістемології з тих пір, як воно виникло серед філософів, таких як Карл Поппер, який вважав, що справжнє розуміння виникає, коли люди вільно спілкуються і критикують у відкритому суспільстві. Наукові знання не прирівнюються до вірувань, а, навпаки, вимагають постійних зусиль, щоб спростувати теорії шляхом експериментування. Незважаючи на це, навіть вчені не можуть твердити, що це абсолютно правда, бо у науці важливо брати участь відкрито, це означає, що справжнє розуміння виникає завдяки спільним зусиллям всіх учасників, а не лише однієї думки.

На сьогодні суспільство інформаційної епохи знань кардинально змінило способи формування знань. Завдяки технологічним досягненням, таким як інтернет, соціальні медіа та штучний інтелект, ми зіткнулися з надмірною кількістю інформації, що постійно зростає, що створює нові виклики, адже сьогодні стало складніше оцінювати достовірність та значущість даних. З одного боку, доступ до величезної кількості інформації відкриває нові можливості для навчання та розвитку, з іншого – він ускладнює процес фільтрації корисних знань від непотрібної чи навіть шкідливої інформації. Усе це вплинуло на наш спосіб, яким ми отримуємо та сприймаємо знання, і тепер важливо не тільки знати, де шукати інформацію, а й як правильно її аналізувати та використовувати.

Сучасні вчені, такі як Алвін Голдман (спеціаліст з соціальної епістемології), досліджують, як колективна динаміка у суспільствах впливає

на розвиток віри за допомогою систем освіти та каналів зв'язку. Вкрай важливо, щоб кожен мав доступ до надійних знань та можливостей активно брати участь у процесах мислення.

По суті, з такими корисними змінами, як збільшення доступності до інформації та віддалені можливості для навчання, виникають труднощі, як дезінформація та пропаганда.

З огляду на те, що знання за своєю суттю має суспільні наслідки, постає питання, чи може об'єктивність справді існувати. На мою думку, так, адже об'єктивність залежить від контекстуальних обставин, і вона стає більш зрозумілою, коли ми розглядаємо, як знання виникає через спільне (колективне) обговорення. Коли індивіди обмінюються думками, відбувається інтеграція різних точок зору, що веде до формування міжсуб'єктивного консенсусу та спільного розуміння. Тому істина не є чимось фіксованим і незмінним, а залежить від динаміки нашого спілкування та спільної обробки досвіду. Важливо розвивати навички слухання та розуміння інших для створення найбільш повної картини світу.

Вивчення суспільної епістемології виявляє, що справжнє, реальне розуміння виникає через досвід людини, а не через інтуїції, або навіювань знань від інших людей. Справжнє розуміння формує те, як люди сприймають реальність через свої мовні вирази та повагу до суспільних норм, але це не виключає можливості пошуку справжніх істин. На відміну від цього, потрібна співпраця між людьми. Спілкування має відбуватися серед людей які будуть реально і адекватно задіяні у спілкуванні, яке буде корисне для обох сторін.

Варто зауважити, що коли люди співпрацюють між собою, їхні переконання, суспільні структури та створені ними ідеї впливають на те, як формується знання. Саме суспільство визначає, що вважається правдою, як ця інформація поширюється і які питання варто ставити. Іншими словами, знання не існує окремо від людей – воно постійно змінюється під впливом спільної діяльності, спілкування та розвитку технологій.

Отже, суспільні фактори глибоко вплинули на наше розуміння знань, проте, будучи обізнаними з ними, ми можемо підходити до навчання аналітично та етично. Знання поширюється в суспільстві, показує, наскільки це відбувається справедливо. Тут важливе не тільки мислення, а й мораль, адже знання повинні бути доступні всім, а не лише окремим людям.

ЧИФУРКО Богдана,
студентка групи SoL1-B24

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент НАЙЧУК Антон

«ГНІВ ЛІКУЄТЬСЯ ЧАСОМ, НЕНАВИСТЬ – НЕВИЛКОВНА» (Аристотель)

Вислів Аристотеля «Гнів лікується часом, ненависть – невилковна» розкриває глибоку істину про людські емоції та їхній вплив на духовний стан людини. Філософ ніби застерігає нас від тієї межі, за якою емоція перетворюється на руйнівну силу, що пожирає і серце, і розум.

Гнів часто виникає як відповідь на несправедливість або образу. Це миттєвий спалах емоцій, який виражає біль, розчарування чи обурення. Проте з часом, коли емоції вщухають, людина здатна осмислити ситуацію, зрозуміти мотиви інших і пробачити. Час дійсно лікує гнів, бо дає можливість переосмислення. Людина з досвідом і внутрішньою мудрістю вчиться не дозволяти гніву керувати собою. Вона розуміє, що гнів – лише тимчасова хмара, яка не варта того, щоб затуляти сонце життя.

Ненависть – зовсім інше почуття. Вона народжується не від моментального болю, а від тривалої образи, заздрості, відчуття несправедливості або внутрішньої порожнечі. Ненависть не спалахує – вона росте повільно, але невпинно, як отрута. Вона не лише спрямована назовні, проти когось, а й руйнує самого носія. Людина, охоплена ненавистю, втрачає здатність бачити добро, співчувати й радіти. Ненависть затьмарює розум,

спотворює реальність і робить людину заручником власних негативних емоцій.

Аристотель не випадково називає ненависть «невиліковною». Вона не піддається часу, бо живиться ним. Якщо гнів згасає, то ненависть, навпаки, може посилюватися, якщо людина постійно живе спогадами про образу. Єдиним «ліками» від неї може бути лише усвідомлення цінності любові та прощення. Без цього ненависть продовжує нищити людину зсередини, позбавляючи її миру й щастя.

У сучасному світі, сповненому конфліктів, агресії та протистояння, думка Аристотеля звучить актуально. Ми щодня стикаємося з несправедливістю, але від нас залежить, чи дозволимо гніву перерости у ненависть. Людство потребує не розпалювання ворожнечі, а навчання терпінню, співчуттю й умінню відпускати біль. Гнів може бути рушійною силою для змін, якщо його спрямувати на боротьбу за добро, але ненависть ніколи не створює нічого позитивного.

Отже, гнів – це природна і тимчасова реакція, яку з часом можна подолати, а ненависть – це хвороба душі, що руйнує людину й оточення. Тільки той, хто вміє прощати, справді вільний.

ЩЕРБАКОВА Юлія,
студентка групи Sol1-B24

Науковий керівник:
к. філос. н., доцент НАЙЧУК Антон

«ОСНОВА ВСІЄЇ МУДРОСТІ - ТЕРПІННЯ» (Платон)

Термін «терпіння» у філософії Платона набуває глибокого сенсу, оскільки він вважає, що саме терпіння є основою всієї мудрості. Ця думка відкриває не просто рису характеру або емоційний стан, а ключовий принцип, який формує здатність людини до справжнього пізнання і глибокого розуміння світу. Мудрість не є миттєвим відкриттям або просто набором знань, що можна швидко здобути; вона виникає тільки через тривале, наполегливе

зусилля розуму, здатність витримувати труднощі і внутрішні сумніви, долати власні слабкості й емоційні перепади.

Терпіння в контексті мудрості Платона означає внутрішню стійкість, яка дозволяє людині зберігати спокій і розсудливість навіть у складних життєвих ситуаціях. Це не пасивне чекання чи бездіяльність, а активний процес, що вимагає терпеливого розуму, готового до глибокого аналізу та рефлексії. Без терпіння розум, що шукає істину, може легко піддатися імпульсивним бажанням, швидким, але поверхневим судженням. Саме тому Платон наголошує на терпінні як на необхідній чесноті, яка робить людину мудрою – людиною, що готова пройти довгий шлях пізнання, не поспішаючи і не випускаючи з уваги головне. Час, який потребує мудрість для свого формування – це ще один важливий аспект терпіння. Пізнання не приходить одразу і не існує поза часовим потоком. Великі істини розкриваються через спроби, помилки, спостереження і тривалі роздуми. Терпіння – це усвідомлення необхідності проживати цей час, визнавати, що мудрість криється у процесі, у поступовому розширенні розуміння. Без терпіння людина ризикує залишитись на поверхні знань, втрачаючи можливість глибше проникнути у суть речей. Відтак терпіння стає не лише чеснотою, а й умінням жити у дотриманні певного ритму, який відповідає природі пізнання.

У системі Платона душу людини розглядають як єдність трьох частин: розумної, вольової і бажуючої. Терпіння є органічним елементом гармонії між цими складовими. Без терпіння розум і воля, що прагнуть істини й справедливості, не зможуть стримувати пристрасті та імпульси бажуючої частини душі. Тому терпіння в цьому розумінні – це здатність до душевного врівноваження й самообмеження, яке веде людину до гармонійного стану, потрібного для об'єктивного мислення і філософського споглядання. Платон бачить цю внутрішню гармонію як передумову справжньої мудрості, оскільки вона дає змогу долати егоїстичні спалахи і спрямовувати енергію душі на утвердження вищих цінностей.

Практичне значення терпіння також важко переоцінити. Терпіння формує характер відповідального, справедливого і духовно зрілого індивіда, здатного витримувати життєві виклики без втрати самоідентичності. Така людина може адекватно реагувати на несправедливість, не доходячи до помсти, бути послідовною у своїх переконаннях і не піддаватися миттєвим спокусам. З погляду Платона, філософи, які володіють терпінням, стають найкращими правителями, оскільки їхнє вміння справедливо і мудро керувати суспільством походить із їхнього внутрішнього спокою і глибокого розуміння реальності, яке неможливо отримати без терпіння.

У сучасному світі, де панує культура швидких результатів і інформаційного перевантаження, значення терпіння як фундаменту мудрості тільки зростає. Платонівська ідея нагадує нам, що справжнє знання і глибоке усвідомлення потребують часу і терплячого ставлення до себе, світу та інших людей. Саме терпіння допомагає зберігати ясність думки, приймати довготермінові рішення і формувати моральну стійкість, необхідну для життєвого успіху.

У висновку слід підкреслити, що згідно з платонівською традицією, терпіння є основою мудрості не лише як вміння чекати, але як активна, творча сила мислення. Воно призводить до глибшого розуміння форм і сутності речей, стимулює виховання чеснот, підтримує діалектичний метод і забезпечує відповідальність за власні висновки. У навчальному контексті терпіння – це не пасивна якість, а динамічний процес розвитку розумових здібностей, який відкриває шлях до справжнього знання та морального вдосконалення. Терпіння дає мудрості тривалу міцність; воно є тією основою, на якій зростає не лише індивід, а й спільнота людей, що прагнуть істини та відповідального життя.

ЯЦЕНКО Соломія,
студентка групи SoL1-B24

Науковий керівник:
к. філософ. н., доцент НАЙЧУК Антон

«СОФІСТИКА СЬОГОДНІ»

У Давній Греції мистецтво переконання мало неабияку роль в багатьох аспектах життя людей. Мудреці того часу були освідченні у різних галузях. Наприклад: граматики, математики, етики. Туди ж входило володіння ораторським мистецтвом. Воно проявлялося у досконалому вмінні публічно говорити, інформувати, впливати, а також переконувати. Це потребувало багатьох зусиль та знань, поєднання науки та майстерності, правильної вимови, логічної побудови думки та психологічного впливу. Одними з найважливіших умінь були вправне володіння голосом і тілом для ефективнішого залучення людей до прослуховування інформації.

Люди, які володіли цими знаннями називалися софістами, а рух який цим займався – софістика. Вони навчали своїх наступників риторики, аргументації та критичному мисленню.

Одним із софістів був Протагор, який описав основу їхнього світогляду «Людина є міра всіх речей». Я розумію це так: все, що нас оточує, ми сприймаємо і оцінюємо через власні відчуття і досвід, значення доброго і поганого у кожного відрізняється.

Філософія софістів полягала в тому, що істина не є чимось одним для всіх. Тобто вважалося, що всі думають по-різному і сприймають світ відповідно своїх цінностей, тому істинна в кожного своя.

Ця філософська течія є однією з тих, яка з плином століть погіршилась та здобула негативного підтексту. Спочатку термін «софіст» мав значення майстер, художник, мудрець, що було досить правильним описом тодішніх ораторів. Вони несли красномовство у маси, навчали мудрості, дали поштовх до створення діалектики. Їхній словниковий запас досягав такого рівня, що вони могли обговорювати теми, в яких навіть не були обізнані і з легкістю переконували опонента у своїй правоті. Звідси береться початок викривлення софістики.

Головне питання «Чому так сталося»?

Дивлячись на історію софістики, можна зрозуміти, що з плином часу оратори ставали досить егоїстичними. Найперше для них важливим було не підібрати підхід до слухачів або донести якусь істину, а довести свою правоту у будь-якій темі, навіть якщо вони абсолютно неправі. Тобто вийшло порушення законів логіки, що супроводжувалося вживанням помилкових аргументів.

Сьогодні софістика проявляється не як філософська течія, а як негативний термін, що означає свідоме використання логічно хибних міркувань, які на перший погляд є правильними. Зараз, як і в давнину, це використовують для доведення своєї правоти у суперечках, що часто шкодить об'єктивній істині.

Прояви софістики трапляються у багатьох галузях сьогодення, що показує хитрість та нищість людей. У політиці використовується спотворення правдивих фактів, у медіа бувають маніпуляції думками та поширення «гарно» забарвлених фейків, у рекламі – ілюзії унікальності товару. Навіть у розмовах між людьми часто виникають «софізми». З появою засобів масової інформації стало легше дізнаватись щось нове, але й піддаватись хибним твердженням.

Так як і в Давній Греції, люди сьогодні використовують так зване мистецтво переконання. Хоча, на мою думку, це важко назвати мистецтвом, бо використовуються занадто підлі способи викривлення істини: маніпуляції логікою та авторитетами, емоційний вплив, гра на страхах.

Софістика-термін, який поєднує в собі корисність у минулому та небезпеку в сьогоденні. Вона не зникла, а набула нових негативних форм, що змушує людей розвивати критичне мислення, світогляд та знання, щоб не піддаватись хибним твердженням.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Філософ-і-Я

**НАУКОВІ РОЗВІДКИ СТУДЕНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 10 (3)

Комп'ютерно-інформаційна лабораторія історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
32301, м. Кам'янець-Подільський, вул. Татарська, 14